

Zahraniční politika rozšířené Evropské unie: Témata, výzvy, perspektivy

David Král, Lukáš Pachta

Institut pro evropskou politiku EUROPEUM
Rytířská 31, 110 00 Praha 1
Tel: +420-221 610 205
Fax: +420-221 610 204
E-mail: europeum@europeum.org

Jazyková korektura: Kateřina Ducháčková

Grafická úprava: (v) design, Vít Šmejkal

Vydal Institut pro evropskou politiku EUROPEUM, 2005

ISBN: 80-903237-7-4

Tato publikace vznikla díky laskavé podpoře German Marshall
Fund of the United States a Konrad-Adenauer-Stiftung.

ZAHRANIČNÍ POLITIKA ROZŠÍŘENÉ EVROPSKÉ UNIE: TÉMATA, VÝZVY, PERSPEKTIVY

David Král, Lukáš Pachta

Institut pro evropskou politiku EUROPEUM, červenec 2005

OBSAH

David Král

Zahraníční politika rozšiřující se EU: Úloha nových členských států a kandidátských zemí EU

Resumé	9
1. Úvod	11
2. Vytváření podmínek – nové členské státy během přístupových jednání, Konventu a Mezivládní konference	15
3. Atlanticismus nové Evropy – trvalá náklonnost?	21
1. Bezpečnostní ohledy a atlanticismus	22
2. Politické elity a atlanticismus	24
3. Veřejné mínění a atlanticismus	28
4. Geografické priority v činnosti nových členských států	33
1. Rusko – dokáží pobaltské státy podnítit EU k uplatňování společného postoje?	35
2. Polsko – připravuje Ukrajině cestu ke vstupu do EU?	40
3. Středoevropské země – tah spíše na jih než na východ?	43
5. Idealismus versus pragmatismus v zahraniční police – trvalý rozkol mezi starou a novou Evropou?	49
6. Kandidátské země a SZBP	57
7. Závěr	61
8. Literatura	65

Lukáš Pachta

Evropská bezpečnostní a obranná politika ve světle transatlantických vztahů

1. Úvod	71
2. Současné trendy v bezpečnostní kultuře Evropanů a Spojených států	79
2.1 Proměny v chápání pojetí bezpečnosti a bezpečnostní politiky po studené válce	79
2.2 Porovnání Evropské bezpečnostní strategie a Národní bezpečnostní strategie USA	80
3. Transatlantické vztahy po konci studené války	83
3.1 Nová realita pro „starý vztah“	83
3.2 Transatlantické vztahy po 11. září	85
3.3 Proměny v americké zahraniční a bezpečnostní politice	86
4. Vývoj a hlavní rysy evropské bezpečnostní a obranné politiky (EBOP)	89
4.1 Vývoj předcházející EBOP	89
4.2 Narození a rozvoj EBOP	91
4.3 Bez NATO se EBOP neobejde	94
4.4 Od Sil rychlého nasazení k Bojovým skupinám	96
4.5 Hlavní úskalí: výdaje na obranu	97
4.6 Evropský obranný průmysl	98
5. EBOP z pohledu klíčových aktérů	101
5.1 Velká Británie – ze „splendid isolation“ k roli vedoucího národa	101
5.2 Francie – těžko kontrolovatelný tahoun	103
5.3 Německo – civilní mocnost s vojenskými ambicemi	104
5.4 Spojené státy americké – ambivalentní nadšení	106
5.5 Ostatní „staré“ země EU – ambice neodpovídající schopnostem	108
5.6 „Nová Evropa“ – od atlantismu k europeizaci?	109
5.7 Rusko – oportunistický a nevypočitatelný partner	109
6. Syntéza: dopady EBOP na transatlantické vztahy	111
6.1 EBOP akceptovatelná pro všechny	111
6.2 Kam EBOP směřuje?	113
6.3 Budoucí vývoj EBOP a transatlantické vztahy	114
7. Závěr	119
8. Executive summary: European Security and Defence Policy in the Light of the Transatlantic Relationship	127
9. Seznam pramenů a literatury	131

David Král je od roku 2000 prezidentem Institutu pro evropskou politiku EUROPEUM a vedoucím programu evropských politik. Zároveň přednáší na Vysoké škole veřejné správy a mezinárodních vztahů. Je absolventem Právnické fakulty UK. Je rovněž certifikovaným školitelem státní správy v evropských záležitostech. V průběhu Konventu o budoucnosti Evropy a mezinárodní konference 2003/2004 působil v poradních skupinách vládního zástupce v Konventu a předsedy vlády. Je rovněž členem Rady mezinárodní sítě institutů veřejné politiky s názvem PASOS (Policy Association for an Open Society). V rámci svého působení v Europeu se zaměřuje především na otázky reformy Evropské unie, ústavní smlouvy EU, rozšíření EU, vnějších vztahů EU, společné zahraniční a bezpečnostní politiky a spolupráce v oblasti justice a vnitřní.

Lukáš Pachta studuje mezinárodní teritoriální studia na Institutu mezinárodních studií FSV UK. V letech 2003 a 2004 studoval na Institutu politických studií v Paříži (Sciences Po). V roce 2001 začal pracovat jako redaktor časopisu Integrace a od září 2002 do srpna 2003 byl jeho šéfredaktorem. Nyní působí jako výzkumný pracovník Institutu pro evropskou politiku EUROPEUM. Zabývá se politickým vývojem v Evropské unii, zahraniční a bezpečnostní politikou EU a transatlantickými vztahy.

ZAHRANIČNÍ POLITIKA ROZŠIŘUJÍCÍ SE EU – ÚLOHA NOVÝCH ČLENSKÝCH STÁTŮ A KANDIDÁTSKÝCH ZEMÍ EU*

David Král

červen 2005

** Poděkování: Tato studie vděčí za svůj vznik výzkumnému projektu financovanému nadací German Marshall Fund of the United States. Chtěl bych poděkovat všem, kteří k ní přispěli svými poznámkami a postřehy, a zejména Robertu Cottrellovi za jeho neocenitelné připomínky.*

RESUMÉ

- Přistoupení států střední a východní Evropy k EU v květnu 2004 bylo často v zemích EU-15 vnímáno jako posílení atlantického prvku v Evropě. Atlanticismus nových členských států je usměrňován vládami zemí střední a východní Evropy ve snaze zajistit, aby Evropská unie a Spojené státy jednaly v nejdůležitějších otázkách mezinárodních vztahů společně.
- Důležitost připisovaná předpokládanému atlantickému rozměru poslední vlny rozšíření se přeceňuje. Neprokázalo se, že by nové členské státy představovaly „trojské koně Spojených států v Evropě“, jak to před jejich přistoupením v květnu 2004 předpovídali někteří vysocí političtí představitelé. Naopak, nové členské země sehrály podstatnou úlohu při nápravě transatlantických rozporů, pramenících z irácké krize.
- Polsko spolu s pobaltskými zeměmi pravděpodobně zůstane nejzanícenějším atlanticistou. Menší středoevropské země, tj. Česká republika, Slovensko, Maďarsko a Slovinsko, budou pravděpodobně vyjadřovat svou podporu politice Spojených států obezřetněji a budou více přihlížet k názoru hlavních hráčů v EU.
- Do jaké míry zůstane zahraniční politika nových členských států spojena s idealistickými cíli, se dá obtížně předvídat. Je ovšem možno předpokládat, že čím déle budou členy EU, tím bude jejich zahraniční politika pragmatičtější.
- Během prvního roku členství zaujaly nové členské země silný postoj v některých otázkách zahraniční politiky, jako například Česká republika v otázce Kuby či Slovensko, Slovinsko a Maďarsko v otázce otevření přístupových rozhovorů s Chorvatskem.

- Pobaltské země a Polsko dosáhly smíšených výsledků ve své snaze formovat vztah EU k Rusku. Jejich tlak na jednotnější politiku EU vůči Rusku je poháněn převážně vnitrostátními ohledy. Takové hodnocení je ovšem třeba vyvážit skutečností, že při neexistující politice EU vůči Rusku jednaly pobaltské země a Polsko podobně jako Francie, Německo či Itálie, které v této otázce sledují rovněž spíše národní než evropský zájem.
- Polsko sehrálo významnou úlohu v zaangažování Evropské unie v otázce Ukrajiny, zvláště v průběhu volební krize na podzim 2004. Není ovšem zřejmé, do jaké míry bude Polsko vyvíjet nátlak na ostatní členské státy v otázce uznání kandidátského statutu Ukrajiny.
- Z různorodosti nových sousedů EU vyplývá, že je pro nové členské státy náročné shodnout se na tom, které třetí státy by měly v rámci SZBP dostat prioritu a shodnout se na společném postupu. Předložit svým partnerům v EU přesvědčivý plán, jak s těmito novými sousedy jednat, je pro členské státy ze střední a východní Evropy vzhledem k této různorodosti obtížné.
- Bulharsko, Rumunsko a Turecko budou mít pravděpodobně silné zájmy v oblasti zahraniční politiky EU, zvláště ve vztahu ke státům černomořské oblasti, kde budou prosazovat aktivnější angažmá EU.
- Hlavní dělicí linie napříč „novou Evropou“ tedy nejspíš povede mezi Polskem a pobaltskými státy na jedné straně a menšími středoevropskými státy (Česká republika, Maďarsko, Slovensko a Slovinsko) na straně druhé. První skupina bude více atlanticistní, více přesvědčená o nutnosti tvrdého přístupu k Rusku a uznání evropské orientace zemí v blízkém sousedství EU. Druhá skupina bude v uvedených otázkách zdrženlivější a zahraniční politika těchto zemí se bude rychleji evropeizovat.

1. ÚVOD

Od doby, kdy do Evropské unie přistoupilo deset zemí střední a východní Evropy, uplynul již rok. Tato doba nám umožňuje zahájit první úvahy o tom, jak se nové členské státy chovají coby plnoprávní členové EU. Zatímco se hodně pozornosti věnovalo integraci nových členských států do klíčových politik Unie, zejména v ekonomickém smyslu, často se opomíjí, jak noví členové přispěli k formování vnějších vztahů rozšířené EU.

Tato studie se zaměří na vliv, který mají nové členské státy na oblast Společné zahraniční a bezpečnostní politiky (dále jen SZBP).¹ Zamyslí se nad souhrnem dosažených aktivit daných států za období, které uplynulo od jejich vstupu do Unie. Pokusí se ovšem také pohlédnout za tento horizont a představit si, jaké asi bude jejich zapojení do sféry zahraniční politiky EU v budoucnosti, zvláště s ohledem na „blízké sousedy“ EU a na vnitřní dynamiku integračního procesu. Studie se pokusí vykreslit širší obrázek daného regionu se zvláštním důrazem na body a oblasti, které jsou v tomto ohledu podstatné. Bude se také snažit postihnout postavení zemí, které v současnosti nejsou členy EU, ale které by se jimi mohly stát v budoucnosti (kandidátské země), a o jejichž přispění k angažmá EU na světové scéně by se mělo diskutovat již v této počáteční fázi.

Před rozšířením „velkým třeskem“ existovaly podle Wolfganga Wesselse v zásadě tři scénáře, které mohou vysvětlit jednání nových členských států v oblasti SZBP. První scénář je charakterizován jako *neutrální*, neboť podle něj měly nově příchozí státy jednat pasivně a víceméně se nechat vést nejsilnějšími hráči v zahraniční a bezpečnostní politice, tj. zeměmi EU-15 jako je Francie, Německo a Spojené království. Další scénář je možno označit jako *pesimistický* a předpokládá, že se nově příchozí státy nebudou v SZBP chovat konstruktivně a budou de facto sledovat své národní zájmy, dokonce i kdyby to znamenalo poškození vnitřní soudržnosti EU. Třetí scénář, tzv. *optimistický*, počítá s vysoce aktivním zapojením zemí střední a východní Evropy do formování SZBP, včetně nových impulsů, vizí a očekávání, čímž

1) Pojem SZBP je pro účely této studie vnímán velmi všeobecně a bude zahrnovat širokou paletu vnějších činností EU, například rozšíření. Na druhé straně se nebude příliš soustřeďovat na Evropskou bezpečnostní a obrannou politiku jako poněkud specifický pilíř SZBP.

tyto státy pomohou při prosazování vnější činnosti Evropské unie. Tato studie se pokusí poukázat, že ani jeden z těchto scénářů nelze aplikovat na skupinu nových členských zemí jako celek, protože v mnoha aspektech zahraniční politiky jako jeden celek prostě nevystupují. Snaží se poukázat na to, že v dosavadním chování nových členských států může naopak zaznamenat znaky všech tří uvedených scénářů.

Jedním ze znaků, který byl často uváděn v souvislosti s pravděpodobným chováním nových členských států v SZBP bylo, že rozšíření z května 2004 bude silně „atlanticistní“. Tento předpoklad ještě posílila skutečnost, že pět z deseti zemí, které vstoupily do EU v roce 2004, se téměř souběžně stalo členy EU i NATO. Nepříliš dlouho před podepsáním smluv o přistoupení většina nastávajících členů EU prokázala svou vazbu na Spojené státy, když během irácké krize podepsala tzv. „dopis osmi“ (jednalo se o Polsko, Maďarsko a Českou republiku) a „dopis vilniuské skupiny“. Toto jednání mělo způsobit velmi hluboké a vážné rozpory v EU těsně před rozšířením a zavadalo příčinu k neblaze proslulému rozdělení kontinentu na starou a novou Evropu.

Jednou z argumentačních linií této studie je tvrzení, že důležitost připisovaná předpokládané atlanticistní dimenzi poslední vlny rozšíření EU je značně přehnaná. Neprokázalo se, že by nové členské státy byly „trojskými koni Spojených států v Evropě“, jak to někteří politici ve staré EU rádi tvrdili. Otázkou zůstává, do jaké míry to vyplynulo z nedávného obnovení přátelských vztahů mezi EU a Spojenými státy a do jaké míry právě rozšíření způsobilo oteplení transatlantických vztahů. Z této studie vyplyne, že dělicí linie patrně během irácké krize zřejmě nejsou dlouhodobého charakteru. Budoucí dělicí linie v rámci EU navíc asi nebudou probíhat mezi starými a novými členskými státy, ale objeví se (a již se objevují) spíše *uvnitř* nové Evropy, stejně jako existují uvnitř Evropy *staré*.

Dalším bodem, který si zaslouží pozornost, jsou motivy nových členských států co se týče zahraniční politiky EU. Ty se často charakterizují spíše jako idealistické než pragmatické. Logicky lze očekávat, že nové členské státy budou při jednání se třetími stranami, například prostřednictvím SZBP, klást větší důraz na roli takových hodnot jakými jsou lidská práva, demokracie, právní stát, atd. Na základě zkušeností, kterými prošly v komunistických dobách a také během transformačního období, jsou nové členské státy k těmto problémům a k jejich důležitosti v rámci zahraniční politiky EU vnímavější. Většina zemí, kterých se to týká, má přímou zkušenost se silným dopadem začlenění demokratických zásad a kondicionality do programu zahraniční politiky EU. Nepodceňují proto roli těchto nástrojů při

urychlování změn ve vnitřní politice zemí vně EU. Otázkou ovšem zůstává, do jaké míry bude tento jev přetrvávat, jakmile nově příchozí státy pochopí, že členské státy EU často jednájí pragmaticky.

Komentátoři také hovořili o geografickém rozměru činnosti nových členských států v SZBP. Očekávalo se, že nově příchozí státy se nebudou stejnou měrou zajímat o všechny aspekty SZBP, ale že se budou soustřeďovat na východní dimenzi zahraniční politiky EU. Ukázalo se, že to platí jen zčásti. Důvodem je, že nové členské státy nevystupují jako kompaktní blok. Vlastně je vhodnější pohlížet na každého nového člena tak, že má program zahraniční politiky ve východní Evropě, v němž se odráží množství faktorů, které jsou často charakteristické s ohledem na dějiny a aspirace toho kterého státu.

Na tomto místě je nutno zdůraznit, že tři prvky (tj. atlanticismus, idealismus a geografické preference), které se týkají chování zemí střední a východní Evropy v SZBP, se nedají posuzovat izolovaně, ale mělo by se na ně pohlížet jako na vzájemně propojené a doplňující se strategie a procesy. Z tohoto hlediska se v této studii bude k faktorům jako je atlanticismus, idealismus a geografické zaměření SZBP přistupovat jednotným způsobem, při němž se každý z těchto faktorů chápe tak, že podmiňuje dopad ostatních faktorů.

2. VYTVÁŘENÍ PODMÍNEK

Nové členské státy během přístupových jednání, Konventu a Mezivládní konference

Začněme všeobecnými úvahami, které se vztahují k zapojení nových členských států do zahraniční politiky EU. První úvaha se týká vyjednávání o kapitole SZBP během přístupových jednání. Nikoho asi nepřekvapí, že tato kapitola patřila obvykle k prvním, které byly uzavřeny. Došlo k tomu ze dvou hlavních důvodů. Za prvé, oblasti SZBP se věnuje relativně malá část komunitárního práva (*acquis*), takže v tomto smyslu nebyla nutná rozsáhlá adaptace vnitrostátního právního rámce jako v případě ostatních politik. Nejvýznamnější příklady, kdy se kandidátské země musely přizpůsobit požadavkům EU, se vztahovaly na zřízení funkce politických ředitelů a evropských korespondentů na ministerstvech zahraničí nebo k zavádění mechanismů, které by umožnily rychlé ukládání sankcí proti třetím stranám. Dalším důvodem relativně rychlého pokroku při vyjednávání bylo, že od roku 1995 byly kandidátské země často přizývány, aby se připojily ke společným postojům a demarším EU, ačkoli jejich volba vypadala často spíše svévolně.² Několik příkladů neangažovanosti ve společných postojích EU se hlavně vztahovalo k problémům technické povahy (Polsko například v případě prohlášení EU o nášlapných minách nemohlo podpořit společný postoj, jelikož ještě neratifikovalo Ottawskou úmluvu), nebo k případům, kdy otázka, o kterou se jednalo, byla citlivější, protože se týkala oblasti zvláštního zájmu,³ nebo jiných kandidátských zemí.⁴ Maďarsko představovalo jedinou kandidátskou zemi, která všechny společné postoje EU, prohlášení a demarše podpořila bez výhrad.

-
- 2) Kandidátské země nebyly přizývány ke schválení společných postojů EU ohledně Středního východu, bývalého Sovětského svazu ani bývalé Jugoslávie.
 - 3) Například poté, co běloruská vláda v roce 1998 vypověděla diplomaty EU, Polsko to neodsoudilo, přestože tehdy předsedalo Organizaci pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (viz „Bigger EU, wider CFSP, stronger ESDP,” Institut pro bezpečnostní studie, duben 2002).
 - 4) Některé kandidátské země nepodpořily prohlášení EU k misím OBSE a k postavení ruských menšin v Estonsku a Lotyšsku.
-

Všechny nové členské státy (nebo dříve státy se statutem kandidátských či později přistupujících zemí) měly příležitost aktivně se účastnit diskusí o tom, jaký rámec bude mít Společná zahraniční a bezpečnostní politika EU v budoucnosti, včetně práce Konventu a následně Mezivládní konference. Lze tvrdit, že tato konkrétní oblast byla pro většinu nových členských států velmi významná. Pro vytváření jejich postojů vůči SZBP nebyla nutná detailní znalost *acquis* (protože to je zde velmi malé) ani rozhodovací praxe EU (vzhledem k tomu, že SZBP je převážně mezivládní). Ačkoli představitelé většiny nových členských států nebyli v průběhu jednání Konventu výrazně aktivní, právě v oblasti SZBP a obrany se jejich hlasy ozývaly nejvíce.

Toto lze vysvětlit několika pohnutkami. Jednou z nejdůležitějších byla určitě velká snaha přistupujících zemí zachovat si silnou transatlantickou vazbu, a to zejména v oblasti bezpečnosti a obrany, zajistit vzájemnou provázanost mezi Evropskou bezpečnostní a obrannou politikou (EBOP) a NATO a ubezpečit se, že se Spojené státy jako hlavní spojenec zapojí do všech budoucích jednání vztahujících se k budování evropské bezpečnosti. Vztahy mezi EBOP a NATO byly jedněmi z klíčových bodů a způsobily vážný problém zejména těm zemím, které se právě chystaly vstoupit do NATO na základě nabídky k přistoupení, k níž došlo na pražském summitu Severoatlantické rady v listopadu 2002, právě když Konvent zahajoval jednání o těchto otázkách. Jejich představitelé pohlíželi poněkud podezřívavě na snahy postavit NATO stranou a posílit úlohu EU v oblasti obrany. Zástupci tehdejších kandidátských zemí zaujali poněkud rezervovanější postoj k některým progresivním plánům navrženým v průběhu jednání v Konventu, například k začlenění klauzule o vzájemné obraně do ústavní smlouvy. Ještě s většími výhradami kandidátských zemí se setkaly návrhy Konventu ohledně strukturované spolupráce. Mnozí to vnímali jako strategii pro vytvoření evropské avantgardy v oblasti bezpečnosti a obrany. V hlavních městech střední a východní Evropy tehdy vyvolal hodně diskusí strach ze samozvané skupiny zemí, která má být zařazena do dodatečného protokolu připojenému ke smlouvě s nejasnou zárukou ohledně toho, kdo by mohl být přijat v pozdější fázi. Takové znepokojení se uvádělo do spojitosti se skutečností, že většině zemí střední a východní Evropy nebude účast na strukturované spolupráci umožněna, protože jejich vojenské kapacity nejsou dostatečné a v mnoha případech prodělávají zásadní restrukturalizaci. To vedlo k často vyjadřovaným obavám, že státy střední a východní Evropy by mohly být vynechány z klíčových oblastí další integrace.

Stejně tak nesmíme zapomínat, že jednání v Konventu se časově kryla s eskalací iráckého konfliktu, který odhalil hluboké a škodlivé rozpory v EU, čímž se kandidátské země dostaly do obzvlášť nepříjemného postavení. Většina kandidátských zemí – alespoň rétoricky – stranila Spojeným státům a jejich „koalici ochotných“, čemuž odporovalo mnoho významných hráčů v EU, zejména Francie a Německo. Kandidátské země si za to vysloužily silnou kritiku nejen ze strany Jacquese Chiraka, ale také předsedy Komise Prodiho.⁵ Z perspektivy kandidátských zemí to vypadalo, jako kdyby mnohé klauzule, jak byly formulovány v návrhu textu ústavní smlouvy, směřovaly k institucionalizaci rozvodu Evropy a Spojených států v oblastech bezpečnosti a obrany, přičemž se zdůrazňovalo, že obě strany Atlantského oceánu se v budoucnosti pravděpodobně budou ubírat různými cestami. Právě tomu chtěli Středoevropané za každou cenu zabránit. Neměli ale dostatečnou moc, aby se jim to podařilo, v neposlední řadě proto, že podle procedurálních pravidel Konventu neměli stejná práva jako členské státy v tom smyslu, že nemohli zablokovat konsensus stávajících členů EU. Nalezli ale přívržence mezi silnějšími atlantisty v řadách členských států, zejména v případě Spojeného království. Společně vyvinuli silný tlak na Mezivládní konferenci a dosáhli významných změn v návrhu smlouvy, takže konečný návrh klauzule o vzájemné obraně už tak „nekonkuruje“ článku 5 Washingtonské smlouvy a „strukturovaná spolupráce“ se neuzavírá dalším členům a je více propojená s NATO. V tomto smyslu lze ale tvrdit, že rozhodujícím bodem bylo britské „ano“ návrhu strukturované spolupráce. Pozice kandidátských zemí byly méně důležité.

Na druhé straně daly kandidátské země najevo relativně silnou podporu některým progresivním opatřením v SZBP včetně zřízení funkce ministra zahraničí EU, stejně jako Evropského útvaru pro vnější činnost. Tyto dvě iniciativy lze považovat za hlavní zlepšení v ústavní smlouvě při posilování soudržnosti a účinnosti Společné zahraniční a bezpečnostní politiky. Námitky kandidátských zemí, pokud nějaké byly, se netýkaly koncepce ministra zahraničí EU jako takové, ale spíše popisu jeho práce. Po přijetí návrhu ústavní smlouvy Konventem někteří představitelé požadovali, aby byla úloha ministra zahraničí objasněna, obzvlášť ve vztahu k předsedovi Evropské rady a ke kolegiu komisařů, kde by měl působit jako jeden z místopředsedů. Mezivládní konference následně dosáhla výrazných zlepšení, pokud jde o objasnění těchto bodů.

5) Prodiho poznámky naděly pravděpodobně ještě více škody, obzvlášť v případě politických elit přistupujících států, jelikož Komisi často vnímaly jako nejlepšího přítele kandidátských zemí, na rozdíl od mnoha vlád jednotlivých států EU.

Motivy kandidátských zemí pro podporu tohoto kroku se dají vysvětlit různými úvahami. Skutečnost, že kandidátské země jsou většinou malé nebo přinejlepším středně velké státy, znamená, že pravděpodobně nebudou pohlížet na zahraniční politiku EU jako na možnost promítání svých vlastních zájmů a ambicí. Naopak – silnější SZBP s ministrem zahraničí EU a s její vlastní diplomatickou službou by jim interně mohla přinést více vlivu, pokud jde o způsob, jakým Evropa jedná na světové scéně, než kolik by ho měly jako oddělení hráči v mezinárodních vztazích, a to prostřednictvím možnosti spojit síly s důležitějšími hráči. Celkem zdrženlivý postoj kandidátských zemí k mnoha problémům v mezinárodních vztazích by jim dokonce umožnil obětovat více jednomyslnosti pro hlasování kvalifikovanou většinou (QMV) v zahraniční politice EU, protože v mnoha otázkách pro ně není ve hře tolik a nechtějí nutně kategoricky trvat na určitých požadavcích jako někteří z klíčových hráčů. V prvním roce členství v EU se ovšem projevila určitá spornost tohoto předpokladu, jak vysvětlíme později. Podobná úvaha by se dala aplikovat na zakotvení nové funkce ministra zahraničí EU. Není žádným překvapením, že mnoha novým členským státům by se líbilo, kdyby byla tato funkce více spjatá s Komisí než s Radou. Komise poskytuje malým a středně velkým státům mnohem lepší možnost ovlivňovat politické procesy než Rada, u níž existuje daleko větší riziko tlaku větších členských zemí. Pravdou je, že ústavní smlouva ještě nepřináší definitivní odpověď na otázku, zdali bude ministr zahraničí EU jednat více pod hlavičkou Rady, kdy by dostával pokyny od členských států, nebo Komise, kdy by jednal více v zájmu Unie a ovlivňovali by ho ostatní komisaři. Pokud platí současná politická dohoda, že se prvním ministrem zahraničí EU stane Solana, převáží pravděpodobně první scénář. Solana má pevnou pozici v Radě již mnoho let a jeho způsob řízení zahraniční a bezpečnostní politiky EU se pravděpodobně v prvních letech po vytvoření nové funkce příliš nezmění.

Z podobných důvodů podporují nové členské státy Evropský útvar pro vnější činnost. Jelikož na mnoho diplomatických služeb nových členských států vyvíjejí ministerstva financí silný tlak, aby omezily svá politická zastoupení v třetích zemích, zejména v těch, k nimž je nevážou žádná zvláštní pouta, může se Evropský útvar pro vnější činnost stát atraktivní alternativou. Předpokládá se totiž, že bude získávat své zaměstnance z Komise, Rady a také z diplomatických služeb členských států, což by Evropskému útvaru pro vnější činnost umožnilo využívat odbornou způsobilost některých diplomatů a uchovat současné vazby. Evropský útvar pro vnější činnost může zemím střední a východní Evropy poskytnout větší možnost

určovat agendu, než je tomu v současnosti v Radě, protože její zdroje jsou nedostatečné a současný vysoký komisař pro SZBP, který nemá právo iniciativy, hraje méně proaktivní úlohu.

Významná pozornost se ale bude věnovat tomu, kde bude budoucí diplomatická služba EU zakotvena. Definitivní scénář v současnosti neexistuje – zahraniční služba by mohla spadat pod Radu, Komisi, pod obě dvě nebo by mohla být zcela nezávislá. Stanoviska nových členských států k této otázce ještě nejsou známá, ale určitě jde o jednu z věcí, kterou by se politici a ministři zahraničí ve střední a východní Evropě měli začít velice brzy zabývat.

3. ATLANTICISMUS NOVÉ EVROPY: TRVALÁ NÁKLONNOST?

Jak bylo naznačeno výše, přistoupení nových členských států střední a východní Evropy do EU bylo často v zemích EU-15 vnímáno tak, že v konečném důsledku posílí atlanticistní prvek v Evropě. Ačkoli je obtížné uvést obecně uznávanou definici atlanticismu, v této studii se pod tímto pojmem rozumí tendence v zahraniční politice jednat v souladu s postavením Spojených států. Vzhledem ke svému členství v EU atlanticisté preferují, když EU a Spojené státy jednájí v mezinárodních vztazích společně, než když EU volí odlišnou politiku nebo jedná sama za sebe.

Hlavní příčina údajného atlanticismu nových členských států se projevila ještě před vstupem do EU v průběhu irácké krize, když se většina vlád zemí střední a východní Evropy postavila na stranu Bushovy administrativy. Nejprve to byli představitelé Polska, Maďarska a České republiky, kteří se připojili k reprezentaci Spojeného království, Itálie, Španělska, Portugalska a Dánska a podepsali tzv. „dopis osmi“, který vyšel v listu *Wall Street Journal*. Později učinila podobný krok další iniciativa, tzv. desetičlenná skupina Vilnius⁶ (tj. noví členové NATO a/nebo státy z oblasti střední a východní Evropy přející si vstoupit do NATO). Některé čelní představitelé EU to přivedlo na myšlenku, že tyto země (s výhledem blízkého přijetí do EU) budou vystupovat jako oddaní atlanticisté i po vstupu do EU, že budou klást dobré vztahy s Washingtonem na první místo a budou podporovat Spojené státy bez ohledu na to, co si myslí ostatní vlády EU. Bylo by předčasné hodnotit správnost tohoto úsudku už rok po přistoupení k EU. Jisté ovšem je, že pochopit situaci ve střední a východní Evropě je mnohem složitější, než se z tohoto jednoduchého předpokladu angažovaného atlanticismu zdá. Můžeme tu označit dva klíčové důvody pro očekávání složitější reality.

Za prvé by bylo nesprávné se domnívat, že harmonizace se zahraniční politikou Spojených států je v nových členských státech EU absolutně bezpod-

6) Skupina Vilnius se skládala z následujících zemí: z Albánie, Bulharska, Chorvatska, Estonska, Lotyšska, Litvy, Makedonie, Rumunska, Slovenska a Slovinska.

mínečná a nikdo ji nezpochybňuje. Všechny země střední a východní Evropy, které nedávno přistoupily k EU, je ovšem možno označit přinejmenším za „instinktivní atlanticisty“⁷, což znamená, že pevně věří v hodnotu transatlantického partnerství, a v jakékoli situaci, která je nutí rozhodnout se mezi Washingtonem a Bruslem, se dostávají do velmi nepříjemné pozice.

Za druhé, „instinktivní“ atlanticismus nových členských států je daný hlavně jejich historickou zkušeností. Oblast střední a východní Evropy ovládaly po staletí různé velmoci. Do značné míry mají všechny země v daném regionu (s výjimkou Maďarska nebo Bulharska) tendenci dívat se na sebe jako na oběti „koncertu mocností“ až do první světové války, stejně jako západoevropského pacifismu před vypuknutím druhé světové války. Spojené státy jsou na druhé straně z historického pohledu vnímány velmi pozitivně jednak jako zastánci nezávislých států ve střední Evropě (díky postoji amerického prezidenta Wilsona na Versailleské konferenci v roce 1919) a jednak proto, že dostaly svým závazkům v oblasti a přispěly k porážce komunismu, což vedlo jak k ukončení studené války, tak k podpoře zemí střední a východní Evropy při vstupu do NATO.

Nehledě na nepochybný význam těchto dvou klíčových faktorů ale míra atlanticismu v zemích střední a východní Evropy značně kolísá v závislosti na jiných faktorech, než jsou ty, o něž se opírá „instinktivní atlanticismus“. Byla by proto chyba dívat se na nové členské státy EU ve střední a východní Evropě jako na kompaktní blok, který bude pokaždé postupovat při jednáních SZBP o otázce budoucích vztahů mezi Spojenými státy a Evropskou unií jednotným způsobem.

3.1 Bezpečnostní ohledy a atlanticismus

Hodně prozatím diskutovaných faktorů podporuje tvrzení, že odlišné vnímání bezpečnostních hrozeb rozhoduje o míře atlanticismu té které země. S ohledem na zapojení kandidátských zemí v Konventu se předpokládalo, že všechny země střední a východní Evropy spatřují v USA a v NATO nejlepší záruku své bezpečnosti. Ovšem hodnocení hrozeb vyplývajících z různých mezinárodních rizik (tj. hrozby z hlediska „hard security“ nebo „soft security“) se v daném regionu značně liší. Česká republika, Slovensko, Slovinsko a Maďarsko vnímají vnější hrozby mnohem méně intenzivně než pobaltské státy nebo Polsko a s největší pravděpodobností také méně intenzivně než tomu

7) Tento termín používají například autoři týdeníku The Economist

bude v případě Rumunska a Bulharska po jejich přistoupení. Z tohoto důvodu je lehce pochopitelné, že důležitost „hard security“, jak ji chápou státy v oblasti Baltského moře (včetně Polska), je mnohem silnější než ve střední Evropě.

V případě pobaltských států (či Pobaltí) to souvisí s jejich komplikovaným vztahem k Rusku, které z různých důvodů stále ještě vnímají jako hrozbu. Lze krátce vzpomenout nedávné posuny směrem k autoritářskému systému, vystupování Ruska jako samozvaného obhájce práv ruských menšin v Estonsku a Lotyšsku, hospodářský a politický tlak či hrozby v oblasti „soft security“ jako jsou například rizika pro životního prostředí nebo přeshraniční trestná činnost. Ve vývoji z poslední doby lze nalézt jen velmi málo důkazů, že by EU mohla v současné době vyvinout větší tlak na Rusko ve prospěch pobaltských států. Za prvé, EU neuplatňuje žádnou konzistentní politiku vůči Rusku a Putin jedná s každým důležitým hráčem EU zvlášť. Někteří vůdčí představitelé EU dokonce k takovým samostatným jednáním dávají často impuls, což dokazuje summit Francie, Německa, Španělska a Ruska, který v březnu 2004 svolal Jacques Chirac. Za druhé, v postoji, jak jednat s Ruskem, se staré členské státy EU a pobaltské země často rozcházejí (tímto tématem se budeme podrobněji zabývat v další části). Staré členské státy, a zejména jejich velcí hráči, takřka nikdy nesdílejí obavy pobaltských států a jejich znepokojení z Ruska jako podezřelého souseda, kterému nelze důvěřovat. Za třetí, pobaltské země nemají dostatečnou mezinárodní váhu, aby jednaly s Ruskem samy za sebe – pro Putina jednoduše nepředstavují partnery. Musí se proto spoléhat na jiné státy, že je vezmou při jednání s ruskou vládou mezi sebe. Z perspektivy pobaltských států se v tomto směru na Spojené státy pohlíží jako na spolehlivějšího partnera než je EU. Z toho vyplývá, že se pobaltské státy při jednání s Ruskem spoléhají více na Spojené státy než na EU. Pokud se politika EU vůči Rusku v nadcházejících letech výrazně nezmění, můžeme v Estonsku, Lotyšsku a v Litvě očekávat přetrvávající atlanticismus.

Ruská otázka hraje klíčovou roli také v polském atlanticismu. Dlouhodobou motivací polské podpory americké vojenské přítomnosti v Evropě bylo vytvoření protiváhy ruského vlivu v daném regionu a svou roli hrála také historická zkušenost Poláků, kteří žili v sevření konkurenčních ambicí Německa a Ruska.

Silný atlanticismus v pobaltských zemích a v Polsku se ve srovnání s ostatními státy ve střední Evropě dá vysvětlit také z hlediska regionální geopolitiky. Oblast Baltského moře, která zahrnuje některé starší členské státy jako je Dánsko, Finsko a Švédsko, lze určitě považovat za region, který v mnoha zahraničněpolitických a bezpečnostních otázkách tíhne spíše k těsnější vazbě na Spojené státy než na Francii a Německo (představující hlavní

zastánce autonomismu jakožto protiváhy atlanticismu). Dánsko se dá uvést jako klíčový příklad, neboť je členem NATO, rozhodlo se ovšem pro výjimku z EBOP a nebylo ani členem Západoevropské unie. Dánsko také silně podporovalo vstup pobaltských zemí do NATO.⁸ Ačkoli Finsko a Švédsko možná zaujmou spíše pasivní postoj kvůli své neangažovanosti, obě země si patrně uvědomují význam NATO pro bezpečnost regionu, zejména v případě Lotyšska, Litvy a Estonska. UVědomíme-li si velmi dobré vztahy, které se udržují mezi skandinávskými a pobaltskými sousedy, je pravděpodobné, že v celé oblasti Baltského moře převáží silný atlanticismus.

Pobaltské státy a Polsko, na rozdíl od svých protějšků ve střední Evropě, hraničí s potenciálně mnohem méně stabilními a mnohem více zranitelnými regiony a státy, jakými jsou autoritářské a nepředvídatelné Bělorusko (a částečně i Ukrajina); a v případě Bulharska a Rumunska jde o oblast Černého moře a země západního Balkánu. Je pochopitelné, že státy, které jsou vystavené vlivu těchto nestabilních regionů, dávají přednost těsnější vazbě na Spojené státy považované za nejspolehlivější zdroj „hard security“. Dokud EU neprokáže pevné odhodlání angažovat se (v případě nutnosti i vojensky) v tzv. „blízkém sousedství EU“, budou tyto země pravděpodobně preferovat udržování užšího dialogu s Washingtonem, než aby se spoléhaly na poněkud bezzubou zahraniční politiku EU. Bude pak velice záležet na tom, jak aktivně bude rozšířená EU ochotna se angažovat ve svém blízkém sousedství prostřednictvím politických koncepcí typu Evropské politiky sousedství a do jaké míry bude schopna uplatnit svou měkkou, stejně tak jako možná i tvrdou moc vedoucí ke stabilizaci regionů, které ji obklopují.

3.2 Politické elity a atlanticismus

Další faktor, který je nutno brát ve spojitosti s předpokládaným atlanticismem nových členských států EU v úvahu, je politická konstelace v jednotlivých zemích, resp. složení jejich vlády. V oblasti střední a východní Evropy se vyskytují země, hlavně Polsko a pobaltské státy, kde nebude, přinejmenším v dohledné budoucnosti, proamerická orientace politicky zpochybnována bez ohledu na to, kdo je u moci. Při pohledu na ostatní středoevropské země (Českou republiku, Slovensko, Maďarsko a Slovinsko) se daný obrázek může změnit podle toho, kdo bude zrovna vládnout. Názorným příkladem tohoto jevu může být Česká

8) Pokud jde o další zmínky viz Evaldas Nekrašas: „EU enlargement and the Baltic Sea region,“ dokument z konference pořádané Švédským institutem pro mezinárodní záležitosti.

republika v průběhu irácké krize, která zažila hluboké politické rozpory v otázce, jak zareagovat na navrhovaný vojenský zásah a do jaké míry se zúčastnit Spojenými státy vedené „koalice ochotných“. Tyto rozpory se projeví nejen mezi jednotlivými stranami politického spektra, ale také uvnitř klíčové strany vládní koalice – sociálních demokratů. Česká republika se nakonec po komplikovaných jednáních ve vládě rozhodla, že se vojenské operace Irácká svoboda nezúčastní. Toto rozhodnutí silně kritizovala opoziční Občanská demokratická strana (ODS). Lze předpokládat, že kdyby byla v době irácké krize u moci ODS, postoj České republiky by byl mnohem proameričtější a tím i více atlanticistní.

Podobný jev se dal pozorovat na sousedním Slovensku. Z analýzy, kterou provedl bratislavský Inštitút pre verejné otázky (IVO)⁹ čerpající z řady rozhovorů s vysoce postavenými slovenskými politiky, vyplývá, že irácká krize odhalila příkrý rozpor mezi velmi silnou proamerickou podporou v řadách vládní koalice a silně odmítavým postojem opozičních stran jako je SMER (středolevý) nebo Komunistická strana Slovenska. Na základě tohoto průzkumu rozděluje IVO postoje slovenských politických elit z hlediska jejich tendence ohledně vztahů mezi Spojenými státy a Evropskou unií do tří kategorií: na ty, kteří dávají přednost silnější a nezávislejší roli EU na světové scéně, dále na ty, kteří vyzdvihují jednak primát NATO jako zdroje stability a jednak vyvážené partnerství mezi USA a EU, a konečně na ty, kteří by preferovali zachování silného bilaterálního svazku s Washingtonem dokonce i na úkor toho, že se nebude postupovat společně s ostatními členskými státy EU. Stejně jako v případě České republiky takové rozdíly existují nejen mezi různými politickými stranami, ale také uvnitř jednotlivých politických stran.

Maďarská zahraniční politika a atlanticismus se považují ve srovnání s Českou republikou za konzistentnější. Toto renomé se zakládá na silné koordinační úloze premiéra v otázkách týkajících se vnějších vztahů a v relativně vysoké míře na apatii panující v řadách široké veřejnosti vůči zahraničněpolitickým problémům. Domácí politická konstelace má nicméně vliv na zásadovost maďarského atlanticismu. Ačkoli je maďarská dominantní pravicová strana FIDESZ převážně atlanticistní, používala v minulosti více protiamericky zaměřenou rétoriku, než by bylo možné očekávat, s cílem přilákat nacionalisticky zaměřené voliče. Tato „nacionalistická“ strategie se podobá odmítavému postoji Václava Klause v České republice vůči americkému zásahu v Iráku počátkem roku 2003.¹⁰

9) Štastný, Gábelová: „Transatlantické vztahy optikou slovenských politikov“, Inštitút pre verejné otázky, 2004.

10) Je příznačné, že se jeho názor neshodoval s názorem strany, které kdysi předsedal (Občanská demokratická strana, ODS).

Naproti tomu Polsko vyjadřovalo po celá devadesátá léta 20. století vytrvalou a konzistentní podporu americké zahraniční politiky, která začínala První válkou v Zálivu, pokračovala leteckým úderem v Kosovu, Afghánistánem a končila Irákem. Tento postoj polské politické elity nikdy nezpochybnouvaly,¹¹ což je situace, která se nápadně liší od postojů politických elit v České republice (k vojenským akcím v Kosovu a Iráku). Proamerický postoj Polska zůstával stále stejný, přestože se politická scéna během toho období často měnila. Pro tak hluboké zakořenění atlanticismu v myšlení polských politických elit existuje ještě další vysvětlení – silná polská diaspora ve Spojených státech hraje důležitou roli při lobbování za polské zájmy u americké administrativy. Naproti tomu v České republice, na Slovensku nebo v Maďarsku hrají vztahy se Spojenými státy (a zahraniční politika obecně) zanedbatelnou roli ve všeobecných volbách.

V Lotyšsku a Estonsku je proamerický (a současně protiruský) politický konsensus poměrně silný ve všech existujících politických stranách. Jedním faktorem, který by to mohl v budoucnosti změnit, je rozšíření volebního práva a zmobilizování rusky mluvících menšin. Takže v zemích, kde není politický konsensus v otázce atlanticistní orientace zahraniční politiky tak silný, mohou političtí činitelé jednoduše využít skutečnosti, že jsou v opozici, a tlačit na vládnoucí seskupení, aniž by tento postoj musel nutně odrážet jejich dlouhodobou strategii týkající se vhodnosti stranit Evropské unii nebo Spojeným státům.

Lze tvrdit, že irácká krize byla tak specifickým případem transatlantické rozepře, že není možné učinit všeobecné závěry o předpokládaném „atlanticismu“ politických činitelů v zemích střední a východní Evropy jen na základě jejich postoje k této otázce.¹² Nové členské státy byly navíc během irácké krize v závěrečné fázi přistoupení k EU, takže nebyly oprávněny hlasovat nebo se účastnit diskusí.¹³ To jim umožnilo zaujmout trochu nezávislejší přístup a jejich postoje lze dokonce chápat jako „odplatu“ za to, že nebyly připuštěny do diskusí v dřívější fázi.¹⁴ Tato situace byla jedinečná a nepředstavuje spolehlivý indikátor budoucího chování.

11) Ačkoli někteří experti mají tendenci zdůrazňovat, že se některé politické strany začaly vzpírat tradičním základům polské zahraniční politiky včetně silné proatlanticistní orientace: např. Leperova Samoobrana (Sebeobrana). Viz M. Zaborowski: „Poland – What Kind of an EU Member?“ in: Reshuffling the European Chessboard, Inštitút pre verejnú otázku, 2004.

12) Z výše zmíněné analýzy IVO vyplývá, že dokonce i představitelé stran, které jinak dávají přednost spíše proamerické politice, silně napadali legitimitu dané operace. Viz např. ANO (J. Banáš, K. Glončáková-Golev), Křesťanskodemokratické hnutí KDH (V. Palko) a HZDS (Sergej Kozlík).

13) Přistupující země se začaly zúčastňovat diskusí orgánů EU až po podepsání Smlouvy o přistoupení ze dne 16. dubna 2003.

14) Přistupující země nebyly pozvány k účasti na schůzce Evropské rady konané 28. února 2003, kde byl přijat společný postoj k Iráku. Bylo rozhodnuto, že přistupující země budou bezprostředně informovány o závěrech po summitu.

Nové členské státy ovšem výrazně napomohly při urovnávání nedávného transatlantického sporu v otázce Iráku. Washington nyní chápe, že v EU má i přátelsky nakloněné země, což by mohlo vést americkou administrativu k zaujetí otevřenějšího přístupu k EU jako takové. To se jasně ukázalo během návštěvy George Bushe v Evropě, která se uskutečnila v únoru 2005. Nejdůležitějším cílem jeho cesty byl bratislavský summit s Putinem. Je příznačné, že dokonce i v Bruselu hovořil za Evropu ohledně Iráku právě slovenský premiér Mikuláš Dzurinda. Také tento fakt můžeme považovat za známku toho, že staří členové EU chápou, jak může být udržování dobrých vztahů mezi střeoevropskými státy a Washingtonem pro EU prospěšné. Nyní, když už jsou ale země střední a východní Evropy členy EU, mohou se jejich postoje v Radě, pokud jde o otázky vztahů se Spojenými státy, různit podle domácí politické konstelace určované tím, kdo je zrovna u moci. Tento stav může tak trochu připomínat situaci ve Španělsku bezprostředně po volbách konaných v březnu 2004, kdy nová vláda změnila svůj postoj k Iráku o sto osmdesát stupňů. Země, která byla jedním z nejsilnějších přívrženců amerického vojenského zásahu, se pak téměř přes noc rozhodla, že se z Iráku stáhne.

K podpoře politických strategií Spojených států, zejména pokud se z evropské perspektivy (tj. z perspektivy EU) jeví jako poněkud kontroverzní, nemusí stačit jenom to, že jsou Spojené státy chápány jako hlavní záruka bezpečnosti ve střední a východní Evropě. Země v dané oblasti od Spojených států očekávají, že jim nabídnou něco na oplátku za to, že se někdy rozhodnou pro politiky, které pro jejich vlastní voliče nebo pro další politické činitele EU nejsou pokaždé populární. Nejčastěji zmiňovaným problémem zhruba posledního roku je zahrnutí nových členských států do programu bezvízového styku, který by občanům ze zemí střední a východní Evropy umožnil vycestovat do Spojených států až na dobu tří měsíců bez víza. V současnosti využívá tento statut pouze Slovinsko. Program bezvízového styku obsahuje řadu podmínek, které nové členské státy EU splňují – s výjimkou jediné – počtu zamítnutých žádostí o vízum, který nesmí převýšit 3%. Většina vlád v daném regionu argumentuje tím, že země střední a východní Evropy jako členové EU nepředstavují ve smyslu rozsáhlé transatlantické migrace pro americkou administrativu žádné vážné bezpečnostní riziko. Navíc je daný krok chápán hlavně v symbolickém smyslu jako minimum, které by Spojené státy mohly učinit na oplátku za silnou podporu, kterou jim spojenci ve střední a východní Evropě poskytli v otázce Iráku.

Jejich snahy ale pravděpodobně nebudou v krátkodobém horizontu úspěšné. Začlenění do seznamu zemí, na něž se program bezvízového styku

vztahuje, by vyžadovalo, aby Kongres schválil změnu legislativy. To by bylo obtížné přinejmenším proto, že jak demokraté, tak i republikáni mají zvýšené obavy o národní bezpečnost. Objevily se dokonce i návrhy program bezvízového styku zrušit úplně a znovu zavést víza pro všechny země, které jsou v současnosti na seznamu.¹⁵ Daného problému se politikové dotkli v únoru 2005 během návštěvy George Bushe v Bratislavě, ale jeho odpověď byla poněkud dvojnásobná a obsahovala jen nejasné sliby. Nicméně je jasné, že střeoevropské vlády budou vznášet tento problém v bilaterálních vztazích se Spojenými státy i nadále.¹⁶ Pokud se Spojené státy neodhodlají k cestě vedoucí ke zrušení víz, mohla by taková americká neústupnost vést k ochlazení bilaterálních vztahů s Washingtonem a k méně nadšené podpoře jeho politiky. Nové členské státy – pokud by cítily, že jejich hlas nemá žádnou odezvu – by navíc mohly usilovat o to, aby se politika ve Washingtonu v tomto ohledu změnila, a použít k tomu vlivu EU.¹⁷

3.3 Veřejné mínění a atlanticismus

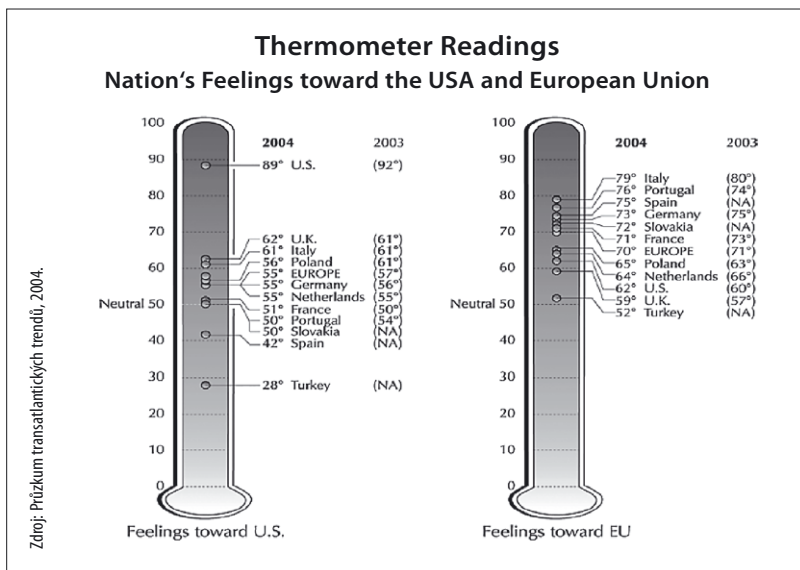
Další bod, který je třeba zvážit ve spojitosti s atlanticismem nových členských států EU v SZBP, je veřejné mínění v těchto zemích. Ve všech přístupujících zemích se převážná většina obyvatel postavila proti vojenskému zásahu v Iráku. Irák ale není jediným příkladem. Z nedávného průzkumu transatlantických trendů, který zveřejnil German Marshall Fund of the United States, vyplývá, že v mnoha směrech nejsou nové členské státy většími atlanticisty než staré členské státy. Ačkoli se průzkum uskutečnil v minulém roce (2004) týkal se skupiny nových členských států pouze Polska a Slovenska, může nám přesto poskytnout velmi užitečné vodítko v otázce obecně zaujímaných postojů ve střední a východní Evropě.¹⁸

15) Tato myšlenka byla nakonec zamítnuta. Nicméně občané zemí zapojených do programu bezvízového styku budou muset mít v budoucnosti pasy obsahující biometrické údaje.

16) O daném problému se například diskutovalo během návštěvy Marka Belky (polského premiéra) v Praze v září 2004, kde se dohodl s českým premiérem Stanislavem Grosselem, že budou koordinovat své úsilí k dosažení konečného cíle, jímž je zrušení amerických víz pro občany Polska a České republiky.

17) Toto ustanovení je už součástí tzv. Haagského programu EU pro svobodu, bezpečnost a spravedlnost, v němž se podrobně upozorňuje na budoucí politickou agendu týkající se víz, azylu, přistěhovalectví a vnitřní bezpečnosti v EU.

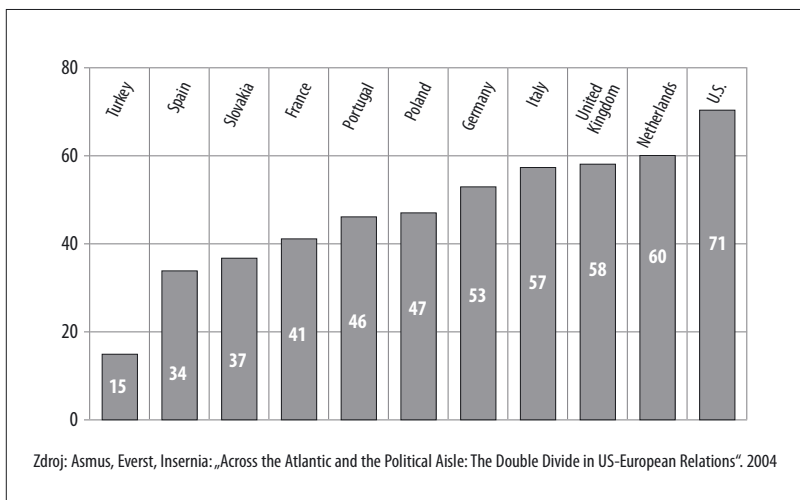
18) Transatlantické trendy představují komplexní průzkum amerického a evropského veřejného mínění. Průzkum probíhal ve Spojených státech, Francii, Německu, Itálii, Nizozemsku, Polsku, Portugalsku a Spojeném království a poprvé ve Španělsku, Turecku a na Slovensku. Průzkum je projektem Německého Marshallova fondu Spojených států a Compagnia di San Paolo s dodatečnou podporou Luso-American Foundation, Fundacion BBVA a Institutu pre verejnú otázku (IVO). Zjištění a další analýzy jsou k dispozici na www.transatlantictrends.org

Z údajů tzv. pocitového teploměru například vyplývá, že „hřejivost“ pocitů ke Spojeným státům dosahuje v Polsku 56°, což je nižší než například ve Spojeném království (62°) nebo v Itálii (61°). V případě Polska dané číslo navíc od roku 2003 o pět stupňů kleslo.¹⁹ Slovensko (50°) lze naopak nalézt na úplně opačném konci spektra, přičemž výrazně nižší stupeň sympatií ke Spojeným státům projevuje pouze Turecko (28°) a Španělsko (42°). Když se na druhé straně podíváme na sympatie projevované k Evropské unii, tak se Slovensko řadí mnohem výš s výsledkem 72° (ještě vyšším, než jaký má Francie) a Polsko s 65°. Polská veřejnost tedy pociťuje větší sympatie k EU (o devět stupňů) než k USA. Podle atlantického indexu vypracovaného na základě průzkumu transatlantických trendů se Polsko umístilo někde uprostřed zkoumaných zemí s počtem 47 bodů, což je méně, než má Německo (53), Itálie (57), Spojené království (58) nebo Nizozemsko (60), zatímco Slovensko s počtem 37 bodů se nachází ve spodní části tabulky.²⁰

19) Speciální typ otázky v průzkumu, která měří postoj občanů ve vybraných zemích k USA a EU s použitím vhodného a snadno srozumitelného formátu tzv. pocitového teploměru.

20) Ronald Asmus, Philip P. Everts, Pierangelo Isernia: „Across the Atlantic and the Political Aisle: The Double Divide in US-European Relations“. „Atlantický index“ byl založen na otázkách typu sympatie ke Spojeným státům, vhodnost globální vůdčí úlohy USA, nezbytnost NATO, sdílení společných hodnot mezi USA a EU nebo důležitost spojeneckých svazků, když zasahujeme vojensky. Vydal German Marshall Fund of the United States, 2004. Další informace jsou k dispozici na www.gmfus.org

Podle podobného průzkumu provedeného v České republice agenturou STEM (v prosinci 2001), se vyjádřilo 75% české populace pro koordinování české zahraniční politiky s politikou EU. Koordinaci s americkou zahraniční politikou bylo nakloněno 37% respondentů. Když se navíc odpovědi na otázky zadávané během průzkumu sloučily, většina veřejnosti (přes 50%) se domnívala, že se česká zahraniční politika ubírá správným směrem, protože neexistuje žádné paušální rozhodnutí o koordinaci se Spojenými státy.²¹

K získání širšího pohledu na veřejné mínění v daném regionu se dá také využít nedávného průzkumu Eurobarometru, který probíhal v říjnu a v listopadu 2004.²² Z průzkumu hodnotícího jak veřejnost vnímá Spojené státy při prosazování světového míru a stability vyplývá, že pouze tři země ze třiceti zúčastněných pohlíží na roli Spojených států pozitivně, přičemž všechny patří k novým členským nebo přistupujícím státům EU: Česká republika, Litva a Rumunsko. Podobný scénář by platil i pro vnímání Spojených států v globální boji proti terorismu. Zatímco větší část veřejnosti v nových členských státech posuzuje roli Spojených států kladně, převážná část veřejnosti ve většině členských států EU-15 naopak na Spojené státy pohlíží negativně, s výjimkou tradičních přívrženců americké politiky, tj. Spojeného království a Nizozemska.

21) Viz Věra Řiháčková: „Czech Republic: Europeanisation of a hesitant Atlanticist?“ EUROPEUM, Praha, 2005.

22) http://europa.eu.int/comm/public_opinion/archives/eb/eb62/eb62firsten.pdf. Toto je jeden z nejnovějších komplexních průzkumů ohledně různých otázek týkajících se EU, prováděný dvakrát ročně v 25 členských státech EU, stejně jako v kandidátských zemích.

Roli EU při prosazování míru ve světě a v boji proti terorismu posuzuje kladně Litva, Česká republika a Slovensko, jejichž hodnocení jsou v EU nejpozitivnější. Většina dalších nových členských států se pohybuje kolem průměru EU, pouze Polsko má na úlohu EU v těchto oblastech dost skeptický názor.

Na druhé straně průzkum Eurobarometru také ukazuje, že obyvatelstvo nových členských států je daleko přístupnější myšlence funkční SZBP. Veřejná podpora SZBP je nejsilnější ve Slovinsku (81%), v Polsku (78%) a na Slovensku (75%), nad průměrem EU se ale pohybuje také v pobaltských státech (Lotyšsko a Litva mají 71%, Estonsko dosahuje 70%, přičemž průměr EU činí 69%). Pouze Maďarsko s 69% a Česká republika s 59% projevují pro skutečnou SZBP menší nadšení. Tento obrázek se ještě komplikuje, zkoumáme-li postoje zemí vůči Evropské bezpečnosti a obranné politice (EBOP). Je zajímavé, že EBOP výrazně podporují všechny nové členské státy, což kontrastuje s některými starými členskými státy. Podpora EBOP se pohybuje v rozmezí od 88% ve Slovinsku po 84% v České republice, Maďarsku a Estonsku, přičemž nižší úroveň podpory má pouze Litva (při 81% je ale stále ještě dost vysoká, tj. na stejné úrovni jako ve Francii).

Při interpretaci těchto zjištění je potřebná obezřetnost, a to ze dvou důvodů. Za prvé, vysoká úroveň podpory SZBP/EBOP v regionu zemí střední a východní Evropy může být také důsledkem nižší úrovně obeznámenosti s tím, co skutečně obnášejí, k čemuž se počítá například komplikovaný vztah s NATO nebo se Spojenými státy, popřípadě nezbytnost zvyšování výdajů na obranu. Za druhé, je sporné, do jaké míry veřejné mínění skutečně formuje vládní postoje v zahraniční politice. V průběhu posledních několika let z hromadných průzkumů vyplynulo, že funkční a akceschopná SZBP má mezi občany EU velkou podporu, ale členské státy nebyly ještě schopny v této otázce výrazně postoupit kupředu. Obecně vzato, národní vlády jsou pod silnou voličskou kontrolou ohledně zahraničněpolitických otázek jen zřídka. Příklad Iráku ve skutečnosti ukazuje, že vlády zemí, jako je Itálie či Španělsko, přijaly velmi pevný proamerický postoj navzdory silně odmítavému mínění veřejnosti.²³ Proto fakt, že veřejné mínění ve střední a východní Evropě nemusí být atlanticismu více nakloněné než v zemích staré EU-15, nevylučuje nutně možnost, že si vlády v daném regionu zachovají silnější proamerický profil.

23) To neznamená, že by postoje vlády v zahraniční politice neměly žádné volební důsledky. Je nepochybné, že irácká otázka sehrála svou roli přinejmenším ve všeobecných volbách ve Španělsku (březen 2004), ve Spojeném království (květen 2005) a v místních volbách v dubnu 2005 v Itálii. Pouze v Dánsku neutrpěla úřadující proamerická vláda ve volbách v důsledku nepopulárního postoje k irácké otázce. Všechny tyto výsledky voleb se ale dají nejhodněji vysvětlit z hlediska vnitrostátních politických faktorů.

Máme-li shrnout dosavadní pozorování, tak atlanticistní chování nových členských států bude mít v brzké budoucnosti dva základní důsledky. Za prvé, většina vlád v zemích střední a východní Evropy se bude v dohledné budoucnosti snažit, aby EU a USA postupovaly v nejdůležitějších otázkách týkajících se mezinárodních vztahů společně. Za druhé, stupeň jejich ochoty podporovat Spojené státy v situacích, kdy se budou jejich názory rozcházet s EU, se bude v různých částech daného regionu lišit podobně, jako se liší v rámci zemí EU-15. Polsko pravděpodobně zůstane spolu s pobaltskými zeměmi nejsilnějším atlanticistou. Menší středoevropské země, jako je Česká republika, Slovensko, Maďarsko a Slovinsko, budou pravděpodobně vyjadřovat svou podporu americkým politickým strategiím obezřetněji a budou brát větší ohled na názor klíčových hráčů v EU.

4. GEOGRAFICKÉ PRIORITY V ČINNOSTI NOVÝCH ČLENSKÝCH STÁTŮ

Oblast, v níž můžeme očekávat pravděpodobně nejrozdílnější postoje nových členských států, je ve kterých geografických oblastech by se měla SZBP neaktivněji rozvíjet. Zahraniční politika EU je očividně složitým fenoménem, v němž se mnoho různých zemí domáhá privilegovaných vztahů nebo silného angažmá EU v různých částech světa. Lze tvrdit, že každé rozšíření vneslo do vnější činnosti EU novou dimenzi – přistoupení Spojeného království přineslo užší vztahy se zeměmi Britského společenství národů, přistoupení Španělska a Portugalska zvýšilo zaměření na Latinskou Ameriku a přistoupení Finska a Švédska posílilo severskou dimenzi. Po vstupu zemí střední a východní Evropy se předpokládalo, že tyto země budou tlačit zahraniční politiku EU směrem na východ. Pojem „Východ“ je ovšem sám o sobě poněkud bezobsažný a vágní. Nejde o žádnou exaktně vymezenou oblast, a bylo by proto přesnější popsat cíle nových členských států tak, že chtějí rozvíjet konzistentní vnější politiku EU vzhledem k východním sousedům EU než vůči sousedům jižním (státům jižního Středomoří).

Zaměření na sousedy je pochopitelné z několika důvodů. Za prvé, žádný z nových členských států nemá „globální“ aspirace, jedinou výjimku snad tvoří Polsko, kde kontrola nad jednou z okupačních zón v Iráku může být považována za jistý výraz dalekosáhlejších ambicí. Dokonce i Polsko může ale aspirovat přinejlepším na regionálního lídra, a dokonce ani zde často nevystupuje jako mluvčí regionu ohledně závažných otázek jako je např. postoj k blízkovýchodnímu mírovému procesu (i když v jiných otázkách může být tato ambice silnější, např. v otázkách Ukrajiny). Regionální vůdcovství Polska je navíc silně zpochybňováno v sousedních zemích, především v České republice a v Maďarsku. Za druhé, všechny nové členské země, opět s výjimkou Polska, jsou relativně malé, což pochopitelně ovlivňuje cíle jejich zahraniční politiky. Během přechodu k demokracii se proto zahraniční politika těchto zemí, kromě prvotních cílů vstoupit do

EU a do NATO, většinou zaměřovala na dosažení a udržení přátelských vztahů se svými sousedy. S členstvím v EU zůstává „sousedství“ pro země střední a východní Evropy hlavním těžištěm jejich zahraniční politiky, ale logicky se posunuje směrem k zemím ležícím vně EU. A právě proto, že země střední a východní Evropy jsou celkem malé, se pro ně působení prostřednictvím EU stává velmi výhodným nástrojem k dosažení jejich cílů. Existuje naděje, že znalosti států, které přistoupily k EU v roce 2004, týkající se nových sousedů EU (kteří jsou pro země střední a východní Evropy „starými“ sousedy) budou ostatními partnery v EU uznány a bude jim umožněno převzít iniciativu a dát vztahům, které se mezi EU a těmito zeměmi udržovaly dříve, nový impuls.

V tomto směru musíme mít na paměti jeden důležitý fakt. Nových sousedů je mnoho a tvoří poměrně heterogenní skupinu. Ta sahá od Ruska na severu (ačkoli Rusko není *stricto sensu* novým sousedem vzhledem k dřívějšímu přistoupení Finska, ale začlenění pobaltských států určitě vnáší do vztahů mezi EU a Ruskem odlišný rozměr) až po Chorvatsko a Srbsko-černohorskou federaci na jihu. Tito noví sousedé jsou v mnoha ohledech velmi rozdílní: patří k nim země, které brzy vstoupí do EU, např. Rumunsko, nebo státy, které očekávají vstup v pozdější fázi, např. Chorvatsko. Počítají se sem také země, o jejichž konečném přistoupení není pochyb, přinejmenším politicky, např. Srbsko a další země západního Balkánu.²⁴ Do dané skupiny se ale řadí také Ukrajina, kde nabral nedávný vývoj optimistický obrat, takže se EU bude muset brzy zabývat otázkou, jak zareagovat na evropské aspirace projevující se na Ukrajině. Bělorusko je zvláštní případ v tom, že vztahy mezi EU a tímto nefunkčním státem jsou prakticky na bodu mrazu a nedá se téměř ničeho dosáhnout, dokud zůstává u moci Lukašenko. A konečně Rusko je v mnoha směrech úplně zvláštní případ, nejen kvůli své velikosti, hospodářské důležitosti a skutečnosti, že se stále ještě jedná – ne-li přímo o supervelmoc – tak přinejmenším o velmi významného hráče na světovém jevišti.

Z různorodosti nových sousedů EU vyplývá, že bude pro nové členské státy velmi obtížné shodnout se na tom, jak by se měly stanovit priority SZBP vzhledem ke třetím státům včetně nových sousedů EU. Při takové různorodosti je pro nové členské státy střední a východní Evropy mnohem těžší navrhnout svým partnerům v EU přesvědčivý plán, jakým způsobem s těmito novými sousedy jednat.

24) Budoucí rozšiřování EU je ale v některých členských státech silně napadáno, zejména ve Francii, která uspořádá referendum ohledně každého rozšiřování, k němuž dojde po roce 2007.

4.1 Rusko – dokáží pobaltské státy podnítit EU k uplatňování společného postoje?

Jak už bylo naznačeno, Rusko představuje ve vztahu k EU velmi zvláštní případ. Jedná se nejen o největšího souseda EU, ale také o jejího hospodářsky a pravděpodobně také strategicky nejvýznamnějšího regionálního partnera. Je celkem zřejmé, že v současnosti neexistuje žádný společný postoj EU k tomu, jak jednat s Ruskem. Naopak se zdá, že styky EU s Ruskem jsou spíše součtem bilaterálních diplomacií než konzistentním přístupem. Několik příkladů z nedávné doby, kdy některé staré členské státy (Francie, Německo a Itálie) zaujaly vůči Rusku velmi specifické a nezávislé postoje, tento bod podtrhuje. Občas to vypadá, jako kdyby někteří čelní představitelé zemí EU-15 soutěžili o Putinovu pozornost. Snad nejnapadnějším dokladem tohoto tvrzení je příklad Berlusconiho, který se během italského předsednictví v roce 2003 otevřeně vyslovoval pro vstup Ruska do EU nebo který projevoval pochopení pro tvrdý postoj Putina vůči Čečensku. Otázkou zůstává, zdali mají tato gesta nějaký reálný podklad. Určitě je ale pravdou, že mnoho zemí EU-15 nemá své vztahy s Ruskem poznamenané silným napětím a nechce vidět v EU tvrdou linii, kterou by rády vzhledem k Rusku uplatňovaly některé nové členské státy.

Podíváme-li se na to, jak jednat s Ruskem z perspektivy nových členských států, tak pro pobaltské země jde nepochybně o problém číslo jedna a je to velmi důležité téma také pro Polsko. Rusko představuje pro pobaltské země stále ještě nebezpečí, a to v různých ohledech – sahajících od kulturního tlaku po geopolitické, hospodářské a politické hrozby. Kulturní tlak pramení hlavně z neustálého otevírání otázky ruských menšin v pobaltských státech na rozličných fórech, včetně summitů OBSE nebo summitů EU a Ruska. Je to obzvláště citlivé téma v případě Lotyšska, kde ruská menšina představuje téměř 30% celkového počtu obyvatelstva,²⁵ na které v minulosti vyvíjelo Rusko tlak, aby se proměnilo v bikomunální stát. Velký počet rusky mluvícího obyvatelstva má také Estonsko (28%),²⁶ takže Litva je jediným pobaltským státem, kde ruská menšina není v bilaterálních vztazích neustálým jablkem sváru.

25) Podle Světové knihy faktů zpracované CIA činil v dubnu 2005 ruský podíl na lotyšské populaci 29,6%. Musí se ale rozlišovat mezi těmi, kteří se v průzkumu považují za Rusy, a celkovým počtem rusky mluvících lidí (včetně přistěhovalců z jiných částí bývalého Sovětského svazu). Kdyby se použil tento údaj, celkový počet Rusů v Lotyšsku by činil asi 40%.

26) Ibid.

Je ovšem evidentní, že Rusko uplatňuje na pobaltské země i hospodářský a politický tlak. Všechny pobaltské státy jsou silně závislé na dodávkách ruských zdrojů energie, stejně jako na ochotě Ruska hradit tranzitní náklady přes baltské produktovody.²⁷ Vznikají silné obavy z toho, do jaké míry může Rusko ovlivňovat politiku těchto tří zemí využíváním zpravodajské činnosti, vydírání a špionáže, jak prokázala ústavní obžaloba (impeachment) bývalého litevského prezidenta Rolandase Paksase v dubnu 2004 za údajné vazby na ruský organizovaný zločin a tajné služby.

Kromě těchto problémů zde existuje i mučivá nejistota týkající se ruských hranic. Litva byla donedávna jedinou zemí v Pobaltí, která s Ruskem podepsala smlouvu o hranicích mezi oběma zeměmi, ačkoli se stále ještě čeká na její ratifikaci v Dumě (ruském parlamentu). Následovalo Estonsko, které obdobnou smlouvu podepsalo v květnu 2005. Ratifikace v Dumě se očekávala v průběhu letošního roku, ale nakonec nebyla ruskému parlamentu ani postoupena (estonský parlament ji ratifikoval v červnu 2005). Rusko totiž od smlouvy odstoupilo vzhledem k tomu, že estonský parlament připojil k ratifikačnímu zákonu preambuli, odvolávající se na právní kontinuitu estonského státu z doby před začleněním Estonska do SSSR, což zpochybňuje i současnou demarkaci hranice (přestože nemá právní důsledky). Mezi Ruskem a Lotyšskem hraniční smlouva ani sjednána nebyla. Otázka hranic je proto pochopitelně jednou z věcí, které pobaltské státy nutí dívat se na záměry Ruska podezřívavě, což ještě donedávna umocňoval i silně zamítavý postoj Ruska vůči rozšíření NATO o tři uvedené země.

Daná situace se nepochybně změnila, když Lotyšsko, Litva a Estonsko v roce 2004 vstoupily zároveň do NATO i do EU. Je jasné, že Rusko teď vnímají jako méně bezprostřední hrozbu. U představitelů pobaltských států ovšem přetrvává určité zklamání, pramenící z neschopnosti EU zastávat v hovorech s Ruskem jednotné stanovisko a řešit přetrvávající znepokojení pobaltských států z vnitřního vývoje v Rusku, stejně jako z toho, co lze považovat za obnovený ruský imperialismus.

To se názorně prokázalo při několika příležitostech, kdy se tři pobaltské státy snažily obrátit pozornost EU na otázky týkající se Ruska. K charakteristickým příkladům patří „růžová revoluce“ v Gruzii, „oranžová revoluce“ na Ukrajině, Putinův přístup k Čečensku nebo kritika ruského posunu

27) Rusko například přestalo transportovat ropu přes terminál v lotyšském přístavu Ventspils a obvinilo provozní společnost (Ventspils nafta), že si účtuje „neúměrně vysoké“ poplatky. Někteří analytici se domnívají, že jde o způsob, jak vyvinout tlak na prodej zbyvajících akcí společnosti (které ještě nejsou v ruských rukou) ruským kupcům (Zdroj: Financial Times, 20. února 2005).

k autoritářskému systému po útoku v Beslanu. Přesvědčit své partnery v EU o tom, že vůči Rusku musí v těchto otázkách uplatňovat tvrdou linii, se ale pobaltským zemím moc úspěšně nepodařilo. To je dáno několika faktory. Za prvé, pobaltské republiky patří k novým členům EU a k malým státům, takže na formulování zahraniční politiky EU mají relativně malý vliv. Za druhé, stále ještě jsou slabě zastoupeny v klíčových institucích EU zabývajících se zahraniční politikou EU – zejména v sekretariátu Rady a v Komisi, kde nezastávají žádné vrcholné funkce (kromě funkcí příslušných komisařů, resp. členů kabinetu).²⁸ Za třetí, jak jsme zdůraznili výše, mnoho starých členských států EU udržuje s Ruskem specifické vztahy a je nepravděpodobné, že by je obětovaly a byly ochotny rozhněvat si Rusko na základě automatického přijetí argumentů pobaltských zemí.

Lze očekávat, že pobaltské země budou s podporou Poláků vynášet ruskou kartu v EU i nadále, v čemž budou podporovány i některými zastánci tvrdší linie vůči Rusku z řad EU-15, jako například Nizozemskem nebo skandinávskými státy. Ačkoli pro ně může být obtížné formovat společný postoj v Radě nebo ovlivňovat agendu Komise, jeden orgán mohou jako páku v tomto ohledu využívat, a to Evropský parlament (EP). Tady jsme se mohli stát svědky silné aktivity europoslanců z pobaltských zemí a Polska v otázkách, které se týkají nejen Ruska, ale také jiných věcí majících přímé důsledky pro vztahy mezi EU a Ruskem, např. Gruzie nebo Ukrajiny. Rozprava věnovaná zprávě o vztazích mezi EU a Ruskem, kterou v dubnu 2005 předložila Výboru pro zahraniční záležitosti EP Cecilia Malmström, zaznamenala velký počet pozměňovacích návrhů předložených ze strany europoslanců z pobaltských zemí a Polska, kteří se snaží zprávě vtisknout mnohem tvrdší linku, než jaká je zřejmá z předlohy.²⁹

Dalším z bodů, kterými se zabývají představitelé pobaltských zemí, je uznání odpovědnosti za události, které následovaly po osvobození východní Evropy od nacismu a které vyústily v násilné obsazení oblasti Stalinem. V této věci se k nim přidružilo Polsko s požadavkem, aby Rusko připustilo svou zodpovědnost za Molotov-Ribbentropův pakt z roku 1939. Z tohoto důvodu odmítli prezidenti Litvy a Estonska ruské pozvání na oslavy konané 9. května 2005 v Moskvě u příležitosti šedesátého výročí konce druhé světové války, ačkoli lotyšská prezidentka, Vaira Vike-Freibergová, pozvání přijala.

28) Zřejmá krize ve vztazích EU s Ruskem v listu Rzeczpospolita, převzato z http://www.gateway2russia.com/st/art_275177.php

29) Viz předlohu zprávy na http://www.europarl.eu.int/meetdocs/2004_2009/documents/PR/560/560592/560592en.pdf a pozměňovací návrhy na http://www.europarl.eu.int/meetdocs/2004_2009/documents/AM/562/562208/562208en.pdf

Vike-Freibergová ale během oficiální návštěvy Švédska zdůraznila, že ačkoli s účastí na výše zmíněných oslavách v Moskvě souhlasí, nadále se domnívá, že je nutné, aby Rusko přehodnotilo éru, která nastoupila po druhé světové válce. Je také celkem zajímavé sledovat, jakou taktiku Putin v tomto směru použil – ve snaze nalákat představitele Pobaltí k návštěvě oslav zmiňovaného výročí jim nepřímou slíbil, že smlouvy o hranicích, které si Lotyšsko a Estonsko přejí uzavřít, by mohly být podepsány v květnu 2005. Tyto implicitní sliby se nenaplnily.

Důležité je, abychom nevykreslovali zájmy pobaltských zemí, jako kdyby měly jasně vyhraněnou podobu. Je třeba přiznat, že tyto tři pobaltské státy nemají ve vztahu k Rusku tytéž priority a cíle a v podstatě nejsou nijak zvlášť koordinované. Litva si dokázala v bilaterálních vztazích s Ruskem poradit asi nejlépe.³⁰ Vzájemné vztahy mezi Moskvou a Vilniusem mají méně konfliktních bodů vycházejících ze společných dějin. Jejich společná hranice byla uznána relativně brzy a v roce 1997 došlo k podepsání smlouvy (třebaže není dosud ratifikovaná). Některá pnutí v bilaterálních vztazích mezi oběma hlavními městy snižuje ještě i neexistence početné ruské menšiny. Nejkontroverznější otázkou tedy zůstává vyjasnění statutu ruské exklávy v Kaliningradské oblasti, pro niž Litva představuje nejdůležitější tranzitní koridor do kontinentálního Ruska. Protože tato otázka byla řešena hlavně prostřednictvím EU, Litva se mohla poněkud schovat za EU (resp. Komisi) jako důležitého partnera v jednání o této otázce. Byla to právě Komise, která odmítla rozebírat myšlenku zachování bezvízového styku nebo tranzitního koridoru vedoucího litevským územím – myšlenku, kterou podporovalo Rusko.³¹

Estonští politici na sebe podle všeho ve vztahu ke svému východnímu sousedovi nechtějí upozorňovat, takže to vypadá, jako kdyby se politická reprezentace bála si Rusko rozhněvat. Estonský premiér Juhan Parts Lotyšsku nedávno vytkl, že otevřeně kritizuje Rusko, protože takovou kritiku považoval za potenciálně škodlivou pro vztahy mezi pobaltskými státy a Ruskem.³² Oproti tomu ovšem stanovisko estonského parlamentu, který připojil k rusko-estonské hraniční smlouvě zmiňovanou preambuli, svědčí o opaku a je

30) Viz „Bearish“ – rozhovor listu City Paper s Edwardem Lucasem, korespondentem časopisu The Economist v Moskvě.

31) Otázka tranzitu přes Kaliningrad byla nakonec urovnána v listopadu 2002 dohodou mezi EU a Ruskem o tzv. zjednodušeném cestovním dokumentu pro jedno nebo více vstupních víz nebo zjednodušeném železničním cestovním dokumentu pro jedinou cestu vlakem, vydaném litevským konzulátem. Dalším problémem bylo, že hodně lidí s trvalým pobytem v Kaliningradské oblasti nevlastnilo mezinárodní ruský pas, ale pouze vnitrostátní. Z tohoto důvodu bylo dohodnuto přechodné období, v němž litevské úřady mohly vydávat zjednodušený cestovní dokument na základě vnitrostátního ruského pasu až do prosince 2004.

32) Ahto Lobjakas: *Baltics: „Latvia Spearheads Effort to Force Russia to Confront Its Past,”* RFE/RL, 2005.

možné jej rovněž považovat za znak tvrdého přístupu, spoléhajícím na fakt, že Rusko situaci nevyhrotí a Duma připojí ke smlouvě obdobnou deklaraci, která vysvětlí ruskou pozici. Nejsilnější estonské hlasy týkající se Ruska se možná budou ozývat z Evropského parlamentu od poslanců jako je bývalý ministr zahraničí Toomas Hendrik Ilves.

Z ruské perspektivy zůstává nejproblematičtějším z pobaltských států Lotyšsko. V současné době tlačí nejvíc na to, aby EU uznala sovětskou agresi proti pobaltským státům po druhé světové válce a vystupovala v hovorech s Ruskem jednotně. V tomto ohledu dosáhlo Lotyšsko částečného úspěchu – zajistilo si podporu Tonyho Blaira a George Bushe. Bush hovořil ve prospěch postoje pobaltských států na summitu NATO v únoru 2005. Také zastávka George Bushe v Rize cestou do Moskvy na oslavy šedesátého výročí vítězství Spojenců nad nacismem byla pro Lotyšsko významným diplomatickým úspěchem. Na druhé straně to podporuje tezi, že když pobaltské země (a v tomto případě konkrétně Lotyšsko) cítí, že jejich hlas v Bruselu nikdo neposlouchá, obracejí se na Washington, kde je větší pravděpodobnost dosažení úspěchu – a to znovu ilustruje atlanticistní sklony pobaltských zemí.

Ačkoli v Polsku nevyvolává Rusko tak silné znepokojení jako v pobaltských zemích, polští představitelé stále vnímají Rusko jako nebezpečí. Tento dojem nevychází ani tak z *vnitřních* politických a hospodářských aktivit Ruska jako spíš z obnovených imperialistických tendencí Ruska. Oba faktory spolu nepochybně souvisejí. Polsko si proto hlavně z geopolitických důvodů přeje dostat co nejvíce zemí z ruské sféry vlivu, takže propaguje výhody prozápadní a proevropské orientace. Z tohoto důvodu podporuje také novou Evropskou politiku sousedství a prosazuje, aby byla uznána vůle zemí, které se rozhodly následovat EU. Konečným cílem ovšem zůstává minimalizovat ruský vliv na polské záležitosti.

Vybudovat v blízké budoucnosti skutečný společný postoj EU k Rusku bude nepochybně velmi obtížné bez ohledu na skutečnost, že by to výrazně pomohlo pobaltským zemím jejichž schopnost uplatňovat vliv v rámci SZBP bude narůstat tím víc, čím déle budou členy EU. Nedávný posun k „*realpolitice*“, kdy větší státy otevřeně ignorují své partnery v EU a řídí se svým vlastním zájmem, se asi bohužel projeví víc ve vztazích EU s Ruskem než ve vztazích s nějakým jiným regionem. Nedá se očekávat, že bude Rusko obzvláště nadšené ze vzniku nějaké významné proaktivní přítomnosti EU podél svých hranic – *status quo* se ruským politikům nesmírně hodí, protože jim umožňují podněcovat členské státy EU jeden proti druhému, čímž získávají mnohem silnější vyjednávací pozici, než jakou by měli za jiné situace.

Také je ale možné, že se staneme svědky toho, jak pobaltské státy tlačí na EU, aby se více angažovala v jiných částech bývalého Sovětského svazu, zejména na Kavkaze, na Ukrajině a v Moldávii. Za prvé to vyplývá z hluboce zakořeněného přesvědčení, že i ostatní „bratrské národy“ mají právo se rozhodnout, vystoupit z ruské sféry vlivu a zvolit si proevropskou cestu, jak to před nimi učinily pobaltské státy. Za druhé zde existují i pragmatické důvody, proč pobaltské země dávají přednost kladení většího odporu vůči pronikavému vlivu Ruska. Tento postoj zvýrazňuje i skutečnost, že mnoho starých členských států není připraveno brát Rusko jako stát, který zasahuje do vnitřních záležitostí malých sousedních zemí. Podpora prozápadnějšího postoje malých sousedů Ruska je tedy v případě pobaltských zemí a Polska naprosto smysluplným krokem. Ideální by bylo, kdyby tyto malé státy nakonec vstoupily do EU.

4.2 Polsko – připravuje Ukrajině cestu ke vstupu do EU?

Fakt, že je Ukrajina pro Varšavu prioritní zemí, bylo zřejmé dokonce už před polským přistoupením k EU. Polské ministerstvo zahraničních věcí bylo velmi aktivní při formulování postoje, jak by EU měla jednat s Ukrajinou po svém rozšíření v roce 2004. V lednu 2003 dalo do oběhu svou vlastní vizi nové politiky sousedství v pracovním dokumentu (tj. dokumentu k diskusi). Ten přinesl řadu široce koncipovaných i konkrétních návrhů včetně vytvoření Evropského fondu demokracie umožňujícího nestátním neziskovým organizacím (NNO) realizovat projekty financované Evropskou unií, posilovat demokracii a vládu zákona v sousedních zemích nebo využívat Evropského investičního fondu při pomoci malým a středním podnikům v dané oblasti. Ačkoli se tento pracovní dokument výslovně nezmiňuje o Ukrajině, ale zabývá se i jinými zeměmi jako Moldávií nebo Běloruskem, přináší některá zvláštní doporučení, jako např. uznání „evropské volby Ukrajiny“ ze strany EU. Dále prosazuje, aby stávající Dohoda o partnerství a spolupráci byla rozšířena na standardní Asociační dohodu.

Zdá se, že kromě dlouhodobých historických, společenských, politických a hospodářských vazeb mezi oběma zeměmi v Polsku existuje široká politická shoda v tom, že by se Ukrajině měl umožnit vstup do EU. Před volbami do Evropského parlamentu konanými v červnu 2004 se žádná z osmi hlavních politických stran v Polsku nepostavila proti evropským aspiracím Ukrajiny a neudělaly to ani dvě populistické strany, které jsou

vůči EU skeptické – Sebeobrana (Samoobrona) a Liga polských rodin. Podle mínění Ligy by se Ukrajina stala přirozeným spojencem Polska v EU a zvýšila by jeho váhu v klubu.³³

Pozice hlavních polských politických stran ukazují, že existují přinejmenším dva důvody, proč by mělo Polsko usilovat o uznání ambic Ukrajiny v otázce přistoupení k EU. Za prvé, Polsko obecně vidí svou roli v posouvání Evropské politiky sousedství spíše směrem na východ než na jih. Argumentuje tím, že se musí jasně rozlišovat mezi jižními sousedními státy EU, které nejsou evropské, a východními evropskými zeměmi, které evropské jsou. Některé politické strany, zejména Právo a spravedlnost, se dokonce domnívají, že hlavním těžištěm Evropské politiky sousedství by měla být spíše Ukrajina než Rusko³⁴. Druhý argument svědčící ve prospěch Ukrajiny souvisí s geopolitikou – Ukrajina je chápána jako nárazníkový stát mezi Polskem a Ruskem, což je důležité vzhledem k hluboce zakořeněnému vnímání Ruska jako potenciální hrozby. Pokud nebude právo Ukrajiny na vstup do EU uznáno, hrozí nebezpečí, že upevní své vztahy s Ruskem a zůstane v jeho „sféře vlivu“.

Ochota Polska udržet si „speciální“ vztahy s Ukrajinou byla zcela evidentní už v období jeho příprav na přistoupení. Polsko silně lobovalo u Evropské komise za zachování bezvízového styku s Ukrajinou a později za zavedení víz pro ukrajinské občany až k datu přistoupení. V této souvislosti je třeba poznamenat, že Česká republika a Slovensko zavedly taková vízová opatření již v roce 2000. Nakonec Polsko souhlasilo se zavedením víz pro ukrajinské občany šest měsíců před přistoupením. Polsku se nicméně podařilo získat od Ukrajiny některé významné ústupky. Polsko se zavázalo, že bude ukrajinským žadatelům vydávat vízum bezplatně a ukrajinská vláda za to na oplátku souhlasila se zachováním bezvízového styku pro polské občany. Tato věc názorně ukazuje, jak důležité jsou pro Polsko bilaterální vztahy s Ukrajinou – pro ostatní země bývalého Společenství nezávislých států (SNS), např. Rusko a Bělorusko, byla víza zavedena v dřívější fázi částečně proto, že se nepodařilo uzavřít readmisní dohody.

Polsko znepokojovala také neochota EU udělit Ukrajině statut tržní ekonomiky.³⁵ Prakticky se to odrazilo na stanovení kvót celkového dovozu

33) Taras Kuzio: „Poland lobbies EU for Ukraine,“ Eurasian Daily Monitor, 2004

34) Rusko ovšem stricto sensu nespadá pod Evropskou politiku sousedství, i když některé její nástroje (např. tzv. New Neighbourhood Instrument – jednotný finanční nástroj EU pro sousední státy) budou použitelné i ve vztahu k Rusku

35) Uznání statutu tržní ekonomiky je nezbytné pro přijetí země do Světové obchodní organizace (WTO). Rusku byl tento statut udělen již v roce 2002..

oceli z Ukrajiny do EU na 185 000 tun v roce 2004, což bylo mnohem méně než co samotné Polsko dováželo z Ukrajiny před přistoupením.³⁶ Polsko se tak silně zaměřovalo na Ukrajinu již od okamžiku přistoupení. Události z prosince 2004, které vedly k opakování druhého kola prezidentských voleb na Ukrajině a ke konečnému vítězství proevropského prezidentského kandidáta Viktora Juščenka, pochopitelně vnesly do polské politiky naprosto odlišnou dynamiku. Nápomocnou úlohu Polska při jednání s Ukrajinou lze demonstrovat na skutečnosti, že právě polský prezident Alexandr Kwasniewski spolu se zahraničněpolitickým šéfem EU Solanou a litevským prezidentem Adamkusem byl ze strany EU pověřen cestou do Kyjeva po prohlášení druhého kola prezidentských voleb za neregulérní, což vedlo do politicky bezvýchodné situace. Z toho vyplývá, že čelní představitelé EU jsou schopni uznat vůdčí úlohu Polska v tomto směru. Také to ale svědčí o očividném nedostatku zájmu o Ukrajinu mezi představiteli mocných zemí EU. Tato situace je v příkrém kontrastu s tím, jak tito činitelé normálně jednájí s Ruskem.

Vítězství silně proreformního a proevropského kandidáta na Ukrajině zásadním způsobem změnilo evropské aspirace této východoevropské země. Ačkoli význam této otázky v minulosti snižovalo mnoho vrcholných politiků EU, nejen bývalý předseda Komise Prodi,³⁷ je jasné, že od této chvíle bude velmi obtížné tuto rétoriku zachovat. Je zajímavé, že ukrajinský faktor byl očividný při rozhodnutí Evropské rady z prosince 2004 o zahájení přístupových jednání s Tureckem. Na postoji některých zemí, a zejména Polska, se teď názorně ukazuje, že jakmile budeme souhlasit s tím, že se Turecko může stát členem klubu, nebude možné, aby EU řekla ne Ukrajině. Polsko se z tohoto důvodu nepostavilo proti zahájení přístupových jednání s Tureckem. Pokud by nebylo ve hře ukrajinské přistoupení k EU, byla by rezervovanost vůči eventuálnímu přistoupení Turecka zřejmě mnohem větší, mj. vzhledem k tomu, že Vatikán není takovému vývoji nakloněn.

Události z prosince 2004 ukázaly hlavně neochotu některých starých členských států EU dát Ukrajině okamžitě zelenou, protože se částečně obávaly, že si tím znepřátelí Rusko. Ukazuje se ale, že pro Putina možná ukrajinské aspirace na vstup do EU ani takovým problémem nejsou – podle všeho je pro něj mnohem problematictější ukrajinské členství v NATO.³⁸

36) *Ibid.*

37) Prodi údajně prohlásil, že Ukrajina se „nikdy nestane členem EU“. Později tvrdil, že ho média nesprávně citovala.

38) Taras Kuzio: „Orange Revolution exposes EU's deficient Ukraine policy,“ *Eurasia Daily Monitor*, 2004.

Juščenkovu vítězství v opakovaných volbách z ledna 2005 přijal Putin bez jakýchkoli výhrad, i když před volbami dával najevo jednoznačnou podporu Janukovyčovi.

Juščenkova návštěva v Bruselu v únoru 2005 nenechala nikoho v EU na pochybách, že pro nového ukrajinského prezidenta neexistuje jiná alternativa než plné členství. A to dokonce ani skutečnost, že EU a Ukrajina dokázaly rychle postoupit kupředu v akčním plánu Evropské politiky sousedství. Juščenko otevřeně hovořil o svém přání zahájit přístupová jednání v roce 2007. V tom se ale instituce opět rozcházejí: zatímco Evropský parlament velmi otevřeně žádal uznání kandidátského statutu pro Ukrajinu a aplaudoval Juščenkovi během jeho projevu, reakce Rady byla mnohem rezervovanější. Jean-Claude Juncker jako nastupující předseda Rady „varoval před nabízením šance na plné členství Ukrajině“ (*The Times*, 10. prosince, 2004). Komise se dosud aktivně do diskuse nezapojila, ale je jasné, že by ráda s Ukrajinou postupovala dál v rámci Evropské politiky sousedství (EPS).

Jakou budoucnost bude mít ukrajinská karta v EU a jak aktivní bude v tomto směru Polsko a možná některé další nové členské státy, zatím není jasné. Uznání kandidátského statutu Ukrajině teď ovšem záleží na vnitropolitickém vývoji v EU, stejně jako na vnitřním reformním procesu na Ukrajině. Komplikace s ratifikací ústavní smlouvy EU v některých členských státech, podtržené odmítavými referendy ve Francii a v Nizozemsku, povede EU k přehodnocení strategie ohledně dalšího rozšiřování po roce 2007 (tj. po Bulharsku a Rumunsku). A je vysoce nepravděpodobné, že pokud by ratifikační proces ztroskotal, tak by byla EU ochotná – alespoň v dohledné budoucnosti – dát zelenou přání Ukrajině zahájit jednání o členství v EU.

4.3 Středoevropské země – tah spíše na jih než na východ?

Geografické zaměření zbývajících nových členských států – České republiky, Slovenska, Maďarska a Slovinska – není tak jasně vyhraněné jako v případě Polska a pobaltských republik. Do určité míry se zajímají o východní dimenzi Evropské politiky sousedství (EPS), ale ne stejně jako Polsko a pobaltské státy.

Rusko nepředstavuje pro země střední a východní Evropy bezprostřední hrozbu, přestože se na něj stále občas pohlíží podezřívavě, což je dáno spíše vnitřním politickým vývojem než jeho hrozbou z hlediska bezpečnosti středoevropského regionu. Bilaterální vztahy s Ruskem se u většiny daných zemí už normalizovaly, přičemž hlavní pozornost se až donedávna

soustřeďovala na urovnání ruského dluhu. Ačkoli Česká republika, Slovensko, Maďarsko a Slovinsko jsou dosud poměrně závislé na zásobování energetickými zdroji z Ruska (ropa a zemní plyn), tato závislost je obzvláště v případě Slovinska a České republiky mnohem menší než u jiných zemí ve střední a východní Evropě.³⁹ Jelikož Česká republika, Slovensko, Maďarsko ani Slovinsko nemají s Ruskem společnou hranici, vylučuje se tím mnoho problematických otázek. Jejich historická dědictví také nejsou tak kontroverzní jako v případě pobaltských zemí a Polska. Rusko nebylo v oblasti střední a východní Evropy nikdy dominantní mocností s výjimkou období studené války. Ačkoli během komunistické éry byla v Československu a Maďarsku rozmístěna sovětská vojska, brzy po demokratických změnách uskutečněných na počátku devadesátých let minulého století se odsud stáhla. Slovinsko představuje v tomto ohledu velmi zvláštní případ, protože bylo součástí Jugoslávie, na níž mělo Rusko jen velmi malý vliv a její vazby na západní sousedy, Itálii a Rakousko, byly často mnohem těsnější než vazby na země bývalého sovětského bloku.

Ve vztahu k Ukrajině a možná k dalším zemím zapojeným do EPS vypadá situace poněkud odlišně. Dvě středoevropské země – Maďarsko a Slovensko – sdílejí společnou hranici s Ukrajinou a existují tu určité kulturní, stejně jako hospodářské vazby, které jsou dané přítomností maďarské menšiny v západní oblasti Ukrajiny (Podkarpatská Rus či Zakarpatská Ukrajina), a také historickými vazbami Slovenska k této oblasti (která byla v meziválečném období součástí Československa) a přítomností ruské menšiny na Slovensku. Tyto vazby jsou ale mnohem slabší a mnohem méně významné než v případě Polska. Přesto asi budou tyto dvě země schůdnou politiku sousedství podporovat, obzvláště ve vztahu k Ukrajině. Do jaké míry budou ale Česká republika, Slovensko, Maďarsko a Slovinsko ruku v ruce s Polskem tlačit na přiznání statutu kandidátské země v případě Ukrajiny, není příliš jasné. Na druhé straně, jelikož je z hlediska priorit polské zahraniční politiky tak dominantní Ukrajina, mohou se ostatní země v daném regionu pokusit zaplnit mezeru a převzít iniciativu při prosazování vazeb s jinými státy na východě, například s Moldávií, Běloruskem a s kavkazskými zeměmi. V současnosti to ale nevypadá, že tomu tak opravdu bude. Po přistoupení Bulharska a Rumunska v roce 2007 se navíc úroveň podpory pro hledání těsnějších vztahů s Moldávií a kavkazskými zeměmi zvýší.

39) Česká vláda úmyslně neumožnila ruským dražitelům zúčastnit se privatizace společnosti Unipetrol, státem vlastněné rafinerie minerálních olejů.

Regionem, který z perspektivy středoevropských zemí upoutává mnohem větší pozornost, je jihovýchodní Evropa nebo země západního Balkánu. Pro tento zájem existují obecná i specifická vysvětlení. Obecně vzato, Česká republika, Slovensko, Maďarsko a Slovinsko mají se zeměmi západního Balkánu v mnoha ohledech speciální vztahy. V případě Slovinska jsou patrně nejsilnější. Jelikož Slovinsko bylo kdysi součástí Jugoslávie, zná velmi dobře region jihovýchodní Evropy a má na něj těsné vazby. Nalezneme ovšem i pragmatičtější vysvětlení – slovinské společnosti a podniky v posledním desetiletí v mnoha zemích bývalé Jugoslávie mohutně investovaly⁴⁰, a proto je prosperita daného regionu a konečné přistoupení k EU ve vlastním zájmu Slovinska. Navzdory některým problematickým otázkám, které se vyskytly zejména ve vztahu k Chorvatsku a týkaly se rozepře kvůli teritoriálním vodám v Jaderském moři, se pravděpodobně nevyskytnou žádné velké překážky, které by znemožnily podporu chorvatské žádosti o členství v EU (tuto otázku budeme v této studii rozebírat později).

O maďarském zájmu o daný region rozhodují dva konkrétní faktory: prvním je přítomnost maďarských menšin v Srbsku (Vojvodina/západní část Banátu), druhým je tisícileté historické pouto s Chorvatskem. Otázka menšin byla vždy důležitým prvkem uvažování v maďarské zahraniční politice. Jedním z klíčových bodů z hlediska maďarských priorit v SZBP bude zajištění privilegovaného zacházení a blahobytu pro maďarskou diasporu. Míra důležitosti této otázky pro Maďarsko se projevila během jednání v Konventu a během Mezivládní konference, kde maďarská delegace velmi úspěšně prosadila začlenění zvláštní zmínky o právech menšin mezi hodnoty EU v ústavní smlouvě. Z praktického hlediska se daná otázka zvýraznila přistoupením Maďarska k EU. Pozornost se musela ještě před přistoupením věnovat velkému počtu etnických Maďarů žijících mimo EU a praktickým problémům spojeným například s jejich vízovou povinností při cestách do Maďarska. Otázka velké maďarské menšiny, která žije na Slovensku (zahrnující zhruba 450 000 etnických Maďarů), se vyřešila souběžným přistoupením Slovenska k EU a v případě Rumunska (kde žije zhruba 1,5 milionu etnických Maďarů) k tomu zřejmě dojde v roce 2007. Takže největší zbývající maďarskou menšinu, žijící za hranicemi EU, tvoří přibližně 290 000 etnických Maďarů (odhad z roku 2002) žijících v oblasti srbské Vojvodiny.⁴¹

40) V roce 2000 slovinské přímé zahraniční investice ve čtyřech zemích bývalé Jugoslávie, v Chorvatsku, Makedonii, Bosně a Hercegovině i v Srbsku a Černé Hoře, dosáhly výše zhruba 65% veškerých slovinských zahraničních investic.

41) Zdroj: Vládní úřad pro Maďary v zahraničí, <http://www.htmh.hu/english.htm>

Dalším silným motivem maďarské orientace na západní Balkán jsou dlouhodobé historické a kulturní vazby na Chorvatsko. To bylo v 12. století na základě personální unie mezi uherskou a chorvatskou korunou spojeno s Uhrami. Chorvaté se vždycky těšili autonomii (dokonce i po vytvoření duální monarchie v roce 1867) a privilegovanému zacházení ve srovnání s jinými národnostmi žijícími pod uherskou korunou. Chorvatsko je tradičně považováno za jednoho z nejméně komplikovaných sousedů Maďarska mimo jiné proto, že zde neexistuje velká maďarská menšina.

Také v případě České republiky a Slovenska se vazby na západní Balkán dají vysvětlit převážně historickými a kulturními motivy. Pramení to ze skutečnosti, že příslušníci jihoslovanských národů – Chorvatů, Srbů, Slovinců a Bosňanů – kteří žili v Rakousku-Uhersku, často odcházeli studovat do Prahy, která byla hlavním centrem slovanské vzdělanosti v mocnářství a během národního obrození tu v 19. století existovala velmi živá intelektuální výměna. Dnes Chorvatsko zůstává nejoblíbenějším cílem českých a slovenských turistů v letním období. Navíc během konfliktu v Jugoslávii se čeští a slovenští diplomaté velmi aktivně zapojili do mírového procesu. Tuto aktivitu ilustrují dva příklady. Prvním je jmenování bývalého ministr zahraničí Jiřího Dientsbiera zvláštním zmocněncem OSN pro lidská práva v bývalé Jugoslávii. Druhým je pak vznik tzv. česko-řecké mírové iniciativy, která se snažila odvrátit vojenský zásah během hrozící humanitární krize v Kosovu v roce 1999.

Silný zájem středoevropských států o vytvoření vztahu mezi západním Balkánem a EU se jasně projevil, když se Rada ministrů zahraničí EU rozhodla, že 17. března 2005 ne zahájí přístupová jednání s Chorvatskem. Rozhodnutí ne zahájí přístupová jednání v souladu s původním časovým harmonogramem souviselo s údajnou neochotou spolupracovat s Mezinárodním trestním tribunálem pro bývalou Jugoslávii (ICTY), což bylo stanovisko založené na názoru hlavní žalobkyně Carly del Ponte. Za hlavní překážku se považovala neschopnost chorvatské vlády zorganizovat vydání generála Anteho Gotoviny Mezinárodnímu trestnímu tribunálu pro bývalou Jugoslávii.⁴² Proti rozhodnutí Rady pro zahraniční věci se rozhodně postavilo Maďarsko, Slovensko, Slovinsko a Rakousko. Maďarský premiér Gyurcsány dokonce obvinil ty členské státy, které nejvíce vystupovaly proti zahájení přístupových jednání, totiž Británii, Nizozemsko, Dánsko a Švédsko, že nezacházejí se všemi kan-

42) Carla del Ponte prohlásila, že chorvatské úřady nejsou ochotné válečného zločince generála Anteho Gotovinu vydat nebo přijmout, kde se skrývá. Chorvatská vláda tvrdila, že generál Gotovina už v Chorvatsku není.

didátskými zeměmi EU stejným způsobem. Nicméně Středoevropané dosáhli úspěchu, když Evropská rada v dubnu 2005 souhlasila s návrhem Rakouska a Slovenska, aby se do května 2005 přehodnotil pokrok, jehož Chorvatsko dosáhlo,⁴³ čímž zůstala otevřená možnost opětovné diskuse k této otázce v létě 2005. Šance, že k tomu dojde, není ale příliš velká, protože Carla del Ponte nadále tvrdí, že generál Gotovina se nachází v dosahu chorvatských úřadů. Během lucemburského předsednictví bylo navíc jasně řečeno, že nevyřešení této otázky by znamenalo, že přístupová jednání nebude možné zahájit.

Pozici, kterou zaujímají středoevropské státy, nelze chápat jako ospravedlnění postoje chorvatských úřadů k haagskému tribunálu, ale v širším kontextu politiky EU uplatňované vůči západnímu Balkánu. Představitelé států, kteří podporují zahájení přístupových jednání s Chorvatskem, se domnívají, že je nezbytné dát ostatním uchazečům pozitivní signál, že se přistoupení k EU může stát realitou. Obávají se také možných negativních důsledků jakéhokoli rozhodnutí, které by vedlo k poklesu veřejné podpory evropské integrace nejen v Chorvatsku, ale i v celém regionu.⁴⁴ Zastánci odložení přístupových jednání na druhé straně tvrdí, že EU musí ostatním zemím v dané oblasti ukázat, že bez úplné spolupráce s Mezinárodním trestním tribunálem pro bývalou Jugoslávii v Haagu se vyhlídka na vstup do EU stává vysoce nepravděpodobnou. Tento postoj se vztahuje zejména na dva nejhledanější válečné zločince – Karadžiče a Mladiče, jejichž vydání se požaduje po Srbsku. Vypadá to, že v tomto směru srbské úřady vzkaz v podobě nedávného rozhodnutí Rady pochopily.⁴⁵

43) Evropská rada se také dohodla, že vytvoří tým, kde bude J. Solana, komisař pro rozšíření Olli Rehn a představitel Spojeného království, Rakouska a Lucemburska, a ten zhodnotí, do jaké míry chorvatské úřady spolupracují s Mezinárodním tribunálem pro válečné zločiny a předloží zprávu o svých zjištěních.

44) Poté, co padlo rozhodnutí posunout začátek vyjednávání, klesla v Chorvatsku podpora přistoupení k EU na bezprecedentně nízkých 38%. Zdroj: Transitions Online a Eurobarometr.

45) Jiným vysvětlením pro tvrdý postoj Carly del Ponte je, že mandát Haagského tribunálu vyprší v roce 2010 a nejhledanější váleční zločinci (Gotovina, Karadžič a Mladič) zůstávají stále ještě na svobodě.

5. IDEALISMUS VERSUS PRAGMATISMUS V ZAHRANIČNÍ POLITICE:

Trvalý rozpor mezi starou a novou Evropou?

V této části se zamyslíme nad tím, zda bude existovat trvalý rozpor mezi tzv. „starými“ členskými státy (EU-15) a „novými“ členskými státy z hlediska sledování idealistických spíše než pragmatických cílů v oblasti zahraniční politiky. Pojem idealismu v zahraniční politice se v tomto směru chápe jako důraz na otázky, jakými jsou lidská práva, vláda zákona, demokracie nebo obecněji respektování závazků v rámci existujícího mezinárodního práva v protikladu k přístupu, který některé z těchto aspektů opomíjí kvůli zachování dobrých a přátelských (v neposlední řadě ekonomických) vztahů s vládami třetích zemí.

Předpoklad, který zde zkoumáme, nemá vzbuzovat dojem, že země EU-15 ve své zahraniční politice nesledují idealistické cíle. Naopak, EU v řadě zemí, včetně nových členských států před jejich přistoupením, důsledně využívala své hospodářské vyjednávací síly k prosazování lidských práv, vlády zákona, demokracie a kondicionality. Není pochyb o tom, že mnohé z těchto ideálů nesmírně pomohly při přechodu společností ve střední a východní Evropě na tržní ekonomiky se standardním demokratickým politickým systémem, s vysokým stupněm ochrany lidských práv a s prosazováním vlády zákona. Bez naléhání EU na plnění tzv. kodaňských kritérií by transformační proces trval pravděpodobně mnohem déle. Totéž probíhá, nebo přinejmenším začíná probíhat, v zemích, které aspirují na členství v EU v takových regionech, jakými jsou Balkán, Kavkaz nebo v poslední době Ukrajina. Druhou stranou mince ale je, že tato politika se uplatňuje pouze ve vztahu k zemím, v nichž může EU jasně využít svou taktiku „cukru a biče“. Státy, které aspirují na členství, nebo chtějí získat alespoň ekonomické výhody plynoucí z těsnějších vazeb na EU, jsou vlastně nuceny prostřednictvím specifických kritérií způsobilosti konstituovat evropské právní instituce, demokratickou politiku a zachovávat respekt k lidským právům.

Pokud se ale z širší perspektivy podíváme na politiku EU uplatňovanou vůči zemím a regionům, které se v současné době neteší preferenčnímu zacházení ze strany EU, získáme mnohem komplikovanější obrázek. Takový komplikovaný obrázek se uplatňuje obzvláště v SZBP – tedy v oblasti, kterou stále ještě ovládají členské státy. Jelikož ostatní oblasti vnější činnosti, kam patří obchodní smlouvy, humanitární pomoc nebo rozšíření EU, rozvíjí a implementuje hlavně Komise a členským státům je v tomto rámci poskytnuto menší zapojení, mají některé členské státy se silným zájmem o konkrétní region nebo zemi mnohem menší příležitost danou agendu na úrovni EU určovat.

Předpokládaný idealismus projevující se v zahraniční politice nových členských států pramení z jejich vlastní zkušenosti z transformace. Všechny tyto země hluboce uznávají a akceptují silný vliv, jaký mohou mít při urychlování vnitrostátních změn a reforem principy demokratické kondicionality a příbuzné otázky v zahraniční politice. Toto se vztahuje nejen na politické elity, ale také na velkou část obyvatelstva ve střední a východní Evropě. Hodně příslušníků politických, ale i kulturních elit v nových členských státech patří k bývalým disidentům, kteří byli za komunistického režimu pronásledováni a dokáží proto pochopit situaci těch, kteří stále ještě trpí v autoritářských nebo nedemokratických režimech. Někteří hlavní průkopníci idealismu v zahraniční politice posledních patnácti let pocházeli ze střední Evropy; příkladem může být Václav Havel nebo Lech Walesa, kteří zastávali vrcholné ústavní funkce v České republice, respektive v Polsku. Při uvědomění si historických souvislostí se stává důraz na promítání těchto otázek do zahraniční politiky EU ze strany nových členských států pochopitelný. Bez ohledu na relativně krátké zapojení zemí střední a východní Evropy do SZBP je možno uvést dobré příklady této idealistické orientace.

Nejmarkantnější příklad se týká diskusí v Radě ministrů zahraničí vedených v lednu 2005 ohledně otázky zrušení diplomatických sankcí vůči Kubě. Ministři zahraničí členských zemí EU uvalili sankce na Kubu v roce 2003 poté, co Fidel Castro v březnu téhož roku zatkl zhruba pětasedmdesát kubánských disidentů. Na podzim roku 2004 navrhlo Španělsko částečné zrušení těchto sankcí, když Castrova vláda čtrnáct z těchto politických vězňů propustila. Zdálo se, že mezi členskými státy panuje všeobecná shoda v tom, že by se diplomatické vztahy s Kubou měly alespoň zčásti obnovit. Španělské návrhy zašly dokonce ještě dále tvrzením, že reprezentace členských států EU v Havaně by měly přestat zvat kubánské disidenty na své ambasády. To se považovalo za nutnou předběžnou podmínku pro obnovení diplomatických

vztahů s EU, kterou Castrův režim očekával. Do konce roku 2004 některé členské státy již disidenty přestaly zvat a Havana na oplátku začala postupně diplomatické vztahy s těmito zeměmi obnovovat.

Proti tomu se ale velice silně postavilo několik členských států v čele s Českou republikou, kterou podpořilo Polsko. Česká republika učinila odvážný krok a pohrozila, že využije svého práva veta vůči jakémukoli rozhodnutí Rady, které nepodmíní znovunavázání diplomatických vztahů s Kubou dalším zlepšením situace disidentů. Rada proto souhlasila s tím, že během šesti měsíců zrušení diplomatických sankcí znovu přehodnotí. Dále Česká republika trvala na tom, že bude i nadále zvat disidenty na recepcce pořádané na českém velvyslanectví v Havaně, což je taktika chápaná jako poskytnutí silné morální podpory kubánským disidentům a jejich rodinám. V českém tisku se tato záležitost označovala jako „první zahraničněpolitické vítězství České republiky od vstupu do EU“.⁴⁶

Je možné položit si otázku, proč Česká republika postupovala v této záležitosti tak rázně a pádně argumentovala proti všemu, co by se dalo chápat jako smířlivé gesto vůči poslední diktatuře v Latinské Americe. Kromě výše naznačených obecných aspektů existovaly další konkrétní faktory, které sehrály v českém případě významnou roli. Za prvé, v české společnosti stále ještě rezonují vazby mezi Českou republikou a Kubou z komunistických dob.⁴⁷ Ovšem důležitější asi je, že česká politická reprezentace a české NNO vzaly otázku podpory kubánského demokratického hnutí opravdu vážně. Od konce devadesátých let minulého století nalezneme řadu příkladů, které to dokládají. Česká republika navrhla v Komisi OSN pro lidská práva od roku 1999 několik rezolucí zaměřených proti kubánské vládě, čímž převzala iniciativu po Spojených státech, které byly do té doby hlavním kritikem Castrova režimu. Proti Castrovu režimu otevřeně vystupovali vrcholní čeští politikové, včetně Václava Havla. Dva členové českého parlamentu byli dokonce v roce 2001 na Kubě zatčeni během mise, jejímž cílem byla podpora kubánských politických disidentů. Došlo k tomu poté, co byla v OSN schválena třetí, Českou republikou iniciovaná rezoluce odsuzující Kubu. Propuštění českých poslanců musel vyjednat přímo s prezidentem Castrem předseda Senátu PČR Petr Pithart. Silný vliv v neposlední řadě uplatňují i NNO, mezi nimiž vystupuje do popředí nadace *Člověk v tísni*. Tato nadace

46) The Prague Post, 8. února 2005.

47) Československo bylo před rokem 1989 jedním z hlavních obchodních partnerů Kuby; hodně Kubánců studovalo v Československu a velkou část infrastruktury na Kubě projektovali a budovali čeští a slovenští inženýři.

řídí jeden z největších evropských projektů na Kubě, jehož cílem je pomoci disidentům a jejich rodinám překonat důsledky politického pronásledování. Z těchto důvodů se Česká republika stala vůdčí evropskou zemí v otázkách lidských práv na Kubě. V tomto kontextu je český postoj uplatňovaný během klíčového rozhodování Rady v lednu 2005 pochopitelný. Zdá se ale, že prosazování demokratických změn se skutečně stalo jedním z ohnisek české zahraniční politiky. V roce 2004 začalo nové oddělení českého ministerstva zahraničí pověřené prosazováním demokratické transformace sledovat a vyhodnocovat vývoj lidských práv a demokracie v jiných částech světa. Toto oddělení úzce spolupracuje s NNO a koordinuje a řídí programy spojené s nastolováním lidských práv a demokracie v různých zemích typu Kuby, Běloruska a Myanmaru.

Jasnou strategií zařazování lidských práv a demokracie do zahraničněpolitické agendy lze vycítit ve vztahu k zemím, které jsou součástí Evropské politiky blízkého sousedství (EPS). Obzvláště to platí vzhledem k Rusku a v menší míře k Bělorusku, Moldávii a Ukrajině. Není překvapivé, že hlavními kritiky obratu Ruska směrem k autoritativnějším praktikám jsou pobaltské země. Čechensko se stalo nejdůležitějším bodem kritiky, kterou pobaltské republiky důsledně uplatňují vůči Rusku za údajné porušování lidských práv. Překvapivě nelitostná kritika přišla nejen od vrcholných politických představitelů všech tří pobaltských států, ale také od obyvatel těchto zemí. Zajímavé je, že kritika byla také zaměřena na údajnou neinformovanost mezinárodního společenství včetně takových organizací jako je OBSE.⁴⁸ Pro pobaltské státy je to ale dost ožehavé téma, jelikož jsou samy často kritizovány za své zacházení s ruskými mluvícími menšinami. Uvědomíme-li si trvalý vliv Ruska na všechny jeho menší sousedy, pak nás nepřekvapí, že pobaltské státy s relativně velkou částí ruských mluvícího obyvatelstva rozvinuly poměrně striktní politické koncepce týkající se menšin. Naneštěstí pro pobaltské země podkopávají tato tvrdá opatření v oblasti menšin jejich strategii demokratického idealismu.

Dalším příkladem, který ilustruje poměrně citlivý problém uplatňování smířlivého postoje vůči nedemokratickým režimům, je otázka zrušení zbrojního embarga vůči Číně. V tomto případě sice zaujaly odmítavý postoj hlavně některé staré členské státy, zejména Nizozemsko, Švédsko a Dánsko, ale své vyhrady vyjádřily také nové členské státy, k nimž patřilo Lotyšsko, Polsko

48) Estonský prezident Lennart Meri bojkotoval summit OBSE v Istanbulu v listopadu 1999, přičemž prohlásil, že OBSE by měla po obnoveném propuknutí ukřutností v Čechensku spíš jednat než oslavovat. Estonský premiér Mart Laar vyjádřil snad nejtvrdější kritiku Ruska na tomto summitu OBSE.

a Česká republika. Na rozdíl od postoje v otázce Kuby se ale dá pochybovat o tom, zda se nechaly vést stejnými pohnutkami jako Švédsko a Dánsko, které se proti zrušení embarga postavily hlavně kvůli znepokojení nad porušováním lidských práv v Číně. Otázka Číny je z nejrůznějších důvodů složitější. Jedna důležitá úvaha se týká zajištění hospodářských příležitostí pro evropské firmy v Číně a ještě konkrétněji prosazování zájmů evropského obranného průmyslu na čínském trhu. Proto by neústupná politika zaměřená proti zastáncům zrušení zbrojního embarga (hlavně proti Francii) nepochybně vedla ke komplikacím v budoucích vztazích s partnery v EU. Je ovšem zarážející, že nové členské státy, zejména pobaltské republiky a Polsko, nevystupovaly proti zrušení embarga, přestože proti němu vehementně vystupoval Washington. Je proto zajímavé zkoumat tuto otázku z hlediska atlanticismu nových členských států EU. Nic nenasvědčuje tomu, že by v této konkrétní záležitosti Spojené státy vyvíjely na nové členské státy tlak, aby zrušení embarga zablokovaly. Státy střední a východní Evropy navíc ani pro takový způsob jednání příliš „nezávislého“ nadšení neprojevíly.

Uvedený příklad zároveň ilustruje, že idealismus v oblasti zahraniční politiky se nevztahuje nutně jen k zemím „nové Evropy“, ale nalezneme jej rovněž v rámci EU-15. Kromě starých členských zemí, které se postavily proti zrušení zbrojního embarga vůči Číně, můžeme uvést příklad Nizozemí, jež na konci roku 2004 z pozice předsednické země kritizovalo vývoj v Rusku po beslanském útoku z převážně idealistických pohnutek.

Několik zajímavých dokladů idealistického přístupu k zahraniční politice nám poskytuje také výše rozebíraná irácká otázka. Připomněli jsme si, že všechny nové členské státy EU přímo či nepřímo podporovaly „koalici ochotných“ vedenou Spojenými státy. Nelze ale předpokládat, že se jejich podpora americké politiky vůči Iráku opírala o stejné úvahy, jaké převládaly v americké administrativě, už jen z hlediska argumentace. Vrcholní američtí činitelé důsledně tvrdili, že hlavní pohnutka ke svržení Saddáma Husajna souvisí s jeho snahou zmocnit se zbraní hromadného ničení, což představovalo hrozbu pro světový mír. Pro střeoevropské státy byla mnohem důležitějším motivem pro to, že se postavily na stranu Američanů, skutečnost, že režim Saddáma Husajna byl nelidský, diktátorský a proslulý uplatňováním teroru proti svým vlastním občanům. Tato myšlenka velmi silně rezonovala při projednávání českého postoje v Parlamentu České republiky, zvláště v Senátu.⁴⁹

49) Viz Král a Pachta: „Česká republika a irácká krize: formování české pozice,“ Institut pro evropskou politiku EUROPEUM, leden 2005.

Konečně znaky idealistického přístupu k zahraniční politice se dají vysledovat také z postojů k dalšímu rozšiřování EU. Většina nových členských států se přiklání k rozšíření EU za její nynější hranice, což platí nejen o politických elitách, ale také o občanech.⁵⁰ V této věci je ale mnohem těžší tvrdit, že hlavní motivace nových členských států vychází z ekonomických úvah nebo z přání pohřbit umělé rozdělení starého kontinentu. Pravdou je, že jedním z prvků této argumentace je tvrzení, že EU by se neměla stát pevností Evropa, která buduje prosperitu uvnitř Unie a vůbec ji nezajímá, co se děje za jejími hranicemi. Ovšem tendence k posouvání vnějších hranic Unie stále dál a dál má také své pragmatické důvody spočívající v eliminaci mnoha nebezpečí, která jsou s těmito hranicemi spojená. Geopolitické uvažování hrálo ve střední Evropě vždycky podstatnou roli a stále zde ještě převažuje myšlenka, že tento region tvoří nárazníkovou zónu.

Mimoto se může ukázat, že země, které doufají v budoucí vstup do EU, se mohou v mnoha směrech stát přímými konkurenty států, které přistoupily k EU v roce 2004 – s přistoupením totiž získají nárok na regionální a strukturální pomoc a jejich mzdové náklady budou výrazně nižší. Navíc pro ty země, které se staly členskými státy v roce 2004 a přejí si rychlejší integraci v určitých oblastech (a vstup do „pevného jádra“ EU), se skrývají v dalším rozšiřování určitá nebezpečí, spojená s obtížnou udržitelností rychlosti i rovnoměrnosti integračního procesu. Další úvaha v souvislosti s rozšiřováním EU ukazuje, že podpora nových členských států budoucímu rozšíření vychází hlavně ze specifických a pragmatických úvah. V případě Maďarska se jedná o otázku maďarských menšin v sousedních zemích. Pro Polsko zůstává těžištěm Ukrajina, protože potenciálně jde o velkého a silného partnera v EU. Zdánlivě idealistický přístup států, které vstoupily do Unie v roce 2004, k dalšímu rozšiřování EU ve skutečnosti obsahuje mnoho praktických úvah. Takový pragmatismus bude pravděpodobně tím silnější, čím déle budou tyto země členy EU. Na základě dlouhodobého členství si pravděpodobně uvědomí, že EU není jen věcí idealistických cílů evropského sjednocení, ale také každodenního vyjednávání otázek „životí“, tedy procesu, který se s narůstajícím počtem členských států stane čím dál obtížnější.

50) Podle Eurobarometru 62, zveřejněného v prosinci 2004, nejvíce podporují další rozšiřování občané nových členských států, přičemž tato podpora se pohybuje v rozmezí od 63% v Maďarsku po 78% v Polsku. To je v příkrém rozporu s postojem veřejnosti ve většině starých členských států EU-15. Podobně pozitivní charakter má podpora rozšiřování EU v kandidátských zemích (tj. v Rumunsku, Bulharsku, Chorvatsku a Turecku).

Předpovídat stupeň provázanosti zahraniční politiky nových členských států s idealistickými cíli je tedy obtížné a komplikované. Idealismus v zahraniční politice, který v průběhu devadesátých let minulého století vycházel převážně z jednání prominentních disidentských osobností, pravděpodobně pomine. Jak se v zemích střední a východní Evropy budou starší disidentské osobnosti z komunistické éry pomalu stahovat z veřejného života, tak začne vystupovat do popředí nová generace pragmatičtějších politických představitelů. Idealismus v zahraniční politice možná zůstane, alespoň v blízké budoucnosti, ovšem bude čím dál více spojený spíše s atlanticismem než s domácím dědictvím disidentů. Doktrína George W. Bushe o „šíření svobody ve světě“ se stále ještě může do určité míry uchytit v některých atlanticistnějších nových členských státech. Ty se možná budou snažit využít podobné argumenty při uskutečňování specifických zahraničněpolitických cílů.

6. KANDIDÁTSKÉ ZEMĚ A SZBP

V závěrečné části této studie se pokusíme poukázat na některé otázky, které se mohou objevit v oblasti zahraniční politiky EU v souvislosti s jejím dalším rozšiřováním.⁵¹ Při formování SZBP bude také velmi důležité přistoupení tří potenciálních kandidátů, Rumunska, Bulharska a Turecka.

Zeměpisná poloha na východním Balkáně a v Malé Asii staví tyto tři země do specifické role a předurčuje je k tomu, aby se staly silnými hráči v regionu, který bude mít pro EU v budoucnosti klíčový význam. Rumunsko, Bulharsko a Turecko leží de facto na křižovatce několika regionů, v nichž se EU již angažuje: Balkánu, Kavkazu a Středního východu.

Mezi kandidátskými zeměmi bude hrát z různých důvodů klíčovou roli Turecko: nejen pro svou velikost, z níž vyplývá podstatná hlasovací síla v institucích EU, ale také pro svou roli regionální mocnosti a velikost armády, která by se v SZBP mohla stát velmi důležitým aktivem.⁵² K Turecku se často přistupuje jako k velmi atlanticistní zemi. Její strategické spojení se Spojenými státy se často považuje za jeden z klíčových prvků turecké zahraniční politiky.⁵³ Na druhé straně se ale v postojích ke Spojeným státům dá v poslední době vysledovat určitý posun. Strana spravedlnosti a rozvoje (AKP) premiéra Erdogana zaujala mnohem tvrdší postoj, obzvlášť v otázce Iráku, kdy turecký parlament hlasoval proti rozmístění a přesunutí amerických jednotek na území Turecka. Výše zmiňovaný průzkum transatlantických trendů naznačuje, že turecké veřejné mínění je ze všech zemí zahrnutých do průzkumu nejvíce protiamerické. Neexistuje žádná záruka, že se Turecko stane dalším „trojským“ koněm Spojených států v Evropě. Po vstupu do EU se možná bude naopak snažit být sebevědomým hlasem v SZBP a ocitne se spíše na straně autonomistů než atlanticistů. Jelikož je ale vládní strana AKP jasně nacionalistická a tradicionalistická, hodně bude záležet na domácím politickém vývoji v Turecku.

51) Ačkoli je Chorvatsko také kandidátskou zemí, nebudeme se jím tady zabývat, jelikož těžištěm této analýzy je region Černého moře. Z různých důvodů lze předpokládat, že Chorvatsko bude harmonizovat svou politiku se střeoevropskými státy (s Maďarskem, Slovinskem, Českou republikou a Slovenskem), protože se jejich zájmy soustřeďují na země západního Balkánu.

52) Turecké vojenské síly spadající pod velení NATO tvoří 27% celkové síly NATO v Evropě.

53) S. Everts: „An Asset not a Model: Turkey, the EU and Wider Middle East,“ Centrum pro evropskou reformu, 2004.

Turecko se bude pravděpodobně pokoušet o rozvíjení těsnějších vztahů mezi EU a kavkazským regionem vzhledem ke svým historickým a hospodářským poutům a z pozice energetického centra, kterým procházejí dodávky ropy a zemního plynu z oblasti Kaspické pánve do Evropy (např. ropovod Baku-Tbilisi-Ceyhan). Ovšem právě zde leží jeden z hlavních problémů v podobě komplikovaných vztahů Turecka s Arménií. V současnosti se ocitly na bodu mrazu a je jasné, že jejich urovnání se stane jednou z rozhodujících zkoušek v přístupových jednáních s EU. Klíčovým problémem bude jednak přiznání arménské genocidy z roku 1915 a jednak hluboce zakořeněné přesvědčení mezi Armény, že Turecko je nepřítel a nelze mu důvěřovat. Souvisí to s faktem, že se Arménie stále ještě dívá na Rusko jako na hlavní záruku své bezpečnosti, což poskytuje Rusku velký vliv, zejména po „ztrátě“ Gruzie. Na druhé straně má silná arménská diaspora ve Francii v problematice nevyřešené minulosti potenciál, který se dá využít k zablokování tureckého přistoupení k EU. Urovnání vztahů mezi Arménií a Tureckem je proto v mnoha směrech klíčové.

O Turecku se v souvislosti se Středním východem často tvrdí, že by mohlo pro muslimské země sloužit jako stěžejní příklad, že Evropa není vůči islámským společnostem a kulturám nepřátelská. Turecko by v tomto směru mohlo působit jako most do celého regionu Středního východu. Tento potenciální vliv může být ale poměrně omezený vzhledem ke komplikovaným vztahům Turecka s Íránem, Irákem a se Sýrií, tj. se zeměmi, kde je už diplomacie EU celkem aktivní. Silné vazby mezi Tureckem a Izraelem také kladou otázníky týkající se míry, do jaké může Turecko jednat s arabskými zeměmi v daném regionu jako prostředník. Na druhé straně, stejně jako v případě vztahů se Spojenými státy, ochladly v poslední době i turecko-izraelské vztahy, poté co ministerský předseda Erdogan značně zkritizoval vládu premiéra Ariela Šarona. Turecko má na Středním východě bezpochyby mnoho důležitých zájmů, pohybujících se od problematiky vodních zdrojů až po kurdskou otázku. Z tohoto důvodu bude pravděpodobně velmi asertivním hráčem a nelze očekávat, že se podvolí nějakému rozhodnutí, které by mohlo jeho vlastní záležitosti a zájmy podkopat. V každém případě je v současnosti obtížné odhadnout, jaký dopad na SZBP by mohlo přistoupení Turecka mít. Hodně bude záležet na vnitřním vývoji v Turecku, stejně jako na tom, jak bude vypadat Střední východ a oblast Černého moře za patnáct až dvacet let, a samozřejmě rovněž na postupu přístupových jednání, které samy o sobě automaticky negarantují plné členství. Zdá se, že za současné složité politické situace v Evropě není otázka tureckého členství v EU na pořadu dne.

Dopad přistoupení Bulharska a Rumunska na SZBP lze předpovědět snadněji, jelikož obě země vstoupí do EU již brzy, pravděpodobně v roce 2007. Uvážíme-li napřed otázku atlanticismu, je celkem pravděpodobné, že tyto dvě země budou v podpoře amerických politických koncepcí postupovat stejně, ne-li vehementněji než ostatní nové členské státy. Obě země, Bulharsko i Rumunsko, silně podporovaly postoj Spojených států vůči Iráku. Aby si zajistily, že proces jejich vstupu do NATO bude rychlý, vyslaly kontingenty do Afghánistánu a Iráku a projevíly se jako nejuvěrnější spojenci Spojených států ve východní Evropě. Takový postoj pochopitelně komplikuje jejich vztahy s některými starými členskými státy. Z transatlantické perspektivy vnímá americká administrativa Bulharsko a Rumunsko jako velmi důležité země, protože má v regionu Černého moře výrazný zájem.⁵⁴ Obě země slouží jako skvělý příklad toho, jak zřetelně směřují úspěšné demokracie v dané oblasti ke členství v EU v porovnání s některými problémovějšími částmi regionu Černého moře, které se rozkládají zejména podél jeho severního a východního pobřeží. V důsledku těsných vazeb se Spojenými státy se od Bulharska i od Rumunska očekává v mnoha ohledech vstřícný postoj k americkým politickým koncepcím, včetně podpory proreformních hnutí v různých částech regionu. Přistoupení Bulharska a Rumunska pravděpodobně povede i k zapojení EU do tzv. „zamrzlých konfliktů“⁵⁵ a k její konfrontaci s obavami menších států sousedících s Ruskem z vnímaného ruského vměšování do jejich záležitostí.

Otázkou zůstává, do jaké míry bude přístup Bulharska a Rumunska vycházet z vlastní aktivní politiky a do jaké míry zůstanou jeho motorem Spojené státy. Je celkem jasné, že Rumunsko a Bulharsko na straně jedné a Turecko na straně druhé se mohou snažit Unii směřovat různým způsobem. Turecko se možná na základě tradičního uvažování z devatenáctého století o sférách vlivu bude chtít přátelit s Ruskem, zejména pokud se udrží současné trendy v zahraničněpolitickém rozhodování vycházející z nacionalismu a protizápadních nálad. Směrování Turecka v tomto duchu by nepochybně zesílilo, kdyby vyjednávání s EU pokračovala špatně. Rumunsko a Bulharsko by se mohly dožadovat většího zapojení EU v dané oblasti a využití její měkké moci k proměně regionu Černého moře v bezpečné sousedství pro širší EU, což představuje strategii, kterou by pravděpodobně podporovaly pobaltské

54) Další zmínka o důležitosti daného regionu pro Spojené státy viz Jacksonova výpověď před zahraničním výborem amerického Senátu ze dne 8. března 2005.

55) Ty zahrnují například Podněstří, Jižní Osetii, Abcházii a Náhorní Karabach.

státy a Polsko. Rusko určitě zůstane v daném regionu významným hráčem a o zapojení EU bude z velké míry rozhodovat povaha vztahů mezi EU a Ruskem. Za předpokladu, že EU v současnosti prakticky chybí skutečná, systematicky uplatňovaná politika vůči Rusku, aktivity Bulharska a Rumunska by mohly dále věci zkomplikovat tam, kde by se region Černého moře mohl potenciálně stát – *cum grano salis* – dalším Irákem pro SZBP. Je zbytečné podtrhovat, že by to pro důvěryhodnost zahraniční politiky EU bylo velmi nešťastné a škodlivé.

Pokud jde o specifitější otázky, je celkem pravděpodobné, že Rumunsko se bude snažit formovat politiku EU směrem k Moldávii – mnoho Moldavanů má rumunské občanství a dané dvě země jsou kulturně i jazykově často považované za jeden národ. V případě Bulharska dojde pravděpodobně ke spojenectví se zeměmi, které jsou aktivní na západním Balkáně. Mezinárodní spolupráce v regionu západního Balkánu se již slibně rozvíjí a tuto spolupráci svou přítomností významně posilují i NNO.

7. ZÁVĚR

Tato studie ukázala, že dosavadní chování nových členských států v SZBP během prvního roku jejich členství v EU není tak jednoznačné, jak se někdy presumuje. Nové členské státy v mnoha otázkách týkajících se zahraniční politiky automaticky nestránily Spojeným státům a ani jim automaticky stranit nebudou, protože se mezi sebou liší ve vnitrostátních ohledech, proměnlivým stupněm veřejné podpory pokud jde o alianci se Spojenými státy a odlišným vnímáním hrozeb. Jelikož se budou geografické zájmy nových členských států vzájemně výrazně lišit, nelze očekávat, že by sjednocená „nová Evropa“ vyvíjela tlak směrem ke konkrétním regionům a otázkám. Ačkoli v nedávné minulosti měli političtí představitelé v nových členských státech tendenci jednat způsobem, který by se dal zhruba charakterizovat jako idealistický přístup k zahraniční politice, nezachová se pravděpodobně ani tento fenomén, protože si tyto země jako členové EU začínají uvědomovat, že evropská integrace je hlavně pragmatickým projektem – a tento její rys se vztahuje také na oblast zahraniční politiky.

Za předpokladu, že země střední a východní Evropy nebudou při formování SZBP vystupovat jako homogenní blok, lze v celém regionu narysovat určité dělicí linie. Ty určuje kombinace tří faktorů. Hlavní dělicí linie bude probíhat mezi třemi pobaltskými republikami a Polskem na jedné straně a Českou republikou, Slovenskem, Maďarskem a Slovinskem na straně druhé.

Pro první skupinu bude typická snaha klást silný důraz na to, aby SZBP dosáhla souladu s politickými strategiemi Spojených států nejen z hlediska obrany (což se projeví silnou orientací na NATO), ale také z hlediska jiných otázek, například politiky vůči Rusku, Ukrajině nebo vůči regionu Černého moře. Tyto země budou dávat také přednost vnější činnosti EU na východě, zejména nalézání společného postoje EU vůči Rusku, nabízení podnětů Ukrajině k udržení proevropské cesty zvolené v průběhu „oranžové revoluce“ a možná i podporování demokratických změn v jiných oblastech bývalého SSSR. V důsledku své motivace nepouštět Rusko do střední a východní Evropy a udržovat ho co nejvíce stranou budou připraveny angažovat se v pomoci zemím, které obklopují Rusko, aby se vymanily ze sféry jeho vlivu a těsněji se připojily k EU. Z tohoto důvodu budou pobaltské republiky

a Polsko rétoricky vyzdvihovat demokracii (na rozdíl od autoritářského režimu), vládu zákona a právo zemí zvolit si svůj vlastní osud jako integrální součást svých zahraničněpolitických činností.

Polsko se nachází ve zvláštním postavení, protože z hlediska priorit zahraniční politiky má silnou vazbu na pobaltské státy, ale zůstává zakotveno ve středoevropských kooperačních iniciativách (např. Visegrád a Středoevropská iniciativa). Je tedy v situaci, která z něj činí most mezi oběma skupinami. To určitě posiluje jeho aspiraci zůstat regionální mocností a při určitých příležitostech se vyjadřovat jménem regionu zemí střední a východní Evropy. Tuto skutečnost přijímají středoevropští sousedé Polska s výhradami nebo s tím vůbec nesouhlasí.

Estonsko, Lotyšsko a Litva jsou často vnímány jako jeden blok, ale realita je složitější. Za prvé nijak důsledně nekoordinují otázky zahraniční politiky. Tyto země se často rozhodly, že si budou razit cestu různými způsoby. Například Litva se přidala k Polsku, aby spolu usměrňovaly politiku EU v otázce Ukrajiny po oranžové revoluci, což je z historických důvodů pochopitelný krok. Estonsko se patrně snaží držet zpátky a koordinuje své aktivity s Finskem, které má v Bruselu na svou velikost značný vliv. Lotyšsku, kterému jako by chyběl silný spojenec v EU, nezbyvá než zaujmout nejvíce atlanticistní orientaci ze všech, což Washington očividně chápe a prezident Bush to potvrdil ve dnech 6-7. května 2005, když si cestou do Moskvy udělal zastávku v Rize. Ukazuje se, že si pobaltské země, vzhledem k jejich velikosti a zvláštním zájmům, uvědomují nutnost mít silné spojence, aby dokázaly přispívat k zahraniční politice EU. Mimoto si pobaltské země uvědomily výhody využívání Evropského parlamentu jakožto fóra pro prosazování svých zájmů.

Situace v ostatních středoevropských státech je značně odlišná. Pro ně je problematika rozvíjení silné a koherentní politiky vůči Rusku mnohem méně důležitá, protože Rusko považují z hlediska vnější či vnitřní bezpečnosti za mnohem menší hrozbu. Budou pravděpodobně vyvíjet tlak v rámci EU, aby se více zaměřila na země západního Balkánu, kde mají tyto země silné zájmy (třebaže každá jiné). Maďarsko, Slovensko a Slovinsko zaujaly v otázce zahájení přístupových jednání s Chorvatskem obzvlášť tvrdou linii. Atlanticistní angažovanost Maďarska, České republiky, Slovenska a Slovinska nemá stejnou intenzitu, protože neexistuje jednotný konsensus národních politických elit, že stát na straně Spojených států je vždy tou nejlepší volbou. Veřejné mínění v Maďarsku, České republice, Slovinsku a na Slovensku navíc není tak atlanticistní jako v pobaltských státech a Polsku, což dává vládám těchto

čtyř středoevropských zemí ještě větší volnost „evropeizovat“ svou zahraniční politiku. Idealismus nových členských států v zahraniční politice se projevil snad nejvíce v českém postoji ohledně Kuby, ale tento fenomén bude pravděpodobně tvořit spíš výjimku než pravidlo a bude slábnout, jelikož hlavní zastávce této politiky – Václav Havel – z aktivní politiky odešel. Všeobecně lze Maďarsko, Českou republiku, Slovensko a Slovinsko popsat jako mnohem „uvolněnější“, pokud jde o zahraniční politiku, což jim poskytuje větší pružnost při formování postojů nebo vyvažování různých seskupení v rámci EU. Takový uvolněný postoj jim ale dává menší razanci v procesu politického rozhodování EU jako celku.

Na závěr není možné poskytnout nějaké konečné vyjádření k Wesselsovým tvrzením ohledně scénářů, podle nichž budou nové členské státy EU postupovat v SZBP. Státy, které přistoupily k EU v roce 2004, nelze totiž chápat jako kompaktní blok. V budoucí strategii zahraniční politiky České republiky, Slovenska, Slovinska a Maďarska se budou patrně projevovat směry odpovídající jak *neutrálnímu*, tak *optimistickému* scénáři. Při debatách o zahraničněpolitických otázkách v Radě se tyto země od svého přistoupení nijak výrazně neprojevovaly, pozoruhodnou výjimku tvořil jen postoj České republiky ke kubánské otázce. Taková rezervovanější strategie například pomohla napravit transatlantické rozepře ohledně Iráku. Polsko a pobaltské země byly aktivnější ve snaze formovat vztah EU k Rusku. Vliv politiky pobaltských zemí a Polska byl v tomto ohledu poněkud komplikovanější. Lze předpokládat, že jejich tlak na zaujímání komplexnější politiky EU vůči Rusku je poháněn hlavně vnitrostátními ohledy, a to platí obzvláště v případě pobaltských zemí. Taková situace naznačuje *pesimistický* scénář. Ovšem za předpokladu, že EU žádnou společnou politiku vůči Rusku prakticky nemá, nemůžeme za to dané země vinit, jelikož jiné členské státy, zejména Francie, Německo nebo Itálie, se chovají podobným způsobem. Ve snaze nových členských států formovat zahraniční politiku EU můžeme tedy vystopovat prvky *neutrálních*, *optimistických* a *pesimistických* strategií a způsobů chování. Otázka, zda některý z těchto scénářů nakonec převládne nebo zda se budoucí vývoj bude nadále projevovat kombinací všech tří strategií a způsobů chování, zůstává otevřená.

8. LITERATURA

- *Asmus R., Everts Philip P., Isernia P.: Across the Atlantic and the Political Aisle: The Double Divide in U.S.-European Relations. German Marshall Fund of the United States, 2005.*
- *Barysh, Katinka: The EU and Russia. Strategic Partners or Squabbling Neighbours? Centre for European Reform, May 2004.*
- *Barysch, K., Grant Ch.: Russia, the EU and Ukraine: Not a Tug of War. Centre for European Reform briefing note, December 2004.*
- *Bearish. A City Paper interview with Edward Lucas, the Moscow correspondent of The Economist.*
- *Blomberg, Jaakko: Russia and the Baltics; A Test for the New Security Structure. USIS, American Embassy in Stockholm.*
- *Bugajski J., Teleki I.: Washington's New European Allies: Durable or Conditional Partners? The Washington Quarterly, spring 2005.*
- *Cameron F., Primatorova A.: Enlargement, CFSP and the Convention: The Role of the Accession States. EPIN Working Paper n. 6, Centre for European Policy Studies, Brussels, June 2003.*
- *Cottrell, Robert: Russia's Heir Apparent Has Orange Appeal. European Voice, Volume 11 No. 10, March 2005.*
- *DG External Relations : Joint Statement on Transit Between the Kaliningrad Region and the Rest of Russian Federation. European Commission, November 2002.*
- *Dual Enlargement and the Baltic States: Security Policy Implications. A Report of the George C. Marshall European Center for Security Studies Conference, February 2004.*
- *Dujisin, Zoltán: Ukraine: Not Ready for Europe Yet. IPS, 18 March 2005.*
- *Duke, Simon: The Enlarged EU and CFSP. Center for International Relations, Warsaw, March 2004.*
- *Ďurianová, Marta: A Roundup of Recent US-Slovak Relations. The Slovak Spectator, February 2005.*
- *Emerson, Michael: The EU-Russia-US Triangle. CEPS Policy Brief No. 52, June 2004.*
- *Eurobarometer 62. Public Opinion in the European Union. Published in December 2004.*

- *“Evident” Crisis in EU-Russia Relations. Rzeczpospolita, Warsaw, 2005.*
- *From Visegrad to Mitteleuropa. Shifting Alliances Among the New Members of the European Union. The Economist, 16 April 2005.*
- *Full Interview with Michael Emerson of CEPS on Russia’s Relations with the EU 25. www.euractiv.com, 9 April 2005.*
- *Goodenough, Patrick: Czech Republic Blocks EU Attempt to Freeze Out Cuban Dissidents. CNS News, 8 February 2005.*
- *Grant, Charles: Learning to Live with the New Russia. Centre for European Reform Bulletin, Issue 38, October/November 2004.*
- *Gromadzki, G., Sushko O., Vahl M., Wolczuk K. and Wolczuk R.: Ukraine and the EU After the Orange Revolution. CEPS Policy Brief No. 60, December 2004.*
- *Huang, Mel: Chechnya: An Honorary Baltic State. Central Europe Review, Volume 1, No. 24, December 1999.*
- *Hughes, Kirsty: The Political Dynamics of Turkish Accession to the EU: A European Success Story or the EU’s Most Contested Enlargement? Swedish Institute for European Policy Studies, Stockholm, January 2005.*
- *Hughes, Kirsty: Turkey and the EU: Just Another Enlargement? Exploring the Implications of Turkish Accession. Friends of Europe, 2004.*
- *Kenety, Brian: Cuba Libre? Czechs Defy EU Pressure to End “Cocktail Wars”. Czech Radio 7, Radio Prague, February 2005.*
- *Khol, Radek: Policies of the Visegrad Countries Towards CFSP/ESDP. Institute of International Relations, Prague, www.iir.cz.*
- *Král D., Pachtá L.: Czech Republic and the Iraq Crisis: Shaping the Czech Stance. EUROPEUM Institute for European Policy, 2005.*
- *Kuzio, Taras: Poland Lobbies EU for Ukraine. Eurasia Daily Monitor, November 2004.*
- *Kuzio, Taras: “Orange Revolution” Exposes EU’s Deficient Ukraine Policy. 13 December 2004.*
- *Legvold, Robert : Russia, the Baltic States and European Security. USIS, American Embassy in Stockholm.*
- *Lejins, Atis: The Twin Enlargement in the Baltic Sea Region: a Three Way Street? Swedish Institute of International Affairs, November 2003.*
- *Lobjakas, Anto: Baltics: Latvia Spearheads Effort to Force Russia to Confront Its Past. Radio Free Europe/Radio Liberty, 2005.*
- *Mardiste, David: The Baltic States: The Russia within, the Russia without. City Paper.*
- *Missiroli, Antonio (ed.): Bigger EU, Wider CFSP, Stronger ESDP? The View from Central Europe. European Union Institute for Security Studies, Paris, April 2002.*

- *Míte, Valentinas: Russia: Moscow Reluctant to Finalize Border Agreements With Former Soviet Republics. Johnson's Russia List, April 2003.*
- *Morozov, Viatcheslav: Russia and the Baltic States: Letting go of a Troubled Past. Russia and Eurasia Review, Volume 2, Issue 16. Jamestown Foundation, August 2003.*
- *Motková H., Khol R.: CFSP Watch 2003. National Report for the Czech Republic. Institute for International Relations, Prague 2003.*
- *Natorski, Michal: Poland's Adaptation to the CFSP: Success or Failure? Working Paper No. 61, Universitat Autònoma de Barcelona, November 2004.*
- *Nekrašas, Evaldas: EU Foreign, Security and Defence Policy and the Baltic Sea Region. Swedish Institute of International Affairs, November 2003.*
- *Řiháčková, Věra: Czech Republic: "Europeanisation" of a Hesitant Atlanticist? EUROPEUM Institute for European Policy, 2005.*
- *Socor, Vladimir: Russia Cancels Border Treaty, Assail Estonia. Eurasia Daily Monitor, 30 June 2005.*
- *Spritzer, Dinah A.: Cuba Libre. Can Czech Efforts to Foster Democracy in Cuba Make a Difference? The Prague Post, 16 September 2004.*
- *Štátný M., Gábelová B. (ed.): Reshuffling On the European Chessboard. Institute for Public Affairs, Bratislava, 2004.*
- *Štátný, Marek, Gábelová B. (ed.): Trans-Atlantic Relations As Seen by Politicians in Slovakia. Institute for Public Affairs, Bratislava, 2004.*
- *Tabery, Erik: Castro's War on Dissent. Czechs Take a Stand. Respekt, 22 April 2003.*
- *Testimony of Bruce Pitcairn Jackson Before the Committee on Foreign Relations, Subcommittee on European Affairs: "The Future of Democracy in the Black Sea Region". 8 March 2005.*
- *Transatlantic Trends 2004. The German Marshall Fund of the United States, 2004.*
- *Wagstyl, Stefan: The Pull of the West. Financial Times, 20 February 2005.*
- *Wartime Blues: A 6th Anniversary Reopens Old Wounds. The Economist, 2 April 2005.*
- *Wolczuk, Kataryna: Ukraine After the Orange Revolution. Centre for European Reform, February 2005*

EVROPSKÁ BEZPEČNOSTNÍ A OBRANNÁ POLITIKA VE SVĚTLE TRANSATLANTICKÝCH VZTAHŮ

Lukáš Pachta

Červen 2005

Tato práce vznikla za laskavé podpory nadace German Marshall Fund of the United States. Autor děkuje všem, kdo mu poskytli cenné rady, poznámky a připomínky, především pak Janu Váškovi. Veškeré chyby a nedostatky v této práci jdou k plné tíži autora.

*Vojenskými prostředky není možné dosáhnout všeho,
ale bez vojenských prostředků se nedá dosáhnout ničeho.*

RAYMOND ARON

1. ÚVOD

Idea „evropské obrany“ je stará jako sama evropská integrace.¹ Po dlouhých vývojových peripetiích dospěla po roce 1998 do formy Evropské bezpečnostní a obranné politiky (EBOP) coby stále podstatnější součásti Společné zahraniční a bezpečnostní politiky Evropské unie (SZBP). Tato mezivládní iniciativa a nová dimenze evropské integrace² je bezpochyby podobně významným milníkem evropské integrace, jakými bylo vytvoření vnitřního trhu či měnové unie.³ Státy EU se v souvislosti s EBOP (a celou SZBP) totiž rozhodly evropskou integraci rozšířit (byť pouze mezivládním způsobem) i na oblasti, které vždy byly výsadní doménou národních států (i když vojenská a politická spolupráce podobného druhu již přes půl století existuje v rámci Severoatlantické aliance). Dá se říci, že EBOP je součástí procesu evropské politické integrace a zároveň reakcí na konec studené války a horké války na evropském kontinentě v průběhu 90. let, na které Evropa nebyla schopna dobře zareagovat.

Přes svou populační váhu a ohromnou ekonomickou sílu (Evropská unie je největší světovou ekonomickou velmocí a nejvladnatějším celkem západní civilizace) je Evropa, jak píše Nicole Gnesotto, stále „politickým trpaslíkem“.⁴ Evropa se zatím není schopna plně postarat o svou vlastní obranu a převzít plnou zodpovědnost za dění na evropském kontinentě, neřku-li ve světě.

EBOP se dá proto charakterizovat jako snaha o to, aby se Evropa vymanila z dědictví studené války a mohla díky adekvátním vojenským prostředkům (jejichž operability nedosáhne jinak než vzájemnou spoluprací a specializací jednotlivých armád členských států) zasáhnout proti válečným konfliktům a krizím na kontinentě nebo v jiných oblastech, které jsou všeobecně považovány za „spadající pod egidu“ Evropanů (např. Afrika). EBOP má také Evropské unii umožnit realizaci vojenských operací

1) Lefebvre, M.: Les perspectives de la défense européenne. In: Montbrial, T. (ed.): Ramses 2004, IFRI-Dunod, Paříž 2003, s. 88.

2) Úvodník. In: Mezinárodní politika, č. 3, 2000, s. 3.

3) Brimmer, E.: Conclusion. In: Brimmer, E. (ed.): The EU's Search for a Strategic Role. Center for Transatlantic Relations, The Johns Hopkins Un., Washington 2002, s. 159.

4) Gnesotto, N.: Introduction. In: Gnesotto, N. (ed): EU Security and Defence Policy: First Five Years. Institute for Security Studies, Paříž 2004, s. 35.

bez pomoci USA, a postupně i NATO, na jehož kapacity je zatím EBOP navázána a s nímž je zatím v zásadě komplementární v duchu „dělbý práce“.⁵ Tyto operace má pak Evropská unie uskutečňovat v souladu se svými hodnotami (podpora lidských práv, demokracie, politického a kulturního pluralismu, míru a prosperity na evropském kontinentě i ve světě) a principy (důraz na mezinárodní právo, multilateralismus, spolupráci a asistenci). Vedlejším, nikoli však méně podstatným smyslem EBOP je rovněž stimulace evropských vlád k tomu, aby více dbaly na svou vlastní obranu (vydávaly více prostředků na zbrojení) a zbavily se tak své dosavadní bezpečnostní závislosti na Spojených státech.

Projekt EBOP má zatím velmi krátkou, leč dynamickou historii,⁶ která je vyplněna řadou úspěchů. Přestože myšlenky na autonomní evropskou obranu byly v kontextu studené války považovány za utopistické a rezonovaly v poměrně úzkém politickém okruhu (převážně francouzském), konec studené války z nich učinil nutnou realitu.

Samotná EBOP, která se vyvinula s předcházejícího projektu Evropské bezpečnostní a obranné identity („evropský pilíř NATO“), se nakonec dočkala přijetí všemi státy EU, a to hlavně díky tomu, že jejím iniciátorem spolu s Francií byla i Velká Británie (po nástupu Tonyho Blaira do funkce premiéra), která dokonce sama sebe nyní považuje za tahouna tohoto projektu. Do jisté míry a za určitých podmínek deklarovaly podporu projektu EBOP také Spojené státy. EBOP je ukotvena v primárním právu Evropské unie, má své vlastní instituce a v jejím rámci se postupně vytváří Síly rychlého nasazení a Bojové skupiny. Pod hlavičkou EBOP (a vlajkou EU) se již uskutečnily na Balkáně a v Kongu i první vojenské operace, byť všechny (až na tu konžskou) zatím s oporou vojenských a plánovacích kapacit NATO. EBOP se navíc těší velké podpoře veřejného mínění v členských státech EU, které ji preferuje před NATO a spoléháním se na Spojené státy.⁷

Přes tyto nepopiratelné úspěchy má EBOP velké limity, do značné míry příznačné pro celou SZBP či celý proces evropské politické integrace. Realizace cílů EBOP je totiž do velké míry výsledkem kompromisů mezi státy EU a rukojmím jednoty jejich postojů v zahraničněpolitických a bezpečnostních otázkách, které se dosahuje velmi těžko, převážně ve vztahu k oblastem, jež jsou pro národní zahraniční politiky prioritní. Každý ze států EU do napl-

5) Layne, C.: *Death Knell for Nato? Policy Analysis*, Cato Institute, Washington 2001, s. 5.

6) Gnesotto (ed.), 2004, s. 11.

7) Eurobarometr 62, podzim 2004, www.europa.eu.int.

ňování cílů EBOP promítá své národní zahraničněpolitické a bezpečnostní preference a každý ze států EU vnímá jinak potřebu autonomizace evropské obrany a evropské politické emancipace či roli NATO a USA v evropské bezpečnosti. V neposlední řadě projekt EBOP diskredituje pokračující neochota členských států EU (v menší či větší míře) vydávat více prostředků na obranu, z důvodů napjatých evropských rozpočtů zatížených sociálním státem: Evropané sice chtějí převzít více zodpovědnosti za svou obranu a být důležitějším světovým aktérem, ale nejsou ochotni na to vynaložit adekvátní prostředky („použitelné armády“ pro moderní operace mají v rámci EU v zásadě jen Velká Británie, Francie a v menší míře Německo). Obecně řečeno, mnoho aspektů EBOP a vůbec celé SZBP je vyřešeno v teoretické rovině, takřkajíc „na papíře“, zatímco praktická realizace vinou mnoha faktorů pokulhává.

Projekt EBOP se nerealizuje ve vzduchoprázdnu (byť se to tak někdy může jevit), ale snaží se reagovat na transformaci bezpečnostního prostředí po konci studené války.⁸ Zmizením komunistické hrozby se dostaly na světlo hrozby nové, označované jako asymetrické nebo „nestátního charakteru“, mezi nimiž zřetelně vystupuje terorismus, jehož přítomnost coby dominantní hrozby pro západní svět tragicky potvrdily útoky z 11. září 2001 na New York a Washington, a o pár let později také útoky v Madridu a v Londýně. V souvislosti s těmito proměnami se transformovalo i chápání bezpečnosti a bezpečnostní politiky, které jsou nyní mnohem více než dříve komplexními pojmy zahrnujícími širokou škálu vojenských i nevojenských prostředků. Tato skutečnost zásadním způsobem ovlivňuje bezpečnostní a obranné politiky evropských států (definice nových hrozeb), přispívá k legitimizaci existence EBOP (Evropská unie jako civilní – a do budoucna i vojenská – velmoc může být univerzální bezpečnostní strukturou) a jistým způsobem (hlavně v dlouhodobější perspektivě) zpochybňuje dosud neotřesitelné postavení NATO coby výhradně vojenské organizace.⁹ S ještě intenzivnější odezvou se pak tyto proměny bezpečnostního prostředí setkaly za Atlantikem v podobě adaptace a racionalizace bezpečnostní politiky Spojených států, byť rozdílným způsobem a s preferencí rozdílných metod oproti Evropě (samotná definice hrozeb je ale v Evropě i v USA podobná).

Vývoj EBOP je rovněž ve velké vzájemné interakci s vývojem transatlantických vztahů a transatlantické bezpečnostní vazby. Transatlantická vazba byla osou bezpečnosti Západu v době studené války a přetrvávala i po jejím skonče-

8) Cameron, F.: *The Foreign and Security Policy of the European Union* CFSP. Sheffield University Press, Sheffield 1999, s. 69.

9) Van Ham, P.: *Security and Culture, or why NATO Won't Last*. In: *Security Dialogue*, č. 4, 2001.

ní, neboť společenství hodnot a fundamentálních zájmů stále činí z Evropy a Severní Ameriky vzájemně potřebné spojence. V souvislosti s budováním politické unie a SZBP (včetně EBOP), dále v kontextu proměn americké zahraniční a bezpečnostní politiky po 11. září 2001 (unilateralismus a nespolehání se na Evropu, včetně NATO) a roztržky napříč Západem v době irácké krize se však hovoří o tom, že transatlantické vztahy se v současnosti zásadním způsobem transformují (hovoří se o vzájemném oddalování obou břehů Atlantiku).¹⁰ Na straně Spojených států došlo jistě k poklesu zájmu o Evropu a v tomto smyslu Američané vítají evropskou snahu o převzetí odpovědnosti za vlastní bezpečnost. Zároveň jsou ale ve Washingtonu (ale i v některých evropských metropolích) přítomné obavy z přehnaných evropských ambicí v souvislosti se společnou evropskou zahraniční a obrannou politikou (EBOP jako obranná unie; EU jako světový aktér a globální velmoc). Případné, zatím spíše teoretické, převedení těchto ambicí do reality by mohlo do budoucna výrazně pozměnit (či z jistého pohledu poškodit) transatlantické vztahy a postavení NATO (v němž mají Američané dominantní roli),¹¹ a také v zásadě ohrozit americké zájmy či americkou dominanci ve světě.

Cílem této práce je analyzovat současné i budoucí dopady EBOP na transatlantické vztahy a zhodnotit, v jaké formě by EBOP do budoucna transatlantické partnerství narušovala a v jaké nikoli. V této práci se budeme snažit dokázat, že EBOP je za určitých podmínek, které budeme dále specifikovat, zcela v souladu s transformujícími se transatlantickými vztahy. Nikoli však proto, že ve své dnešní minimalistické podobě není zatím se současnou podobou transatlantické vazby a s rolí NATO v konfliktu (tento stav se může s dalším vývojem EBOP změnit). Vycházíme spíše z toho, že úspěšný rozvoj EBOP může pomoci překlenout současnou „mentální propast“ mezi Evropou a Spojenými státy danou rozdíly v jejich vojenských potenciálech, a tím pádem i v ochotě použít vojenské síly při řešení problému.

Dále se budeme snažit prokázat, že existence a vývoj EBOP jsou nevyhnutelné, byť v mnoha ohledech problematické. A to vzhledem k tomu, že samotné transatlantické vztahy musí být vyváženější: ku prospěchu všech zúčastněných i ku prospěchu uchování transatlantické vazby i do budoucna, neboť její význam pro celé „západní společenství“ je nezpochybnitelný. Primárním těžištěm transatlantických vztahů v bezpečnostní a obranné oblasti by v budoucnosti měl být (ne za každou cenu nekonfliktní) vztah EU–USA,

10) Layne, 2001, s. 9.

11) Khol, R.: Úvod. In: Khol, R. (ed.): EBOP: Národní perspektivy. ÚMÚV, Praha 2002, s. 9.

a nikoli NATO (byť je v současné době z praktického hlediska nepostradatelné). To podle našeho názoru jako organizace (nikoli vazba vzájemné obrany, kterou nezpochybňujeme) v politické rovině ztrácí z hlediska dlouhodobější perspektivy své opodstatnění v souvislosti s pokračující politickou integrací EU a se současnými proměnami v bezpečnostním prostředí, jakož i proměnami v americké zahraniční bezpečnostní politice.

Struktura práce se odvíjí od metodiky kritické analýzy „od obecného ke konkrétnímu“. Nejprve se zaměříme na obecnější otázky, jakými jsou proměny bezpečnostního prostředí a trendy v bezpečnostní politice Evropanů a Spojených států po konci studené války (ilustrované na případové studii v podobě srovnání Evropské bezpečnostní strategie a Národní bezpečnostní strategie Spojených států). Následovat bude zhodnocení transatlantických vztahů po konci studené války a nástin vývoje projektu EBOP až do dnešních dnů („na papíře“ i v praxi) a hlavních rysů tohoto projektu (včetně pasáže věnované evropskému zbrojnímu průmyslu, což je téma, které s EBOP souvisí spíše okrajově, ale v naší celkové problematice hraje jistou roli). Tyto úvodní popisnější kapitoly nás posléze přivedou ke konkrétnějším otázkám, jakými jsou postoje klíčových zemí vůči EBOP (hlavně Velké Británie, Francie, Německa a Spojených států). Postoje těchto aktérů k EBOP jsou pro tuto práci klíčové, neboť právě na základě analýzy jejich styčných i rozdílných prvků budeme schopni odhadnout další vývoj EBOP a její dopady na transatlantické vztahy (jsou to hlavně státy, kdo určují povahu EBOP i transatlantické vazby). Při této analýze budeme brát v potaz dlouhodobé a konstantní postoje těchto států reprezentované jejich exekutivami, nicméně tam, kde to situace vyžaduje, přihlédneme i k postojům jiných aktérů (opoziční politické strany apod.). V závěrečné komplexní syntéze se pokusíme odpovědět na položenou otázku – jak a za jakých podmínek EBOP ovlivní transatlantické vztahy.

Předtím, než přikročíme k samotné analýze naší problematiky, zaměříme se na aktuální stav odborné debaty a literatury k našemu tématu. Vzhledem k tomu, že EBOP a transatlantické vztahy po konci studené války jsou velmi aktuálními a stále se vyvíjejícími tématy, existuje v této věci mezi autory poměrně malá shoda v názorech. Přestože se autoři málo přou o tom, že v závislosti na současném dění je nějaká evropská obranná politika, která by setřásla břímě z ramenou Spojených států, rozhodně zapotřebí a že i transatlantická obranná aliance musí zůstat zachována, již zdaleka se neshodují v tom, jaká by tato obranná politika měla být a zda by měla být provázena i celkovou politickou emancipací Evropy (respektive snahou o vytvoření globálního

hrače z Evropské unie, který by jednal nezávisle na Spojených státech, nebo dokonce jim navzdory). Velmi rozdílné názory panují např. v otázce budoucnosti NATO – někteří autoři (a jsou dnes spíše v menšině) argumentují tím, že NATO je nenahraditelné a že je jediným efektivně fungujícím ztělesněním transatlantické bezpečnostní vazby, kterému v důsledku přílišného rozvoje EBOP hrozí zánik. Jiní zase vidí NATO jako překonaný „relikt studené války“,¹² který neodpovídá dnešní bezpečnostní realitě (bezpečnost je komplexní pojem: existuje nutnost kombinace a komplementarity vojenských i nevojenských prostředků a politik vnitřní a vnější bezpečnosti) a který neodpovídá proměnám v transatlantických vztazích (včetně proměn v americké bezpečnostní politice). V Evropské unii, potažmo v EBOP, disponující širší škálou nástrojů než NATO, pak vidí jedinou možnost, jak realizovat evropskou bezpečnostní politiku s odkazem na současnou realitu. Podobně neexistuje mezi autory shoda v tom, jaké by do budoucna měly být vztahy mezi Evropou a Spojenými státy v bezpečnostní a obranné oblasti – zda podobné současným, tedy úzce propojené ve vzájemné bezpečnostní závislosti (byť se jedná spíše o závislost Evropy na USA), nebo zda Evropa a USA mají být rovnocenní a na sobě vzájemně nezávislí partneři, mezi kterými jsou „přípustné“ i spory. Je nutné říci, že postoje jednotlivých autorů velmi málo korelují s postoji politiků a administrativ zemí, ze kterých pochází. Jasně výjimky v tomto smyslu ale tvoří francouzští autoři (unisono prosazují „evropská řešení“) a autoři ze zemí tzv. nové Evropy (včetně českých), kteří jako „pravověrní atlantisté“ velmi lpí na udržení současného významu NATO, protože jej vnímají jako úhelný kámen bezpečnosti svých zemí (které jsou poměrně čerstvými členy NATO, navíc s velmi pohnutou historií).¹³ Důležité je podotknout, že i přes jistou nedůvěru amerických administrativ vůči EBOP mnoho amerických autorů EBOP a její další rozvoj, včetně rozvoje „nového vyváženého transatlantického partnerství“,¹⁴ spíše vítá – buď z důvodu uznání oprávněnosti evropských ambicí, či z důvodu nutnosti většího amerického „nezájmu“ o Evropu jako takovou (v duchu novodobého republikánského „izolacionismu“). Obecně také platí, že autoři, kteří „nevěří“ EBOP a možnému nastolení rovnocenného vztahu EU–USA, přičemž zdůrazňují nutnost uchování současné role NATO, mají „blíže k praxi“ (v současné době a v praktické rovině vidí NATO jako nepostradatelné). Na druhou stranu autoři podporující EBOP a vnímající

12) Layne, 2001, s. 9.

13) Bugajski, J., Teleki, I.: *Washington's New European Allies: Durable or Conditional Partners? The Washington Quarterly*, č. 2, 2005.

14) Layne, 2001, s. 11.

rovnocenný vztah EU–USA v bezpečnostní rovině jako do budoucna jediný možný, mají blíže k akademickému a teoretičtějšímu způsobu uvažování.

K samotné problematice dopadů EBOP na transatlantické vztahy existuje poměrně málo zdrojů. Museli jsme se proto, i vzhledem ke komplexnosti tématu, spolehnout na syntézu široké škály publikací zabývajících se buď přímo EBOP, či pouze transatlantickými vztahy (jejich historií i současností) nebo postoji jednotlivých států k bezpečnostním a obranným otázkám. Vyhnout jsme se nemohli ani publikacím analyzujícím teoretické aspekty bezpečnostní politiky a její současné trendy. Vzhledem k současnosti tématu bylo zapotřebí sledovat aktuální vývoj z tisku a zpravodajských serverů. Rovněž bylo nutné se opřít o řadu veřejně přístupných pramenů (komuniké ze summitů EU apod.).

Jako hlavní referenční materiál (z hlediska faktů, definic pojmů a problémů i názorových postojů) nám posloužily čtyři publikace. Dvě z nich (francouzské a české provenience) se poměrně detailně zabývají projektem EBOP: jednak jejím vývojem a hlavními rysy (Dumoulin, Mathieu, Sarlet, 2003),¹⁵ jednak postoji klíčových zemí vůči EBOP (Khol [ed.], 2002).¹⁶ Druhé dvě publikace (z provenience amerického „think-tanku“ CSIS¹⁷ a Johns Hopkins University) se zabývají historickým a aktuálním vývojem transatlantických vztahů (Balis, Serfaty [eds.], 2004)¹⁸ a také přímo dopady EBOP na transatlantické vztahy (Brimmer [ed.], 2002).¹⁹ Především poslední jmenovaný sborník nám byl největší oporou pro hodnocení možných scénářů EBOP a jejich dopadů na transatlantické vztahy. Názorovým vodítkem pak pro nás byly do značné míry práce zdůrazňující nutnost budování autonomní evropské obrany (Andréani, Bertram, Grant, 2001; Layne, 2001),²⁰ slábnoucí politickou roli NATO (Van Ham, 2000)²¹ a potřebu vyváženého transatlantického vztahu (Brimmer [ed.], 2002; Sweiss, 2003).²² Kriticky vymezit jsme se naopak museli vůči některým českým autorům: v našem případě se jedná o Jiřího Schneidera a Michaela Žantovského,²³ kteří ztělesňují myšlenkový

15) Dumoulin, A., Mathieu, R., Sarlet, G.: La PESD. Bruylant, Brusel 2003.

16) Khol, R. (ed): EBOP: Národní perspektivy. ÚMV, Praha 2002.

17) Centrum pro strategická a mezinárodní studia.

18) Balis, C., Serfaty, S. (eds.): Visions of America and Europe. CSIS, Washington 2004.

19) Brimmer, E.: The EU's Search for Strategic Role. Center for Transatlantic Relations. Johns Hopkins University, Washington 2002.

20) Andréani, G., Bertram, C., Grant, C.: Europe's Military Revolution. Centre for European Reform, Londýn 2001; Layne, C.: Death Knell for NATO? CATO Institute Policy Analysis, Washington 2001.

21) Van Ham, P.: Europe's Common Defense Policy: Implications for Transatlantic Relationship. In: Security Dialogue, č. 2, 2000.

22) Schweiss, C.: Sharing Hegemony: Future of Transatlantic Security. In: Cooperation and Conflict, č. 3, 2003.

23) Schneider, J., Žantovský, M.: NATO and the Greater Middle East: A Mission to Renew NATO. Pass Policy Paper No. 1, Prague 2003.
Schneider, J.: Budoucnost transatlantických vztahů z pohledu České republiky. In: Mezinárodní politika, č. 4, 2005.

proud trvající na nepostradatelnosti NATO coby výsostného rámce pro transatlantickou vazbu. Jistým způsobem relativizovat jsme v souvislosti s EBOP museli i známou esej Roberta Kagana *Power and Weakness*.²⁴

Na závěr těchto úvodních pasáží ještě definujeme některé pojmy klíčové pro naši práci. Často užívaným pojmem Evropa máme na mysli politický okruh západní Evropy, do kterého dnes spadají členské i kandidátské země EU a evropská členové NATO. *Transatlantické vztahy* pro účely této práce zúžíme na bezpečnostní a obrannou oblast (hovoříme o *transatlantické vazbě*), přestože jistý přesah do sféry čistě politické nelze opomenout (problematika politicky vyváženého vztahu EU–USA). Pojmem *bezpečnostní a obranná politika* míníme politiku vedoucí k zajištění bezpečnosti daného subjektu. To se ale v dnešní realitě neděje pouze ve formě obrany státního teritoria silovými prostředky (ozbrojené složky, tajné služby), ale stále více formou realizace zahraničních vojenských či jiných operací,²⁵ nebo dokonce formou zahraniční spolupráce (korelace se zahraniční politikou). V případě pojmu *evropská obrana* či *bezpečnostní a obranná politika Evropské unie* (složené z národních států s vlastními obrannými politikami) nicméně máme na mysli pouze tuto druhou kategorii bezpečnostní politiky (operace v zahraničí).²⁶ Ještě úžeji pak chápeme pojem *Evropské bezpečnostní a obranné politiky* (EBOP), kterým míníme čistě projekt (politiku) Evropské unie realizovaný po roce 1998, přestože se v této práci zabýváme i jeho možnými budoucími podobami.

24) Kagan, R.: *Power and Weakness*. Policy Review, č. 113, 2002.

25) Cameron, 1999.

26) Krahmann, E.: *Conceptualizing Security Governance*. In: *Cooperation and Conflict*, č. 1, 2003.

2. SOUČASNÉ TRENDY V BEZPEČNOSTNÍ KULTUŘE EVROPANŮ A SPOJENÝCH STÁTŮ

2.1 Proměny v chápání pojetí bezpečnosti a bezpečnostní politiky po studené válce

V této práci se zabýváme obdobím po konci studené války, které přineslo zásadní proměnu bezpečnostního prostředí a rovněž, v kratším či delším sledu, patřičnou reakci členů západního společenství na tuto proměnu. Absence dominantní hrozby ze strany komunistického tábora byla vyplněna tzv. asymetrickými hrozbami ze strany nestátních subjektů, které existovaly i před koncem studené války, ale nebyl na ně brán příliš velký zřetel, a jejichž existence byla tragicky potvrzena útoky z 11. září 2001. Proměna bezpečnostního prostředí s sebou zároveň nutně nesla změny ve strategickém uvažování Američanů i Evropanů.

V bezpečnostních úvahách se tradičně rozlišovalo mezi vnější bezpečností (reakce na hrozby ze zahraničí) a vnitřní bezpečností (reakce na hrozby vycházející z vnitřku). Rozlišovalo se rovněž mezi tzv. *hard security* (reakce na vojenskou hrozbu ze strany státu, předpokládající vojenskou odpověď) a *soft security* (reakce na vnitřní i přeshraniční hrozby ze strany nestátních útvarů, předpokládající užití vojenských – *hard power*,²⁷ ale i nevojenských prostředků – *soft power*).²⁸ Vzhledem k přítomnosti a charakteru nových – asymetrických – hrozeb již dnes však není možné tyto jednotlivé kategorie od sebe oddělovat, neboť jsou vzájemně úzce propojeny: dnes je nutné ke všem současným bezpečnostním hrozbám přistupovat jako k jednomu celku.²⁹ Jinými slovy, bezpečnost je po konci studené války komplexní pojem zahrnující i oblasti, které do ní dříve nepatřily.³⁰

27) Fatič, A.: Conventional and Unconventional – Hard and Soft Security: The Distinction. *South-East Europe Review*, č. 3, 2002, s. 93–98.

28) Joseph Nye definuje kombinaci metod soft power a hard power jako „cukr a bič“ (Nye, J.: *The Paradox of American Power*. Oxford Un. Press, Oxford 2003, s. 10).

29) Van Ham, 2001, s. 396.

30) Srov. koncept „securitization“ – Waever, O.: *Securitization and Desecuritization*. In: Lipschutz, R. (ed.): *On Security*. Columbia University Press, New York 1995.

2.2 Porovnání Evropské bezpečnostní strategie a Národní bezpečnostní strategie USA

O novém evropském a americkém vnímání bezpečnostních hrozeb a adekvátních odpovědí na ně nejlépe vypovídají Evropská bezpečnostní strategie a Národní bezpečnostní strategie Spojených států.

Národní bezpečnostní strategie Spojených států amerických (NBS) vznikla v roce 2002, a přestože se jedná o typ dokumentu, kterým disponuje každá americká administrativa, NBS Bushovy administrativy, vypracovaná po útocích z 11. září 2001, má přece jenom jistým způsobem privilegované postavení, protože je považována za vyjádření dlouhodobějšího trendu americké zahraniční a bezpečnostní politiky po konci studené války. NBS identifikuje v zásadě tři hlavní hrozby: terorismus, regionální konflikty a proliferace zbraní hromadného ničení.³¹

Evropská bezpečnostní strategie (EBS) vznikla jako dlouhodobý strategický koncept států EU, (nejen) pro účely SZBP. EBS byla schválena na bruselském summitu v prosinci 2003 s podtitulem „Bezpečná Evropa v lepším světě“. EBS identifikuje stejné hrozby jako NBS, ale přidává k nim ještě dvě další: nefunkční státy (*failed states*) a organizovaný zločin.³² EBS je bezpečyby dokumentem dobře reflektujícím současnou bezpečnostní realitu. Její vznik lze však považovat za poměrně uspěchaný, neboť zatím není vyřešeno, jak se bude EBS realizovat v praxi vzhledem k tomu, že se jedná o společnou strategii pětadvaceti států.³³ To ale nyní ponechejme stranou.

Jestliže se Evropa a USA v zásadě shodují na definici hrozeb, neshodují se vždy na tom, jak těmto hrozbám čelit. Evropa dává obecně přednost metodě tzv. efektivního multilateralismu,³⁴ který počítá s primární rolí mezinárodních organizací (zvláště OSN), jež dávají Evropě více možností uplatnit její vliv.³⁵ Tato metoda předpokládá, že pro silové (či vojenské) řešení problému je třeba, v zájmu legitimacy takového řešení, získat diplomatickými prostředky podporu co nejvíce států, a zajistit tak rovněž soulad daného řešení s mezinárodním právem. Zároveň Evropa zdůrazňuje, že účinnou zbraní v boji proti terorismu, se kterým pochopitelně nelze vyjed-

31) Weiss, T.: Evropská bezpečnostní strategie ve světle Národní bezpečnostní strategie USA. In: *Integrace*, 27. 9. 2004; *European Security Strategy*, 2003, s.3-4; *National Security Strategy of the USA*, 2002, části III, IV,V.

32) Tamtéž.

33) Grevi, G.: *No Strategy Without Politics*. Ideas Factory – European Policy Centre, Brusel 2004.

34) Weiss, 2004. *European Security Strategy*, 2002, s. 9.

35) Multilateralismus je přitom idea podporovaná kdysi Spojenými státy jako možná alternativa evropského koncertu velmocí, který svět zavedl do dvou světových válek (tuto ideu prosazovali prezidenti W. Wilson a F. D. Roosvelt).

návat, může být kromě silových prostředků i prevence v podobě humanitární a ekonomické pomoci a spolupráce v širším měřítku (*soft power*).

Oproti tomu Spojené státy vesměs upřednostňují preventivní akce (*preventive action*) či přímo preventivní použití síly (*pre-emptive action*), i bez podmínky předcházejících diplomatických jednání a opory v mezinárodním právu.³⁶ Tato strategie vychází z toho, že koncept absolutní národní suverenity obsažený v Chartě OSN je již překonán a že v zájmu lidských práv a demokracie je třeba ihned intervenovat i za cenu válečného konfliktu (oporou pro takovou strategii je nepochybně i vysoká úroveň amerických ozbrojených sil umožňující rychlé a přesné zásahy bez větších obětí na civilním obyvatelstvu). Nehledě na to, že v boji proti terorismu již není účinná tradiční americká doktrína z dob studené války – doktrína odstrašení.³⁷ Je nutné konstatovat, že evropské státy doktrínu preventivních zásahů jako takovou neodmítají – chápou ji však v duchu tzv. Annanovy doktríny – tj. humanitární intervence³⁸ (vojenský zásah mezinárodního společenství za účelem zabránění humanitární katastrofě či masivnímu porušování lidských práv – např. zásah v Kosovu). Je však zřejmé, že např. válka v Iráku již šla za rámec této humanitární intervence: Irák v tomto smyslu nebyl hrozbou typu „nefunkční stát“, jak ji definuje EBS (nefunkčnímu státu je naopak třeba asistovat). USA v tomto případě naopak uplatnily doktrínu *regime change*,³⁹ která hrozbu nevidí v nefunkčních státech, kterým je třeba pomáhat, ale v tzv. darebáckých státech (*rogue states*), jejichž režimy je třeba svrhnout, a to i vojenskou silou.

Národní bezpečnostní strategie USA také vychází z toho, že vnitřní a vnější bezpečnost či *hard* a *soft security* jsou jeden celek a USA se zároveň díky jejich vojenským kapacitám „vyplatí“ přenést úsilí o dosažení vnitřní bezpečnosti (např. boj proti terorismu) za své hranice. Znamená to, že na hrozbu z oblasti vnitřní bezpečnosti (či *soft security*) reagují prostředky *hard security* (*hard power*).⁴⁰ Oproti tomu Evropa více rozlišuje mezi vnější bezpečností (záležitost národní obrany, popř. NATO či EBOP) a bezpečností vnitřní (boj proti terorismu zpravodajskými službami uvnitř státu, popř. koordinace na úrovni EU – policejní spolupráce, ustavení funkce protiteroristického koordinátora atd.).

36) Weiss, 2004. termínem *pre-emptive war* se rozumí válka proti subjektu (státu), který představuje reálnou hrozbu – chystá se udeřit (např. šestidenní válka). Termínem *preventive war* se rozumí válka proti subjektu (státu), který reálnou hrozbu nepředstavuje, ale mohl by jí v budoucnu být (např. útok na Pearl Harbor).

37) Föhrenbach, G.: *Security Through Engagement: The Worldview Underlying ESDP*. In: Brimmer (ed.), 2002, s. 15.

38) Koncept propagovaný již v 80. letech Bernardem Kouchnerem, šéfem Lékařů bez hranic.

39) Courmont, B.: *Washington et le monde*. In: Boniface, P. (ed.): *L'Année stratégique 2004*. IRIS, Paříž 2003.

40) Shapiro, J., Suzan, B.: *The French Experience of Counter-terrorism*. In: *Survival*, č. 1, 2003, s. 79–80.

Zatímco USA disponují rozsáhlými nástroji ve vztahu k *hard* a *soft security*, potažmo *hard power*; Evropané (resp. EU) zase disponují rozsáhlými prostředky v oblasti čistě *soft power* – Evropa se těší větší důvěře ve světě (váha jednotného postoje mnoha zemí a „moc příkladu“),⁴¹ má větší potenciál k jednáním a větší možnosti pomoci a spolupráce. Pozitivním přínosem transatlantické vazby je pak vzájemná inspirace v této oblasti – evropské státy si v komunikaci s americkým spojencem uvědomují větší nutnost *hard power* a Spojené státy zase díky Evropě uznávají mnohá pozitiva *soft power*.⁴² V této souvislosti se jeví jako poměrně paradoxní fakt, že Evropa kdysi bývala největší mocností v oblasti *hard power*, a Spojené státy zase mocností v oblasti *soft power*.

41) Nye, 2003, s. 9.

42) Otte, M.: ESDP and Multilateral Security Organizations. In: Brimmer (ed.), 2002, s. 53.

3. TRANSATLANTICKÉ VZTAHY PO KONCI STUDENÉ VÁLKY

3.1 Nová realita pro „starý vztah“

Transatlantické vztahy v současné době prochází rozsáhlými proměnami, které mají své kořeny v již zmiňované proměně strategického prostředí po konci studené války a po útocích z 11. září. Je nutné hned v úvodu konstatovat, že v současné době převládá spíše pesimismus v otázce dalšího trvání atlantického spojení (tento pesimismus do značné míry vyvolala irácká krize).⁴³ Stále více se ozývají názory, že oba břehy Atlantiku se od sebe oddalují a že společné hodnoty již nemají ve světle stále více rozdílných zájmů a množících se rozporů velkou váhu. To vše ruku v ruce se sílícím antiamerikanismem v Evropě a antievropanstvím v USA.⁴⁴

Na druhou stranu je možné předpokládat, že spojení z doby studené války tváří v tvář novým hrozbám a výzvám přetrvává a že zkrátka hodnotové společenství Západu nepřestává existovat, pouze se transformuje do „více konfliktního společenství“, ve kterém však převládá vůle vzájemné rozpory řešit a překonat. Úzké propojení obou břehů Atlantiku dokládá i rozsáhlá vzájemná obchodní výměna, která představuje největší tok zboží a investic na světě⁴⁵ (obchodní výměna přesahuje 500 mld. dolarů a vytváří zhruba 6 milionů pracovních míst na obou březích Atlantiku).⁴⁶

Podle slov Richarda Holbrooka byly Spojené státy za studené války „evropskou velmocí“. ⁴⁷ Ještě v roce 1990 tehdejší americký prezident George Bush prohlásil: „Nejsme v Evropě kvůli Evropanům, jsme v Evropě kvůli sobě.“⁴⁸ Po konci studené války ale zmizela jednotící hrozba komunismu a pro mnohé autory se svět z bipolarity přenesl do multipolarity, čímž zmizel i důvod

43) Solana, J. Foreword. In: Brimmer (ed.), 2002, s. VII.

44) Transatlantic Trends 2004. German Marshall Fund, Washington 2004.

45) Dosavadní americké investice v Nizozemí překonaly investice do Číny, stejně tak jenom francouzské investice v Texasu jsou větší než francouzské investice v celé Číně (Němec, P.: Atlantická obchodní válka? Važme slova. Hospodářské noviny, 26. 4. 2005.

46) Solana, 2002, s. VII.

47) Föhrenbach, 2002, s. 12.

48) Penksa, S., Warren, M.: EU Security Cooperation and Transatlantic Relationship. In: Cooperation and Conflict, č. 3, 2003, s. 267.

pro americkou „hegemonii“ nad Evropou. Je ovšem nutné říci, že současný stav transatlantické bezpečnostní vazby je stále do značné míry právě dědictvím studené války. Evropa se nedokázala z tohoto dědictví vymanit a její bezpečnostní „závislost“ na Americe stále trvá. Západní Evropa si za studené války „zvykla“ nezabývat se svou vlastní bezpečností a její reakce na konec studené války nebyla nikterak dostačující. Evropská „závislost“ na USA zároveň paradoxně prohlubuje neshody napříč Atlantikem, které pramení z toho, že Evropa méně spoléhá na vojenskou sílu při řešení konfliktů a má tendenci kritizovat americká silová řešení problémů. Někteří autoři dokonce hovoří o novodobém „evropském appeasementu“.⁴⁹ Trefně tuto skutečnost pojmenoval americký politolog Robert Kagan, když ve své známé esejí *Power and Weakness*⁵⁰ vyjádřil přesvědčení, že „USA pocházejí z Marsu a Evropa z Venuše“ (příčemž ještě před druhou světovou válkou tomu bylo zcela naopak). Celý tento proces jde ruku v ruce s vývojem „evropského veřejného mínění“,⁵¹ které je obecně (a již od osmdesátých let) velmi silně protiválečné, a dokonce protiamericky naladěno, nebo minimálně většinově neschvaluje současnou roli USA ve světě a více důvěřuje v tomto smyslu Evropě, jež ovšem co do politického významu a své globální politické role Spojeným státům stěží šlape na paty.⁵²

Jako hlavní bezpečnostní pojítka v transatlantických vztazích je stále NATO, které vzniklo jako obranná aliance proti sovětskému bloku, ale pro které se stále hůře hledá uplatnění ve světě po studené válce a jehož budoucnost není zcela jasná.⁵³ Jak Evropané, tak Američané po konci studené války nepřestávali hovořit o nutné reformě NATO, jejímž cílem by bylo přizpůsobit tuto organizaci pro operace mimo Evropu a oblast Severního Atlantiku. Podstatné reformní kroky byly podniknuty na Washingtonském summitu NATO v roce 1999 (schválená nová strategická koncepce), na pražském summitu v roce 2002 (vytvoření Sil rychlé reakce NATO) a na summitu v Istanbulu v roce 2004 (prosazení ideje operací NATO mimo Evropu, na základě zkušeností z operace pod hlavičkou NATO v Afghánistánu). Jestliže neexistují pochybnosti o faktické nenahraditelnosti operačních a plánovacích kapacit NATO, o politickém významu této organizace již je možné pochybovat. Stále více se objevují názory, že NATO se jako politická

49) Serfaty, S: *Anti-Europeanism in America and Anti-Americanism in Europe*. In: Balis, Serfaty (eds.), 2004, s. 6.

50) Kagan, 2002.

51) Pojem „evropské veřejné mínění“ je velmi problematický. Nicméně někteří autoři (např. Dominique Reynié) upozorňují na to, že právě v souvislosti s válkou v Iráku a rolí USA ve světě se o „evropském veřejném mínění“ dá hovořit.

52) Eurobarometr 62, podzim 2004.

53) Layne, 2001.

struktura přežilo a je mimo současnou i budoucí realitu vztahů EU–USA.⁵⁴ Politické prestiži NATO však svým současným unilateralismem v zahraniční a bezpečnostní politice nepomáhají ani sami Američané: na jedné straně v rétorické rovině trvají na nepostradatelnosti NATO (a v tomto směru i nadbytečnosti existence zcela autonomní evropské obranné politiky), na druhé straně však svou reálnou politikou z poslední doby dávají najevo, že NATO vůbec nepotřebují.

3.2 Transatlantické vztahy po 11. září

Podobně významnou změnu v transatlantických vztazích jako konec studené války přinesly nepochybně i teroristické útoky na New York a Washington 11. září 2001. Útoky z 11. září rovněž v nebyvalé míře potvrdily existenci nových – asymetrických – hrozeb ve světě po konci studené války.

11. září bylo milníkem z hlediska angažovanosti Evropanů na obraně Západu. Evropské státy vyjádřily nebyvalou solidaritu s napadeným americkým spojencem a přislíbily rozsáhlou účast na válce proti terorismu (a jejich přislíb byl tentokrát míněn vážně).⁵⁵ Evropští členové NATO se rozhodli poprvé v historii aktivovat článek 5 Washingtonské smlouvy a mnoho z nich (především pak Velká Británie, Francie a Německo) se aktivně podíleli na operaci proti Tálibánu a al-Káidě v Afghánistánu a rovněž na poválečné správě Afghánistánu v rámci sil ISAF. Nicméně obecně chladná americká reakce na evropskou solidaritu a angažovanost a jasná volba unilateralismu ze strany Bushovy administrativy byly pak pro mnohé evropské politiky (převážně z Francie a Německa) zklamáním a potvrzením toho, že USA již nepovažují partnerství s Evropou za klíčové.⁵⁶ Snad největší krize „transatlantické důvěry“, která možná významem a silou překonala i předešlé krize, jakými byly Suezská krize či vystoupení Francie z vojenských struktur NATO, přišla v souvislosti s válkou v Iráku. Transatlantický rozkol během tzv. irácké krize (leden–březen 2003) byl skutečně enormní a pro mnohé státy (např. postkomunistické země) velmi matoucí. Irácká krize rovněž rozdělila Evropu na dva tábory a ukázala tak, jak utopická je mnohokrát deklarovaná evropská jednota v zahraniční a bezpečnostní politice a jak různorodé jsou představy a ambice evropských států ve vztahu k postavení Evropy vůči Spojeným státům a optimálním odpovědím

54) Van Ham, 2001.

55) Parmantier, G.: *Diverging Visions*. In: Balis, Serfaty (eds.), 2004, s. 116.

56) Tamtéž, s. 118.

na bezpečnostní hrozby současného světa. Z jistého pohledu na věc byl transatlantický rozpor po konci studené války dříve nebo později nevyhnutelný.⁵⁷ Po zmizení společné hrozby se na pořad dne dostaly rozdílné zájmy a ukázalo se, že oba břehy Atlantiku vnímají svět každý trochu jinak.

3.3 Proměny v americké zahraniční a bezpečnostní politice

Válka v Iráku byla pro transatlantické vztahy tolik významná také proto, že byla do značné míry dokladem velkých proměn americké zahraniční a bezpečnostní politiky po 11. září. Zahraniční a bezpečnostní politika Bushovy administrativy v mnohém navazuje na politiku předchozí administrativy a dá se chápat v kontextu celkového nového trendu zahraniční politiky USA od konce studené války. Nicméně právě administrativa prezidenta George Bushe mladšího tento nový trend velmi zesílila a akcelerovala, což jí umožnily právě útoky z 11. září, které mimo jiné zahraniční a bezpečnostní politiku povýšily na prvořadé místo ve vnitřní politice USA a učinily z ní jasnou prioritu prvního Bushova mandátu (hlavně v rétorické rovině jako „War on Terror“). Někteří autoři dokonce hovoří o Bushově „revoluci v zahraniční politice“.⁵⁸ Zhodnotme nyní, jaké jsou hlavní rysy této „revoluce“, která se často označuje za „neokonzervativní“, neboť jejími nositeli jsou tzv. neokonzervativci, přítomní na klíčových postech v Bushově administrativě? V prvé řadě se jedná o snahu vymanit se z logiky poválečného uspořádání (především ve spojitosti s mezinárodním právem a rolí OSN) a efektivně reagovat na globální výzvy (tato skutečnost je do velké míry obsažená již ve zmiňované Národní bezpečnostní strategii z roku 2002, přestože praktická politika zašla ještě dále).⁵⁹ Jako velmi výstižné shrnutí připravované proměny americké zahraniční a bezpečnostní politiky po 11. září můžeme chápat prohlášení prezidenta Bushe na tiskové konferenci pád dnů po útocích: prezident prohlásil, že v dnešním světě již „neplatí žádná pravidla“.⁶⁰

Přestože hovoříme o zahraniční politice republikánské administrativy (republikánské administrativy v americké historii realizovaly zahraniční politiku spíše v duchu realismu), jejím současným podstatným, ne-li dominantním rysem je idealismus, i když ochrana amerických zájmů samozřejmě nezůstává stranou. Ne s nadsázkou můžeme mluvit o jisté snaze „spasit svět“

57) Khol, R.: Spojené státy americké: Nová etapa a nová administrativa. In: Khol (ed.), 2002, s. 74.

58) Daalder, I., Linsay, J.: America Unbound: The Bush Revolution in Foreign Policy. Brookings Institution Press, Washington 2003.

59) Hurell, A.: There Are No Rules. In: International Relations, č.2, 2002.

60) Tamtéž, s. 186.

pod americkou egidou. Tento idealismus (v mnohém inspirovaný izraelským autorem Natanem Ščaranským)⁶¹ vychází z přesvědčení, že jakmile budou z povrchu země odstraněny diktatury a nahradí je demokracie, budou zajištěny trvalý mír a prosperita. Tyto cíle mají být dosahovány s velkou důrazností (*zero sum game*) a různými prostředky, ne vždy obecně akceptovatelnými (princip preventivní války a *regime change*), vesměs v duchu rčení „účel světí prostředky“. I když samotné neokonzervativní a do jisté míry „černobílé“ vize pluralisticky uvažujícím Evropanům také příliš nekonvenují, jsou to spíše prostředky neokonzervativní zahraniční politiky, které na opačném břehu Atlantiku vyvolávají největší pochybnosti.⁶² O správnosti principu humanitární intervence a preventivního úderu již v západním společenství panuje konsenzus – byl například aplikován již ve válce v Kosovu – a při volnější interpretaci by pro něj bylo možné najít i oporu v mezinárodním právu. Co však není u evropských partnerů konsenzuálně přijímáno, jsou sklony k unilateralismu, které s sebou tato zahraniční politika nese. Podle francouzského bezpečnostního experta Françoise Heisbourga⁶³ je to právě tento unilateralismus, který může být příčinou konce Západu, neboť je projevem pohrdání spojenci (zvláště Evropany) a znakem „hegemonického pokusu“ jediné současné světové supervelmoci.⁶⁴ Unilateralismus Bushovy administrativy a její deklarovaná všeobecná válka proti terorismu znamená v zásadě návrat k logice studené války (logika přítomnosti stálého nepřítele). Rozdíl je ovšem v tom, že s Evropou se v této logice již příliš nepočítá.

Pokles amerického zájmu o Evropu se neprojevuje pouze postupným stahováním amerických vojáků z Evropy, ale především neochotou vnímat Evropu jako celek, a naopak se snažit z Evropy vydělovat ty „správné“, kteří jsou ochotni se připojit k USA (nová Evropa), a ty „nesprávné“, kteří americké vize nesdílejí (stará Evropa). Toto dělení předpokládá tvorbu „koalic ochotných“ (koalice ze všech států světa „ochotných“ připojit se k realizaci toho či onoho amerického cíle) a v duchu logiky, že „koalice nedefinuje misi, ale je to mise, která předurčuje koalici“.⁶⁵ To je ovšem v rozporu se základními principy nejen Společné zahraniční a bezpečnostní politiky EU, ale i Severoatlantické aliance.

61) The Odd Couple. *Economist*, 3.2.2005.

62) Courmont, 2003.

63) Heisbourg, F.: *La fin de l'Occident*. Odile Jacob, Paříž 2005.

64) Bývalý francouzský ministr zahraničí Hubert Védrine dokonce hovoří o „hypervelmoci“: Védrine, H.: *Face à l'hyperpuissance*. Fayard, Paříž 2003.

65) Pojmy „nová Evropa“ a „stará Evropa“ i princip „koalic ochotných“ formuloval americký ministr obrany Donald Rumsfeld

Je zřejmé, že současná americká zahraniční politika není záležitostí čistě Bushovy administrativy a že se jedná o trend do jisté míry nezvratný, který ani příští americká vláda nebude ochotna a moci opustit.⁶⁶ Na druhé straně ve vztahu k Evropě může dojít – a také v horké současnosti dochází – k jistě proměně v rovině stylu a komunikace. Svědčí o tom letošní únorová cesta George Bushe po Evropě, během které americký prezident učinil důležité gesto uznání Evropské unie a jejích institucí (americký prezident nenavštívil hlavní města velkých evropských států, ale naopak se účastnil summitu Evropské rady v Bruselu a navštívil sídlo Evropské komise). Ani tato únorová „smiřovací“ cesta nevyřešila vzájemné spory, kterých je v současnosti více než dost (od rozdílnosti postojů vůči íránskému nukleárnímu programu a zrušení embarga na dovoz zbraní do Číny přes spory ohledně Mezinárodního trestního tribunálu či Kjótského protokolu až po rozpory na půdě Světové obchodní organizace). Zdá se však, že na obou březích Atlantiku stále přetrvává touha vzájemné spory překonávat.⁶⁷ Irácká krize se zdá nyní zapomenuta a do popředí se opět dostává zdůrazňování společných západních hodnot a dlouhodobých společných zájmů na těchto hodnotách postavených, přestože se USA a Evropa stále více liší v tom, jak tyto zájmy prosazovat a chránit. Svědčí o tom zmiňovaná Evropská bezpečnostní strategie identifikující v podstatě shodné hrozby jako Národní bezpečnostní strategie Spojených států a přiznávající Spojeným státům výsadní postavení partnera při zvládání těchto hrozeb, byť se mohou způsoby, jak těmto hrozbám čelit, na obou březích Atlantiku lišit.

Můžeme tedy na závěr této kapitoly optimisticky konstatovat, že transatlantické společenství po konci studené války je sice „společenství konfliktní“, ale zůstává i nadále společenstvím.

66) Courmont, 2003.

67) Král, D.: Bushovo evropské turné. Policy Brief, Institut pro evropskou politiku EUROPEUM, únor 2005.

4. VÝVOJ A HLAVNÍ RYSY EVROPSKÉ BEZPEČNOSTNÍ A OBRANNÉ POLITIKY (EBOP)

4.1 Vývoj předcházející EBOP

Evropské bezpečnostní a obranné politice (EBOP), jak ji známe a zkoumáme dnes, předcházela poměrně dlouhý vývoj, který započal již v padesátých letech minulého století. Evropská integrace se rozvinula v době studené války a jedním z jejích cílů bylo i stavět hráz šíření komunismu v západní Evropě. V době studené války nebylo možné politicky rozlišovat mezi NATO, Evropskými společenstvími a paralelními bezpečnostními strukturami v západní Evropě, navázané na Severoatlantickou alianci. Zde máme na mysli neúspěšný projekt Evropského obranného společenství (tzv. Plevenův plán) majícího za cíl remilitarizovat Spolkovou republiku Německo v rámci nadnárodní organizace a společných vojenských struktur, které lze z jistou nadsázkou označit jako „evropskou armádu“, a Západoevropskou unii. Projekt Evropského obranného společenství se nerealizoval, protože jej kvůli velkému vlivu Francouzské komunistické strany v roce 1954 zamítlo francouzské Národní shromáždění. Peripetie dějin však překonala jiná evropská bezpečnostní struktura – Západoevropská unie (ZEU). Ta původně vznikla jako obranná aliance Francie, Velké Británie a dalších zemí proti Německu již v roce 1948 (Bruselský pakt, smlouva vypršela v roce 2002). Západoevropská unie pak byla ze Západní unie vytvořena v roce 1955 ruku v ruce s remilitarizací Spolkové republiky Německo a jejím vstupem do NATO (ZEU byla v době studené války vojensky zcela pod záštitou Aliance).⁶⁸ Šedesátá a sedmdesátá léta s sebou nesla pokusy o prohloubení politické integrace členských zemí Evropských společenství, chápané od počátku jako cíl jejich vytvoření, byť ekonomickými prostředky.⁶⁹ Idejemi francouzského prezidenta de Gaulla o politické a bezpečnostní emancipaci Francie a potažmo Evropy vůči oběma velmocím studené války (které často ve svých jednáních

68) Fidler, J., Mareš, P.: Dějiny NATO. Paseka, Praha 1997.

69) Dokládá to i preambule Římské smlouvy, ve které je obsažen cíl integrace: stále užší unie (ever closer union).

západní Evropu přehlížely, hlavně v době *détente*) byl inspirován tzv. Fouchetův plán z roku 1961.⁷⁰ Ten se v mnohém podobá současné SZBP (spolupráce členských zemí Evropských společenství v oblasti zahraniční a bezpečnostní politiky). V podmínkách studené války však musel být smeten ze stolu, protože mohl narušit soudržnost západního bloku. Mnohem méně ambiciózní pak byl plán komisaře Etienna Davignonona z roku 1970, který vyústil v ustavení Evropské politické spolupráce (jednalo se o poměrně omezený mechanismus koordinace zahraničních politik členských zemí EU).⁷¹

Teprve konec studené války na tomto poli umožnil nějakou změnu. Proměna bezpečnostního prostředí (viz výše) a začátek poklesu amerického zájmu o Evropu zároveň vložily na bedra Evropy novou odpovědnost – Evropa měla být nazítrí přinejmenším odpovědná sama za sebe. Začátek devadesátých let přinesl oživení ZEU, která se z iniciativy Francie a Německa měla stát čistě evropskou bezpečnostní strukturou paralelní k NATO. Byly vytvořeny společné mezinárodní jednotky (Eurocorps, Eurofor a Euromarfor), ve kterých vesměs figurovaly hlavně tři státy: Francie, Německo a Španělsko. Státy ZEU také v roce 1992 definovaly nové cíle této organizace – tzv. Petersberské cíle – zaměřené na humanitární operace, řešení konfliktů, resp. nastolování míru (*peacemaking*) a udržování míru (*peacekeeping*).

Revitalizaci ZEU ale zastínila jiná událost: ustavení Evropské unie Maastrichtskou smlouvou (významný krok k politické integraci) a vytvoření Společné zahraniční a bezpečnostní politiky EU (SZBP). SZBP se ale okamžitě ukázala jako „mrtvě narozené dítě“, neboť státy EU nebyly schopny najít konsenzus tváří v tvář propukajícímu konfliktu v bývalé Jugoslávii (problém uznání Slovinska a Chorvatska).⁷² Evropská neschopnost (daná politickou nejednotou i faktickými vojenskými kapacitami) zabránit občanské válce na Balkáně (či se s ní alespoň vypořádat) opět přinutila USA zasáhnout „na evropském dvorku“. Lekce z Bosny byla pro státy EU „studenou sprchou“ a vedla k velké sebereflexi.⁷³

Na summitu v Amsterdamu v roce 1997 do sebe Evropská unie včlenila ZEU (jejíž zakládající smlouva měla stejně do pěti let vypršet), osvojila si již zmiňované Petersberské cíle a vytvořila post Vysokého představitele EU pro SZBP (zároveň generální tajemník Rady EU), kterým se stal o dva roky později bývalý generální tajemník NATO Javier Solana.

70) Cameron, 1999.

71) Cameron, 1999.

72) Gnesotto, N.: *La puissance et l'Europe*. Presses de Sciences Po, Paříž 1998, s. 9–14.

73) Otte, 2002, s. 41.

Mezitím se na bázi ZEU (od vstupu Amsterdamské smlouvy v platnost v roce 1999 integrované do EU) vytvořil koncept tzv. Evropské bezpečnosti a obranné identity (EBOI). Tento projekt (schválený již na bruselském summitu NATO v roce 1994), který byl plně podporovaný Clintonovou administrativou v duchu přebírání zodpovědnosti Evropy samé za sebe, měl být jakýmsi „evropským pilířem NATO“ (tento projekt velmi podporovala Francie, která v té době usilovala o sblížení s NATO a zvažovala i návrat do jejích vojenských struktur). Projekt EBOI předpokládal ustavení evropských jednotek (Combined Joint Task Force), které měly být z hlediska plánování a vojenských kapacit závislé na velení NATO v Evropě (SHAPE).⁷⁴

4.2 Narození a rozvoj EBOP

Vývoj ale nabral jiný směr. „Proevropský obrat“⁷⁵ britské zahraniční politiky v souvislosti s nástupem labouristického předáka Tonyho Blaira do funkce předsedy vlády vyústil v další iniciativu, která se později ukázala jako životaschopnější – autonomní Evropská bezpečnostní a obranná politika (její obrysy byly načrtnuty na summitu EU v Portsächu v říjnu 1998, a především pak na francouzsko-britském summitu v Saint-Malo v prosinci 1998).⁷⁶ Byl tak zrozen koncept společné obranné politiky, míněno společných sil nezávislých na NATO a nasazovaných za účelem dosahování Petersberských cílů (pod mandátem OSN). Tato francouzsko-britská iniciativa vycházela jednak z politických postojů obou jejích hlavních protagonistů, britského premiéra Blaira a francouzského prezidenta Chiraka (tyto postoje rozebereme v příslušných pasážích), jednak ze skutečnosti, že Francie a Velká Británie byly a stále jsou téměř jedinými státy EU, které mají k dispozici skutečně operabilní vojenské capacity, schopné provádět moderní operace.

Válka v Kosovu (zásah NATO pod vedením USA) byla další studenou sprchou pro země EU, které se stále jevily jako neschopné řešit problémy v jejich „blízkém zahraničí“. Lekce z Kosova se projevila v konkretizaci EBOP a dohody ze Saint-Malo.⁷⁷ Na summitu v Kolíně nad Rýnem v červnu 1999, a hlavně pak na summitu v Helsinkách v prosinci téhož roku Evropská unie přijala tzv. Evropský základní cíl (European Headline Goal).⁷⁸ V něm

74) Dumoulin, Mathieu, Sarlet, 2003, s. 26.

75) Khol, R.: Velká Británie – v srdci Evropy a v čele evropské obrany? In: Khol (ed.), 2002, s. 18.

76) Franco-British Summit: Declaration on European Defence, 4. 12. 1998.

77) Dumoulin, Mathieu, Sarlet, 2003.

78) Presidency Conclusions, Evropská rada, 10.–11. 12. 1999.

se předpokládalo, že státy Evropské unie (až na výjimky) do roku 2003 vyčlení pro dosahování Petersberských cílů padesát až šedesát tisíc vojáků schopných nasazení do šedesáti dnů v akčním rádiu 6000 km a s předpokládaným trváním nasazení po dobu jednoho roku (Síly rychlého nasazení EU – Rapid Reaction Forces).⁷⁹ O rok později na summitu v Nice (kterým se završila mezivládní konference) se EBOP stala součástí primárního práva EU a byly ustaveny také „politicko-vojenské“ instituce EU⁸⁰ (pod autoritou Evropské rady), sestávající ze stálých zástupců členských států (podobně jako COREPER). Jejich konkrétní pravomoci však nejsou zcela vyjasněny (vůči Radě EU a jejím útvarům – zde dochází k jistému překrývání, Vysokému představiteli i vůči SHAPE). Jedná se o tyto instituce:

- Politický a bezpečnostní výbor (sestává ze stálých velvyslanců členských států – často méně zkušených (*juniors*) než v COREPER či v NATO; zabývá se převážně politickými aspekty EBOP – sleduje krizové oblasti, zajišťuje včasné varování a politické vedení operací EBOP; připravuje rovněž materiály pro jednání Rady pro vnější vztahy – GAERC)
- Vojenský výbor (nejvyšší vojenský orgán EU, sestává ze zástupců generálních štábů členských zemí – většinou stejný vojenský představitel jako při NATO; Vojenský výbor poskytuje ostatním orgánům EU vojenské informace nutné pro vojenské operace)
- Vojenský štáb EU (spadá pod Vojenský výbor a řeší praktické otázky operací EBOP)
- Satelitní centrum EU a Situační (vyhodnocovací) centrum EU

Role koordinátora mnohých aspektů EBOP byla svěřena Vysokému představiteli pro SZBP (zároveň generální tajemník Rady EU), kterým je v současnosti Javier Solana. Nutno podotknout, že mnohé z dosavadních úspěchů EBOP a SZBP obecně je připisováno na vrub jeho osobním zásluhám (Javier Solana je také dosavadním favoritem na obsazení budoucího postu ministra zahraničí EU, viz dále).

Velký posun vpřed znamená pro rozvoj EBOP návrh evropské ústavy (což je pochopitelně podmíněno její ratifikací – či ratifikací jiné, evropské ústavy podobné smlouvy –, nebo alespoň uvedením patřičných ustanovení

79) Van Ham, 2000.

80) Někdy se v souvislosti s EBOP a vojenskými institucemi EU hovoří o jistém „civilizačním šoku“ – EU coby civilní organizace se stává i organizací vojenskou.

do praxe i bez ratifikace). EBOP na základě textu smlouvy posílí nejvíce z všech komponentů SZBP (v rámci Konventu o budoucnosti Evropy, který návrh ústavy připravil, byla ustavena dokonce speciální pracovní skupina pro otázky EBOP pod vedením tehdejšího francouzského komisaře Michela Barniera).

Ústava zcela nově předpokládá legální možnost „stále strukturované (resp. posílené) spolupráce“ v oblasti obrany, což stávající smlouvy neumožňovaly.⁸¹ Tato idea narazila na počáteční opozici ze strany Velké Británie, která si nakonec pod hrozbou veta vynutila, že strukturovaná spolupráce bude otevřena všem státům, které projeví zájem se jí účastnit a které budou splňovat patřičná kritéria, aby se zamezilo vytváření exkluzivního „tvrdého jádra“ některých zemí.⁸² Dalším posunem obsaženým v ústavě je závazek vzájemné obrany v případě vojenského napadení členského státu (klauzule vzájemné obrany) či civilní i vojenské pomoci při teroristickém útoku či přírodní katastrofě (tzv. klauzule solidarity).⁸³ Odvolává se přitom na článek 51 Charty OSN, umožňující regionální obranné aliance. Tento závazek vzájemné obrany je ovšem problematickým bodem pro neutrální státy EU (některé z něj mají „opt-out“) i pro některé další státy EU (které jsou zároveň členy NATO) – vadí jim eventuální kolize s článkem 5 Washingtonské smlouvy).⁸⁴ Na druhou stranu Evropská unie je již přes padesát let subjektem politicky vzájemně provázaných států a vzájemná pomoc při napadení je spíše otázkou samozřejmosti, která by pravděpodobně zafungovala i bez existence explicitní klauzule vzájemné obrany. Nehledě na skutečnost, že klauzule o vzájemné obraně existovala i v Bruselském paktu Západní unie (platnost 1948–2002), tedy mimo NATO. Návrh evropské ústavní smlouvy také rozšiřuje cíle EBOP i mimo zmiňované Petersberské cíle: EU může podle ústavy a v souladu s mezinárodním právem vést odzbrojovací operace a operace za účelem boje proti terorismu (i na území třetích států) a poskytovat vojenské poradenství.

Většímu úspěchu EBOP může dále pomoci ustavení postu ministra zahraničí EU (spojení komisaře pro vnější vztahy a Vysokého představitele pro SZBP),

81) Článek I-41, odst. 6 návrhu Smlouvy zakládající ústavu pro Evropu.

82) Zmiňovaná kritéria jsou stanovena v 23. protokolu ústavní smlouvy. Stojí v něm, že členské státy budou muset vyvinout zvláštní úsilí ve svém příspěvku na obranu a podporu svých obranných kapacit jak na národní úrovni, tak i v rámci Evropské obranné agentury. Dále budou muset dosáhnout vzájemné interoperability a být schopny splnit závazek Základního cíle 2010 (vytvoření Bojových skupin). Jedná se o relativně měkké podmínky, u kterých nehrozí, že by je některý stát nemohl splnit, a byl tak ze strukturované spolupráce předem automaticky vyloučen.

83) Články I-41, odst. 7 a I-43 návrhu Smlouvy zakládající ústavu pro Evropu.

84) V ústavě je ale zároveň obsažena garance respektování národních obranných politik i závazků plynoucích z NATO (Král, D., Pítrová, L., Šlosarčík, I.: Smlouva zakládající ústavu pro Evropu – komentář. Institut pro evropskou politiku EUROPEUM, Praha 2004, s. 68).

který má přispět ke koherenci celé SZBP.⁸⁵ Realizaci operací v rámci EBOP může rovněž pomoci ústavou navrhovaná větší flexibilita v jejich financování: náklady na operace budou ještě, vedle hrazení členskými státy v poměru k HDP (dnešní stav), moci být financovány z tzv. spouštěcího fondu (spadajícího pod autoritu ministra zahraničí EU), do kterého budou předem členské státy přispívat a který bude moci být použit v momentě operace.

Na druhé straně ani ústava nepředpokládá, že by se o otázkách EBOP rozhodovalo v rámci celé EU, či pouze v rámci strukturované spolupráce, kvalifikovanou většinou. Je tomu tak proto, že dva hlavní aktéři EBOP – Velká Británie a Francie – trvají na mezivládním principu a jednomyslnosti v rozhodovacích procesech.

Je nutné rovněž podotknout, že podstatnému formálnímu a teoretickému ukotvení se EBOP vedle ústavy dostalo také v již zmiňované Evropské bezpečnostní strategii z roku 2003, jejíž praktická realizace a její konkrétní praktický dopad na EBOP jako takovou jsou ale zatím velmi diskutabilní.

4.3 Bez NATO se EBOP neobejde...

Formální (teoretická) a institucionální podoba EBOP došla velmi daleko. Nyní zhodnotme realizaci projektu EBOP v praxi. Praktická realizace EBOP byla dlouhou dobu rukojmím nevyjasněného vztahu EBOP a NATO.⁸⁶ Vzhledem k tomu, že Evropská unie nedisponovala a stále nedisponuje vlastními plánovacími kapacitami, měly být operace pod hlavičkou EU zajištěny kapacitami NATO. Tento princip byl poprvé navržen již na berlínském summitu NATO v roce 1996. Proto se mu později dostalo označení mechanismus „Berlin+“ (původně dohoda z roku 1996 mezi NATO a ZEU). Aby ale státy EU pro své vlastní operace mimo NATO mohly využívat vojenských a plánovacích kapacit velení Aliance v Evropě (SHAPE)⁸⁷, bylo zapotřebí uzavřít dohodu.⁸⁸ Ta byla dlouho blokována Tureckem, které jako členský stát NATO bez členství EU nechtělo umožnit přístup zemí EU ke kapacitám NATO (Turecko dohodu blokovalo i v souvislosti se sporem s Řeckem týkajícím se Kypru a plánovaného vstupu řecké Kyperské republiky do EU). S výhledem

85) Vytvoření postu ministra zahraničí se dá podle mnohých komentátorů chápat jako faktická odpověď na známou námitku (ze 70. let) amerického ministra zahraničí USA Henryho Kissingera o tom, že „v Evropě není jedno telefonní číslo, kam se může z Washingtonu volat“.

86) Dumoulin, Mathieu, Sarlet, 2003, s. 356.

87) Velký význam pro operace EBOP mají např. průzkumné letouny AWACS.

88) Dumoulin, Mathieu, Sarlet, 2003, s. 362.

na plánované operace pod vlajkou EU bylo nakonec dohody v prosinci 2002 dosaženo. První zahraniční operací EU (byť ne klasickou operací EBOP – tedy vojenskou) se stalo vyslání policejní mise do Bosny a Hercegoviny (EU Police Mission, EUPM) v lednu 2003.⁸⁹ K plnému využití mechanismu Berlín+ ale došlo v operaci Concordia v Makedonii (FYROM) v březnu 2003 (síly EU zde nahradily tři předešlé operace NATO Allied Harmony, Essential Harvest, Amber Fox). 2. prosince 2004 pak jednotky států EU nahradily jednotky NATO v Bosně (SFOR) v operaci s názvem Althea (7000 vojáků, EUFOR).⁹⁰ Použití mechanismu Berlín+ v praktické rovině znamenalo, že se u obou zmíněných operací *de facto* jednalo pouze o výměnu vlajek, protože plánování, velení a obsazení jednotek se nezměnila (to spadá pod zástupce velitele sil NATO v Evropě – Deputy-SACEUR –, kterým je v současnosti britský generál John Reith).⁹¹

Jakmile již nebude zapotřebí jednotek NATO v Kosovu (KFOR) a správy OSN a OBSE (a bude vyřešen finální status provincie), octne se celá bývalá Jugoslávie pod egidou EU, která tím tak splatí starý dluh neschopnosti intervenovat během válek v bývalé Jugoslávii. Role EU na Balkáně je navíc posílena perspektivou členství v EU pro všechny země bývalé Jugoslávie (Slovinsko již do EU vstoupilo a s Chorvatskem by měla být v nejbližší době zahájena přístupová jednání).⁹²

Druhou oblastí zájmu je pro EBOP Afrika. Právě Afrika má předpoklady k tomu, stát se hlavním pólem pro realizaci EBOP – chybí zde zájem USA a NATO zasáhnout a země EU mají k Africe úzké vazby ještě z dob koloniální minulosti.⁹³ V červnu 2003 vyslaly dva státy EU – Francie a Velká Británie – pod mandátem Rady bezpečnosti OSN své jednotky (1500 vojáků) do Demokratické republiky Kongo v rámci operace Artemis. Tato operace neproběhla podle mechanismu Berlín+, ale podle principu „vedoucího národa“ (*lead nation*). Ten předpokládá, že operaci pod vlajkou EU, na které se shodne celá EU, provedou jeden či více států na bázi svých národních kapacit a jednotek. Smutnou realitou je, že takové operace jsou v rámci EU schopny provádět v zásadě právě pouze Velká Británie a Francie.⁹⁴

89) V perspektivě dalších policejních misí EU se několik států (Francie, Itálie, Španělsko, Nizozemí) loni během nizozemského předsednictví dohodlo na vytvoření evropského četnictva (evropských paramilitárních policejních jednotek po vzoru francouzské Gendarmerie či italských Carabinieri).

90) Řiháčková, V.: EU dnes přebírá od NATO misi v Bosně a Hercegovině. *Integrace – kalendárium*, 2. 12. 2004.

91) Tertrais, B.: *Basic Concepts of European Defense Policy*. In: Brimmer (ed.), 2002, s. 178.

92) Otte, 2002, s. 41.

93) Pachta, L.: Role EU při prevenci a řešení konfliktů v Africe. In: *Mezinárodní politika*, č. 11, 2002.

94) Khol (ed.), 2002.

4.4 Od Sil rychlého nasazení k Bojovým skupinám

I navzdory prvním skutečným operacím (pod vlajkou EU, ale s jednotkami již dříve vyhrazenými pro NATO) stále pokulhávalo dosažení Evropského základního cíle (EHG) formulovaného v roce 1999 v Helsinkách. V roce 2003 sice Evropská rada prohlásila EHG za splněný (jednotky o síle 50 000–60 000 mužů a žen byly skutečně státy EU pro Síly rychlého nasazení vyčleněny). Jejich operability však stále nebylo dosaženo (na vině byla do značné míry absence možnosti transportu jednotek, což by mělo vyřešit uvedení do provozu transportního letadla Airbus A400M, předpokládané v letech 2008–2010).⁹⁵ Situaci komplikovalo i hledání kompatibility mezi Silami rychlé reakce EU a Silami rychlého nasazení NATO (NATO Response Forces), jejichž vytvoření bylo schváleno na pražském summitu NATO v listopadu 2002.

Evropský základní cíl z Helsinek (EHG), který byl sice na papíře splněn, ale jehož praktická realizace pokulhávala, byl nahrazen tzv. Základním cílem 2010 (Headline Goal 2010), schváleným na Evropské radě v červnu 2004.⁹⁶ Ten praktické problémy vytváření Sil rychlého nasazení řeší rychlým ustavením tzv. bojových skupin (Battle Groups nebo „tactical groups“), definitivně schválených ministry obrany EU v listopadu 2004⁹⁷ (tato idea byla navíc podpořena způsobem provedení francouzsko-britské operace Artemis v Kongu v červnu 2003). Celkem 13 bojových skupin má sestávat z 1500 vojáků a tří rot ze tří států EU. Bojové skupiny mají být schopné nasazení do 15 dní v místě konfliktu ve vzdálenosti 4000 km od Bruselu a mají na místě setrvat maximálně 30 dní (s rotací 120). Jejich plná operabilita je stanovená na rok 2007 (jedna skupina dokonce již na rok 2005).⁹⁸

Při velení NATO Evropě (SHAPE) by měla působit i speciální autonomní plánovací jednotka EU.⁹⁹ Její vytvoření odráží ambice některých států EU v čele s Francií zcela odpoutat evropskou obranu od NATO a založit „evropskou obrannou unii“ v rámci avantgardní skupiny států. Tato plánovací buňka EU byla totiž navržena na tzv. „pralinkovém summitu“ v Bruselu v dubnu 2003, kde se sešli odpůrci války v Iráku a zastánci silné evropské

95) Pro rychlejší zajištění vyzbrojení Sil rychlého nasazení byl na summitu v Laekenu v roce 2001 rovněž přijat tzv. European Capabilities Action Plan (Dumoulin, Mahieu, Sarlet, 2003, s. 175–176).

96) Presidency Conclusions, Evropská rada, 17.–18. 6. 2004.

97) Idea o vytvoření malých vysoce operabilních jednotek padla již na britsko-francouzském summitu v Le Touquet (2/2003), poznamenaném iráckou krizí. Barnier, M.: Actors and Witnesses. In: Gnesotto (ed.), 2004, s. 169.

98) Schmitt, B.: European Capabilities – How Many Divisions? In: Gnesotto (ed.), 2004, s. 98

99) Tamtéž, s. 99–100..

obranu (Francie, Německo, Belgie a Lucembursko – tzv. Banda čtyř).¹⁰⁰ Ustavení plánovací buňky bylo sice přes opozici ze strany USA (a podmíněně i Velké Británie) schváleno na tzv. neapolské konkláve (setkání ministrů zahraničí EU v Neapoli v listopadu 2003), nicméně se jedná v zásadě o symbolický akt. Buňka, umístěná na bruselském předměstí Tervuren, se totiž nyní nalézá ve zcela zárodečné podobě (má 40 pracovníků) a nezdá se, že by se za současného stavu věcí měla výrazně rozvinout (bez úzké vazby na SHAPE, s čímž počítá Velká Británie), natož (spolu s Vojenským štábem EU) plánovat samostatné operace bez pomoci NATO.

4.5 Hlavní úskalí: výdaje na obranu

EBOP tedy zaznamenala poměrně rychlý a dynamický vývoj¹⁰¹ – od jejího ideového návržení a prvních operací neuplynulo ani pět let. V mnohém ale EBOP připomíná klasické evropské iniciativy, jejichž těžiště tkví spíše na papíře než v praktické rovině (stejně tak ministr zahraničí je typická institucionální odpověď à la EU na problém koherence SZBP, která ovšem neřeší podstatu problému). Úspěšnost EBOP omezují rozdílné cíle a ambice jednotlivých, převážně velkých států EU (viz níže), a především pak faktické vojenské kapacity Evropanů.¹⁰² EU se sice může podle dohody z roku 2002 opřít o plánovací kapacity NATO, nicméně výrazně pokulhává vyzbrojení armád států EU, které je patrné ve srovnání se Spojenými státy.

Největším problémem jsou v tomto směru malé evropské výdaje na obranu: nikoli příspěvky jednotlivých států na EBOP (operace hradí členské státy v poměru k HDP s možností absence), ale především celkově nízké obranné rozpočty evropských států. Podle listu *Financial Times*¹⁰³ vydali v roce 2003 evropští členové NATO na obranu 221 miliard dolarů (1,9 % jejich HDP), zatímco USA 405 miliard dolarů (3,7 % HDP). Průměrné roční navýšení ve státech EU s největšími výdaji na obranu (Francie, Velká Británie) je 3–4 %, zatímco v USA 15 %. Je zde patrný jasný rozpor mezi ambicemi (autonomní evropská obrana a vojensky akceschopná Evropa) a ochotou tyto ambice realizovat formou navýšení výdajů na obranu, což by nutně muselo otrástit modelem evropského sociálního státu.

100) Zmíňme ještě další iniciativy „pralínkového summitu“: Francouzsko-německá brigáda v duchu Eurocorps (až 7000 mužů) a ustavení European Security and Defence College. (Dumoulin, A.: Europe Occidentale. In: Boniface, P. (ed.): L'Année stratégique 2004, IRIS, Paříž 2003, s. 86).

101) Gnesotto, 2004, s. 11.

102) Tamtéž, s. 11.

103) Dombey, D.: Europe must spend more on defence. *Financial Times*, 3/3/2005.

4.6 Evropský obranný průmysl

Úspěšnější je Evropa na poli obranného průmyslu. Přestože motivy jeho rozvoje jsou převážně ekonomické,¹⁰⁴ politické motivy jsou zde rovněž velmi silně zastoupeny. Evropské korporace sice, až na výjimky, již vesměs nejsou v rukou státu, ale jejich úspěchy na poli vývoje nových technologicky náročných zbrojních systémů jsou klíčové pro celkovou politickou a vojenskou prestiž Evropy.

Evropské korporace jako EADS,¹⁰⁵ Thales či BAE Systems již lidově řečeno nahánějí americkým protějškům strach z konkurence v dosud monopolizovaném sektoru.¹⁰⁶ Evropské koncerny realizují grandiózní projekty jako transportní letadlo A400M, stíhací letoun Eurofighter či bojová helikoptéra Tiger, které se již technologicky vyrovnají americkým konkurentům (byť jejich pořizovací náklady jsou větší). Evropské podniky již také dostávají zakázky od Pentagonu, což je do jisté míry i stimulem jejich úspěchu, neboť výdaje evropských států na obranu jsou pořád poměrně nízké. Otázkou je, jaký vliv bude mít na evropský zbrojní průmysl avizované (byť zatím nepotvrzené) zrušení embarga na dovoz zbraní do Číny ze strany EU. Na jedné straně může velká čínská poptávka stimulovat evropskou nabídku. Na druhé straně by ale evropské koncerny mohly velmi utrpět, kdyby Washington kvůli zrušení embarga proti Evropě uplatnil sankce a znemožnil jim přístup na americký trh.

Evropa také slaví jisté úspěchy na poli dalších oblastí vývoje moderních technologií, které sice nyní konkrétní vojenské využití nemají, ale do budoucna je mít mohou a rozhodně přispívají k evropské prestiži ve světě. Zmíňme například finalizaci příprav pro navigační satelitní systém Galileo konkurující americkému GPS či evropské dobývání vesmíru uskutečňované Evropskou vesmírnou agenturou (ESA).

Evropa pokročila i na poli koordinace vyzbrojování a vojenského výzkumu, a to na základě správného vědomí, že jeden stát sám nic nezmůže.¹⁰⁷ Po mnohých předchozích iniciativách,¹⁰⁸ majících za cíl zlepšit spolupráci

104) Maulny, J.-P.: L'industrie d'armement, acteur et bénéficiaire de l'Europe de la défense ? In: La revue internationale et stratégique, č. 48, 2002/2003.

105) European Aeronautic Defence and Space Company, vzniklá fúzí francouzské Aerospatiale Matra, německého Daimler-Chrysler a španělské Construcciones Aeronáuticas v roce 2000.

106) Velkým technologickým úspěchem Evropanů (byť se jedná o civilní aeronautiku) je Airbus, který je nyní velkým konkurentem amerického Boeingu, zvláště pak jeho nový model A380.

107) Keohane, D.: Europe's new defence agency. Centre for European Reform – Policy Brief, červen 2004

108) Western European Armements Group – 1992, Letter of Intent – 1998, , Organisme Conjoint de Coopération en Matière d'Armement (OCCAR) – 1998, nebo schválená liberalizace obchodu s vojenským materiálem v rámci vnitřního trhu..

v této oblasti, byla ustavena Evropská agentura pro vyzbrojování, výzkum a vojenské kapacity (zkráceně Evropská obranná agentura – European Defence Agency). Její vznik předpokládá až evropská ústavní smlouva, na základě rozhodnutí Rady však již začala pod vedením Brita Nicka Witneye plně fungovat v červenci 2004. Jejím posláním je podporovat zvyšování vojenských kapacit států EU (k čemuž se členské státy zavázaly i v ústavní smlouvě), koordinovat vojenský výzkum a monitorovat plnění závazků členských států v této oblasti. To vše s cílem a formou spolupráce racionalizovat navyšování vojenských kapacit států EU a zamezovat případným zbytečným duplikacím.

5. EBOP Z POHLEDU KLÍČOVÝCH AKTÉRŮ

Při studiu projektu Evropské bezpečnostní a obranné politiky (EBOP) je nutné brát v potaz rozdílné a často rozporuplné vize jednotlivých aktérů (zajímavých zemí). Teprve diferenciací mezi těmito pohledy na EBOP nám umožní lépe pochopit skutečné i možné dopady EBOP na transatlantické vztahy. Některé státy, více proevropsky orientované a s velkými „evropskými ambicemi“, vidí v EBOP zásadní faktor pro vytváření evropské identity¹⁰⁹ a zajištění globální role EU. Jiné, které považujeme za „atlantistické“, zase vnímají EBOP jako přidanou hodnotu k NATO (s poměrně minimalistickými cíli), která by ale neměla jeho dosavadní roli nahradit.

V následující kapitole se budeme především zabývat postoji velkých států EU a hlavních aktérů EBOP (Velká Británie, Francie, Německo). Evropská integrace sice ukončila „koncert velmocí“ a dala i malým státům hlas neúměrně větší oproti jejich velikosti a reálnému významu (což vyjadřuje dobře jejich „nadrepräsentace“ v institucích EU). Přesto je možné konstatovat, že skutečná legitimita a potenciál v zahraniční a bezpečnostní politice EU vychází z velkých států, které již mají svá vlastní a respektovaná „světová angažmá“ a operabilní armády a bez jejichž vzájemné dohody by tedy projektu EBOP ani nebylo.¹¹⁰ Dále budeme věnovat pozornost postojům Spojených států, které jsou pro vztah EBOP a transatlantické vazby klíčové, a okrajově rovněž postojům Ruska a menším členským státům EU, především těm postkomunistickým.

5.1 Velká Británie – ze „splendid isolation“ k roli vedoucího národa

Velká Británie má pro projekt EBOP zásadní význam. Její politická váha ve světě i ve vztahu k Spojeným státům a její vojenské kapacity jsou pro EBOP nepostradatelné. Velká Británie je také země, která byla po konci

109) Chilton, P.: La défense européenne, condition nécessaire à la formation d'une identité européenne ? In: La revue internationale et stratégique, č. 48, 2002/2003.

110) Dobře to dokládá iniciativa EU ve vztahu k iránskému nukleárnímu programu, realizovaná v listopadu 2003 ministry zahraničí tří největších zemí EU.

studené války schopna adaptovat své vojenské síly na nové výzvy a technologickou vybaveností a operabilitou svých sil, schopných nasazení kdekoli na světě, se ze všech ostatních armád NATO blíží nejvíce úrovni USA.¹¹¹ Velká Británie ale zároveň dlouho byla zemí, která brzdila další, převážně politickou integraci EU (včetně myšlenek na evropskou obranu paralelní s NATO) a která dlouho dávala v zahraničněpolitických a bezpečnostních otázkách před Evropou přednost svému „special relationship“ se Spojenými státy (Nicole Gnesotto o tom napsala, že „Spojené státy jsou pro Británii tím, čím je Evropa pro Francii“).¹¹²

S nástupem Tonyho Blaira do premiérského křesla v roce 1997 došlo k velké změně. Blairova vláda učinila velký obrat v evropské politice Británie¹¹³ a neskrývala svou snahu „umístit Británii do srdce Evropy“.¹¹⁴ Velká Británie pod vedením Tonyho Blaira se aktivně podílela a podílil na evropské integraci, byť spíše tam, kde se jedná o mezivládní formy spolupráce. Británie se tak stala spolu s Francií iniciátorem a hlavním motorem i EBOP. Podle některých autorů používá Blair „evropskou kartu“ jako trumf i vůči USA – tj. jako důkaz větší nezávislosti Británie na USA (stejně jako Británie vždy užívala americkou kartu vůči Evropanům) – a zároveň prostředek k ovlivňování politiky Washingtonu.¹¹⁵ Blairova Británie se tak staví do role prostředníka v transatlantických vztazích a této své role poměrně mistrně využívá, přestože o její skutečné kapacitě ovlivnit rozhodování Washingtonu mohou panovat pochybnosti.

Velká Británie zvolila vůči EBOP velmi pragmatický přístup. Je si vědoma nutnosti přebírání zodpovědnosti Evropanů za bezpečnost svou i svého okolí, ale odmítá spojovat s EBOP příliš velké ambice. Striktně se drží minimalistické vize EBOP plnící Petersberské cíle, nenarušující a nedublující roli NATO (kde mají Britové hned po USA největší vliv a které považují v současné době za nenahraditelné v praktické rovině). Británie také zastává postoj, že cílem EU a EBOP by ani nemělo být vymanění se ze závislosti na kapacitách NATO (princip „EU jako inteligentního zákazníka vojenských služeb NATO“).¹¹⁶ Dále Britové trvají na tom, aby EBOP byla otevřena všem státům EU (Británie

111) Adaptace britské strategie a britských ozbrojených sil proběhla v souvislosti s dokumentem Strategic Defence Review v 1998. Khol, R.: Velká Británie... In: Khol (ed.), 2002, s. 17.

112) Gnesotto, 1998, s. 96.

113) I zde již ovšem lze vyzozorovat jistou kontinuitu s neuskutečněními záměry premiéra Johna Majora.

114) Dumoulin, Mathieu, Sarlet, 2003, s. 36.

115) Dumoulin, Mathieu, Sarlet, 2003, s. 38; Schweiss, 2003, s. 230.

116) Khol, R.: Velká Británie... In: Khol (ed.), 2002, s. 21.

oponuje vizi o tvrdém jádru či avantgardě v evropské obraně a trvá na otevřenosti strukturované spolupráce v oblasti obrany i pro další státy, které se chtějí připojit).¹¹⁷ U britských labouristických politiků panuje přesvědčení, že EBOP bude lepší s britskou účastí než bez ní a že Británie u tohoto projektu nesmí chybět, aby nedošlo k jeho „zvrhnutí“ ve formu, která by narušila transatlantickou bezpečnostní vazbu.¹¹⁸ A britská role na EBOP by neměla být minimální, a vzhledem k váze a vojenským kapacitám Británie by měla být naopak vedoucí.¹¹⁹ Tuto vedoucí roli Velké Británie by však mohl zpochybnit vnitropolitický vývoj, neboť opoziční konzervativci nejsou EBOP, kterou nesprávně a často populisticky označují jako „evropskou armádu“, příliš nakloněni.

5.2 Francie – těžko kontrolovatelný tahoun

Francie je hlavním tvůrcem a hybatelem EBOP.¹²⁰ Má však specifickou motivaci. Francouzská pátá republika vždy viděla v evropské integraci (kterou Francie obecně považuje za „své dítě“)¹²¹ prostor pro prosazování svých zájmů („prodloužená ruka Francie“). Vzhledem k tomu, že Francie je spíše nakloněna mezivládní integraci,¹²² je SZBP a její nejmladší součást EBOP, plně v souladu s francouzskými zájmy – odtud pramení také jednota politické scény (demokratických stran) vůči EBOP.

EBOP je ale pro Francii něčím více než pouze projektem plnícím Petersberské cíle. Francouzská vize EBOP počítá s autonomní evropskou obranou¹²³ a bezpečnostní emancipací vůči USA a NATO, jehož vojenských struktur se od 60. let neúčastní. Francie totiž chápe NATO jako již překonaný nástroj bezpečnostní dominance USA.¹²⁴ Evropa by naopak měla usilovat o plnou obrannou autonomii, aby byla schopna dostát postavení globální velmoci (koncept „Europe puissance“).¹²⁵ Francie vychází z toho, že Evropa má svoje legitimní zájmy (opřené o univerzálně platné hodnoty), které mohou být odlišné od zájmů USA,¹²⁶ a tyto zájmy by měla být schopna podpořit ade-

117) Tamtéž, s. 20.

118) Grant, C.: EU Defence Takes a Step Forward. Centre for European Reform – Policy Brief, prosinec 2003.

119) Dumoulin, Mathieu, Sarlet, 2003, s. 41.

120) Andréani, G.: L'Europe de la défense : y a-t-il encore une ambition française ? In: Politique étrangère, č. 4, 2002.

121) Defarges, P.M.: La France et l'Europe: l'inévitable débat. In: Politique étrangère, č. 4, 2002.

122) Eichler, J.: Francie – důraz na mezivládní rámce SZBP a EBOP. In: Khol (ed.), 2002.

123) Ve francouzském diskurzu se běžně pro EBOP užívá termín „evropská obrana“ (défense européenne).

124) Parmentier, 2004, s. 125.

125) Dumoulin, Mathieu, Sarlet, 2003, s. 64.

126) Parmentier, 2004, s. 127.

kvátní politickou a vojenskou silou. Základním francouzským předpokladem je také to, že Evropská unie je jako bezpečnostní struktura univerzálnější než NATO – může nabídnout širokou škálu prostředků od humanitární pomoci a asistence přes spolupráci a diplomacii až po vojenskou sílu, které plně odpovídají modernímu komplexnímu chápání bezpečnosti. Z tohoto důvodu může být podle Francie EU úspěšnější než USA např. v boji proti terorismu, kde čistě vojenská síla mnoho nezmůže.¹²⁷

Francie proto prosazuje EBOP zcela autonomní vůči NATO, tj. i s vlastními plánovacími kapacitami, a opřenou o mezinárodní organizace, především OSN. Francie je zároveň velkým zastáncem posílené spolupráce mezi těmi státy EU, které v projektu evropské obrany chtějí jít dále než ostatní (tvrdé jádro, avantgarda) – koncept „Evropské bezpečnostní a obranné unie“.¹²⁸ Demonstrací tohoto přístupu se stal již zmiňovaný „pralinkový summit“ představitelů Francie, SRN, Belgie a Lucemburska v dubnu 2003 v Bruselu. Francie zároveň trvá na exkluzivitě EBOP pro členy EU (EBOP je v očích Francie zcela jasně výrazem politické integrace EU), čímž vyvolává sympatie u Řecka, ale naopak nevoli u zemí NATO mimo EU v čele s Tureckem. Ale ani Francie, která má jinak vojenský potenciál srovnatelný s Velkou Británií, není příliš ochotna výrazně navýšit svůj obranný rozpočet, což její ambiciózní vize ve vztahu k EBOP dosti sráží.

Francouzské ambice mají v mnohém opodstatnění. Problematický je ale poměrně přímočarý způsob jejich prosazování, který nevyvolává u většiny ostatních zemí EU, a tím méně u Spojených států, důvěru. Francouzské ambice v souvislosti s EBOP jsou tak chápány v duchu snahy Francie znovu nabýt ztracené postavení velmoci a prosazování francouzských zájmů v Evropě a ve světě.

5.3 Německo – civilní mocnost s vojenskými ambicemi

Poválečná zahraniční politika SRN měla vždy velký evropský rozměr. Evropská integrace byla pro Německo příležitostí vymanit se ze stínu druhé světové války a Evropa byla vždy, vzhledem k absenci globálního záberu zahraniční politiky SRN, prvořadou oblastí realizace německé zahraniční politiky. Německo tak bylo vždy spolu s Francií hlavním tahounem evropské integrace, včetně té politické. Ve své zahraniční a bezpečnostní politice

127) Eichler, 2002, s. 37–38.

128) Dumoulin, 2003, s. 87.

SRN vždy spíše dávala přednost civilním prostředkům, multilateralismu a úzké koordinaci svého úsilí s ostatními státy (výjimkou v tomto směru bylo zcela zřejmě jednostranné uznání nezávislosti Slovinska a Chorvatska v roce 1991).¹²⁹

Pozitivní postoj zaujala německá vláda pod vedením kancléře Gerharda Schrödera i vůči projektu EBOP.¹³⁰ Přestože SRN byla vždy velkým zastáncem a aktivním členem NATO (NATO umožnilo SRN se remilitarizovat a svým způsobem i rehabilitovat) a dlouhou dobu privilegovala strategické spojení s USA, ideje EBOP postavené na širším a multilaterálním konceptu bezpečnosti zahraniční politiky SRN vesměs konvenují (zájmům SRN by dokonce odpovídalo, kdyby se o otázkách EBOP rozhodovalo kvalifikovanou většinou, což odmítá Velká Británie i Francie). Německá vláda také vidí v EBOP příležitost dát zahraniční politice SRN větší politickou a vojenskou dimenzi, což doposavad nebylo z důvodů vnitřních bloků přípustné (německá vláda také usiluje o stálé křeslo v Radě bezpečnosti).¹³¹ Snaha o německou vojenskou emancipaci se velmi projevila ve velké angažovanosti SRN v rámci sil KFOR v Kosovu (první nasazení německých sil v zahraničí od konce druhé světové války) či sil ISAF v Afghánistánu, kde SRN plní v současnosti dokonce roli lead nation. SRN se tak v rámci evropského integračního procesu pomalu přesouvá od tradiční role podpůrce komunitarismu a malých států k roli evropské velmoci po boku Francie a Velké Británie. EBOP ale zároveň vytváří velký tlak na reformu Bundeswehru a vůbec zvýšení úrovně německých ozbrojených sil, a samozřejmě také na výši obranného rozpočtu. SRN totiž hrozí, že i přes své ambice být klíčovou součástí EBOP bude kvůli svým faktickým vojenským kapacitám a relativně nízkým výdajům na obranu pouze v jistém vleku Francie a Velká Británie (Německo vydává na obranu ročně 1,14 % HDP, zatímco Francie 2,18 a Velká Británie 2,58 %).¹³²

„Protiamerický osten“ volební kampaně v roce 2002 dal německé zahraniční a bezpečnostní politice ještě další rozměr.¹³³ V souladu s pacifisticky a protiamericky naladěným veřejným míněním SRN nyní klade menší důraz na NATO a spojení s USA a více zdůrazňuje nutnost evropské obranné emancipace. Současná vláda se tedy svým postojem k těmto otázkám velmi blíží postojům vlády francouzské. Kancléř Schröder například velmi překva-

129) Dumoulin, Mathieu, Sarlet, 2003, s. 45.

130) Tamtéž, s. 50.

131) Někdy se v této souvislosti hovoří o německém „novém intervencionismu“ (Dumoulin, Mathieu, Sarlet, 2003, s. 44).

132) Boniface, P.(ed.): L'Année stratégique 2005. IRIS, Paříž 2004.

133) Handl, V.: Německo – politický závazek s dlouhodobým plněním. In: Khol (ed.), 2002, s. 50.

pil svým projevem na bezpečnostní konferenci v Mnichově v únoru 2005, ve kterém vyjádřil přesvědčení, že NATO již není tou organizací, v rámci které by se do budoucna mělo uskutečňovat transatlantické bezpečnostní partnerství.¹³⁴ Místo toho kancléř navrhl přímý dialog EU–USA. Opoziční CDU/CSU podle všeho nesdílí tyto vize současné německé vlády. Přesto je ale pravděpodobné, že ani příští vláda CDU/CSU tento Schröderem a Fischerem nastolený kurz směřující k výhradní podpoře EBOP na úkor NATO a emancipaci Evropy vůči USA s ohledem na stav veřejného mínění neopustí.

5.4 Spojené státy americké – ambivalentní nadšení

Spojené státy od počátku evropskou integraci podporovaly.¹³⁵ Z hlediska jejich zájmů za studené války byla přínosná politická a ekonomická spolupráce zemí západní Evropy vedoucí k mírovým vztahům mezi nimi a k ekonomické prosperitě a zamezující růstu vlivu komunismu. Zároveň však Spojené státy uplatňovaly velký politický vliv v západní Evropě, a snažily se tak udržet pod kontrolou i proces evropské integrace, což bylo během studené války vlivem okolností zaručeno. Evropská politická integrace akcelerovaná po konci studené války však jednoznačnou americkou podporu již nezískala (o tom svědčí i motivace trvalé podpory členství Turecka v EU ze strany Spojených států).

V souvislosti s jistým poklesem zájmu USA o Evropu po konci studené války Spojené státy uvítaly evropské iniciativy směřující k přebírání větší zodpovědnosti Evropany za svou vlastní bezpečnost a k zamezení nutnosti další americké intervence na kontinentě, jak tomu bylo v případě válek v bývalé Jugoslávii. USA proto aktivně podporovaly ustavení Evropské bezpečnostní a obranné identity v rámci NATO, která měla být jakýmsi „evropským pilířem NATO“, umožňující větší „dělbu práce“ mezi spojenci (*burden sharing*).¹³⁶

Vůči samotné EBOP Spojené státy zaujaly rozporuplné stanovisko, které by se dalo vyjádřit souslovím „ambivalentní nadšení“.¹³⁷ Na jedné straně jim stále vyhovovala snaha Evropanů více se vojensky osamostatnit a vystoupit z bezpečnostní závislosti na Spojených státech, která je pro USA poměrně nákladná (udržování jednotek v Evropě) a doma politicky stále hůře obha-

134) Německý kancléř nicméně formuloval myšlenku, která v akademickém prostředí rezonuje již dlouho a je vesměs všeobecně přijímána (text projevu: www.securityconference.de)

135) Hamilton, D.: *American Views of European Security and Defense Policy*. In: Brimmer (ed.), 2002, s. 147.

136) Tertrais, B.: *ESDP and Global Security Challenges*. In: Brimmer (ed.), 2002, s. 117.

137) Van Ham, 2000, s. 221.

jitelná. Na druhé straně byla u Clintonovy administrativy (a v tomto směru existuje kontinuita i v Bushově administrativě, která ovšem projevuje o Evropu „menší zájem“, stejně jako republikány ovládaný Kongres) zřetelná obava z toho, že by EBOP mohla postupem času torpédovat NATO (jistou roli zde hrál i překvapující proevropský obrat v zahraniční politice Británie).¹³⁸ Tato obava se promítla do formulace tří podmínek, za kterých jsou USA ochotny EBOP akceptovat. Máme na mysli tři podmínky Clintonovy administrativy pro toleranci EBOP, formulované již v prosinci 1998 – tzv. tři D: *no decoupling*, *no discrimination* a *no duplication*.¹³⁹ Znamená to, že si Spojené státy nepřály a nepřejí, aby EBOP narušila transatlantickou vazbu (*no decoupling*), aby EBOP byla výhradním projektem států EU, uzavřeným pro evropské členy NATO, především pak Turecko (*no discrimination*), a aby docházelo ke zbytečné duplikaci vojenských a plánovacích kapacit, které již existují nebo se vyvíjejí v rámci NATO (*no duplication*). (Tyto podmínky do jisté míry sdílí i některé státy EU včetně Velké Británie.)¹⁴⁰ Podmínka *no duplication* je zároveň jistou pojistkou pro americký „dohled“ nad EBOP: Evropané by neměli usilovat o to být zcela nezávislí na USA a NATO po stránce plánování, a především získávání informací ze zpravodajských služeb.¹⁴¹ Nutno říci, že Evropané toho za současného stavu ani nejsou schopni, a proto byla dohoda o přístupu EU ke kapacitám NATO nutnou podmínkou pro proběhlé i plánované operace v rámci EBOP v Evropě.

Je možné konstatovat, že EBOP jako taková – tedy iniciativa fakticky v rámci NATO a s poměrně omezenými cíli (Petersberské cíle, intervence tam, kde USA ani NATO nechtějí zasáhnout) – je pro USA přijatelná. To se ovšem nedá říci o některých ambicích (převážně francouzské a v poslední době německé provenience), které za EBOP stojí. Ambice typu EU jako globální mocnost rovnocenná Spojeným státům a hájící své zájmy i Spojeným státům navzdory, či EU jako prostor pro konkurenci americkému zbrojnímu průmyslu rozhodně americkým zájmům nekonvenují.¹⁴² Američané své obavy v této souvislosti často formulují jako obavy o další osud NATO, což ale není zcela upřímné.¹⁴³ Postoj současné americké administrativy, chápající NATO

138) Layne, 2001.

139) Khol, R.: Spojené státy americké... In: Khol (ed.), 2002, s. 67.

140) Hamilton, 2002, s. 147.

141) Američané zatím zcela dominují v klíčových oblastech pro efektivní obrannou politiku (tzv. C3I: Command, Control, Communication and Intelligence).

142) Khol, R.: Spojené státy... In: Khol (ed.), 2002, s. 69.

143) Hamilton, 2002, s. 147.

jako americkým cílům „poslušnou zásobárnu“ potenciálních spojenců pro tu či onu operaci, totiž NATO jako organizaci a alianci minimálně v očích Evropanů sráží.¹⁴⁴ Američané se tedy pravděpodobně v souvislosti s EBOP a evropskými autonomizačními aspiracemi neobávají tolik o osud NATO, ale spíše o osud své dominance vůči Evropě.

Američané při svém postoji k EBOP do značné míry také vychází z následující logiky: Evropa a USA mají spolupracovat přes NATO a Evropané toho z této spolupráce zvládnou méně. Mohou ještě, již tak dosti naložení a s tak malými obrannými rozpočty, unést projekt EBOP?¹⁴⁵ Tato více než oprávněná americká pochybnost je zároveň sebeuklidňujícím ujištěním, že americká politická a vojenská nadřazenost nemůže být Evropou zpochybněna, protože ta na realizaci svých vizí prostě lidově řečeno „nemá“, a navíc se na těchto vizích ani nedokáže dohodnout, neboť není jednotná. V tomto duchu se jeví jako logická současná taktika americké vlády poskytovat Evropanům i nadále přístup k vojenským a plánovacím kapacitám NATO (za účelem udržení jejich závislosti na USA v této oblasti), a zároveň jistým způsobem podkopávat zárodky evropské jednoty v otázkách zahraniční a bezpečnostní politiky (velmi demonstrativním vyjádřením této taktiky bylo prohlášení Donalda Rumsfelda o staré a nové Evropě).

5.5 Ostatní „staré“ země EU – ambice neodpovídající schopnostem

Projekt EBOP se setkává s větším či menším souhlasem také u ostatních států EU. Většina z nich ale není schopna k němu nějak zásadně přispět kvůli svým nedostatečným vojenským kapacitám, a to i navzdory poměrně velkým ambicím (např. Itálie).¹⁴⁶ Z jasných podporovatelů EBOP musíme vyčlenit Dánsko, které se této politiky neúčastní (*opt-out* již od Maastrichtu), a „neutrální státy“ (pokud je v dnešní době vůbec možné hovořit o neutralitě), které k ní mají pochopitelné výhrady, zvláště pokud by přerostla v klasickou společnou obranu. Nicméně EBOP coby platformu pro plnění Petersberských cílů pod mandátem OSN v zásadě vítají (Švédsko), nebo alespoň akceptují (Irsko).¹⁴⁷

144) Schneider, Žantovský, 2003, s. 2.

145) Andréani, Bertram, Grant, 2001, s. 7.

146) Khol, R.: Itálie – politické ambice větší nežli možnosti. In: Khol (ed.), 2002.

147) Dumoulin, Mathieu, Sarlet, 2003, s. 54.

5.6 „Nová Evropa“ – od atlantismu k europeizaci?

Poměrně specifické postoje mají nové členské země EU z řad postkomunistických zemí. Ty jsou vesměs „atlantistické“ a transatlantický vztah a konkrétně NATO vnímají jako stěžejní prvek zajištění jejich bezpečnosti.¹⁴⁸ Navíc mají vřelejší vztah ke Spojeným státům než staré členské země, protože k nim cítí vděčnost za pád komunismu. To ovšem neznamená, že by tyto státy, které americký ministr obrany souhrnně označil jako „novou Evropu“, nepodporovaly projekt EBOP, pokud ovšem bude vždy dáována priorita operacím v rámci NATO. Státy nové Evropy až donedávna politicky nerozlišovaly a ani nechtěly rozlišovat mezi EU, NATO či EBOP a ani zde neviděly žádný rozpor, což bylo dáno jejich celkovou vůlí zapojit se do západních „euroatlantických“ struktur.¹⁴⁹ Je možné ale konstatovat, že irácká krize tento *a priori* nekonfliktní postoj postkomunistických států zpochybnila: musely si „vybrat“ a téměř všechny se přiklonily na stranu Spojených států a jejich spojenců. Jistý ústup od atlantismu a postupná „europeizace“ zahraniční a bezpečnostní politiky postkomunistických států, které vstoupily nebo vstoupí do EU, jsou ale podle Janusze Bugajského z amerického Centra pro strategická a mezinárodní studia (CSIS) do budoucna nevyhnutelné.¹⁵⁰

5.7 Rusko – oportunistický a nevypočitatelný partner

Za zmínku stojí i postoj Ruské federace k EBOP. Ruský postoj k evropské integraci je dosti rozporuplný. Rusko si je vědomo výhod spolupráce s EU, ale její rozšiřování vždy vnímalo jako hrozbu pro své zájmy. Rusko zároveň mistrně využívá toho, že mezi státy EU existují ve vztahu k němu značné spory a že zde neexistuje jednotná politika EU. Volí proto strategii „vrázení klínu“ mezi členské státy a diferenciací mezi nimi (především pak ruská zahraniční politika diferencuje mezi starými a novými členskými státy).¹⁵¹ Vůči projektu EBOP zaujala ruská vláda poměrně pozitivní stanovisko. Vnímá jej jako další evropskou bezpečnostní strukturu, která v mnohém v jeho očích navazuje na OBSE (jejímž iniciátorem Moskva *de facto* byla). Rusko vnímá EBOP jako iniciativu, která je v zásadě vůči ruským zájmům neškodná

148) Schneider, 2005.

149) Král, D., Pachta, L.: Česká republika a irácká krize. EUROPEUM, Praha 2005, s. 5.

150) Bugajski, Teleki, 2005.

151) Král, D.: Enlarging EU Foreign Policy: Role of the New Members States and Candidate Countries. EUROPEUM, Praha 2005.

a která může za určitých okolností oslabit NATO, což Rusku dlouhou dobu konvenovalo.¹⁵² Ruským zájmům také velmi vyhovují multilateralismus a důraz na OSN, které jsou v projektu EBOP obsaženy. Rusko za vlády Vladimíra Putina dokonce několikrát projevilo vůli se EBOP přímo účastnit, což ale většina států EU, v čele s novými členy, vesměs odmítá. Ruský zájem o EBOP je ale do značné míry podmíněný rusko-americkými vztahy, které byly donedávna více než dobré (a v určité míře díky válce proti terorismu stále jsou, i když americká kritika vnitřních poměrů v Rusku sílí). Rusko nyní ale každopádně dává před EBOP přednost svému angažmá v NATO, kde se s jeho hlasem počítá v rámci tzv. Rady NATO-Rusko.¹⁵³

152) Soukup, O., Votápek, V.: Rusko – pozitivnější přístup, nebo zmatení pojmů? In: Khol (ed.), 2002, s. 86.

153) Forsberg, T.: Russia's Role in the ESDP. In: Brimmer (ed.), 2002, s. 92.

6. SYNTÉZA: DOPADY EBOP NA TRANSATLANTICKÉ VZTAHY

Poté, co jsme se zabývali transatlantickými vztahy v bezpečnostní oblasti, vývojem a hlavními rysy Evropské bezpečnostní a obranné politiky (EBOP) a postoji stěžejních aktérů k EBOP, pokusme se nyní o zhodnocení dopadů, které EBOP má a může dále mít na transatlantické vztahy.

6.1 EBOP akceptovatelná pro všechny

Můžeme začít konstatováním, že existence EBOP je nyní již na obou březích Atlantiku vnímána jako nevyhnutelná či *fait accompli* a z tohoto důvodu současná podoba EBOP (vycházející ze spolupráce a komplementarity mezi EBOP a NATO) v zásadě nenarušuje transatlantické vztahy.¹⁵⁴ Projekt EBOP se rozvinul velmi rychle a prokázal poměrně velkou životaschopnost: nyní jej akceptují vesměs všechny státy EU (včetně tří největších) i Spojené státy. V rámci projektu EBOP se úspěšně realizují první operace a EBOP jako taková přežila i iráckou krizi, která ji v zásadě příliš nezasáhla.

Všeobecná akceptovatelnost současného stavu EBOP vychází z několika předpokladů. Evropa pomocí EBOP splácí dluh v podobě přebírání větší zodpovědnosti za sebe samu a za své bezprostřední okolí, a to i v době, kdy si stále „užívá“, na rozdíl od Spojených států, relativního klidu a bezpečí.¹⁵⁵ Nicméně možnosti Evropské unie plně nahradit roli NATO ve vztahu k evropské obraně a bezpečnosti a roli USA coby nejsilnějšího mluvčího a aktéra za západní společenství jsou pořád dosti omezené, což také přispívá k tlumení potenciálně negativních postojů k EBOP.

EBOP je akceptovatelná také proto, že se jedná o zcela logický krok z hlediska politické integrace: EBOP je úzce spjatá s hodnotami států EU (jsou zahrnuty v jejich cílech) a v tomto smyslu je také jistým faktorem tvorby evropské identity bez toho, že by se z Evropské unie vytvářelo státní

154) Andréani, Betram, Grant, 2001.

155) Joint Declaration o European Defense Integration – Center for Strategic and International Studies, 8/2004.

společenství.¹⁵⁶ Realizace cílů EBOP je jinými slovy příležitost k tomu, aby státy EU v souladu se svými hodnotami a principy realizovaly svou zahraniční a obrannou politiku a pomohly tím i okolnímu světu. Mnoho politiků dokonce takovéto světové angažmá Evropské unie chápe nejen jako možnost a příležitost, ale dokonce povinnost. Vychází z toho, že pro takové angažmá má Evropská unie více než dostatečnou legitimitu (nutným předpokladem je jednotný postoj pětadvaceti či více členských států, který již má váhu) a dostatečné prostředky: v oblasti *hard power* se sice Evropská unie zdaleka nemůže vyrovnat Spojeným státům. Na druhou stranu, v oblasti *soft power* Evropská unie, díky pestrosti svých aktivit a politik (i aktivit a politik členských států), disponuje velmi dobrými prostředky, počínaje diplomacií přes politickou a ekonomickou spolupráci až po různé druhy asistence a humanitární pomoci (EU je největším dárce humanitární pomoci na světě).¹⁵⁷ V neposlední řadě Evropské unii pomáhá v tomto smyslu také to, že se její zahraniční politika (pokud tedy nějaká skutečně existuje) či zahraniční politiky členských států ve světě těší větší důvěře než zahraniční politika Spojených států, především díky všeobecnému evropskému důrazu na multilateralismus a mezinárodní právo. A právě EBOP ke zmíněné široké škále prostředků z oblasti *soft power* přidává ještě prvek *hard power*, byť zatím jen v poměrně omezené míře.

Jak již bylo řečeno, v dnešní době od sebe nelze oddělovat vnitřní a vnější bezpečnost či *hard security* a *soft security*. Zároveň platí, že kombinace prostředků ze sféry *hard power* a *soft power* jsou důležité pro celkový úspěch na zahraničně-bezpečnostním poli. V tomto světle se Evropská unie do budoucna jeví jako univerzální struktura, která by mohla být schopná reagovat na všechny druhy problému a která časem z tohoto důvodu zastíní jednostranně zaměřené bezpečnostní organizace (NATO či OBSE).

Abychom relativizovali předcházející popis rozvoje EBOP a SZBP (Společná zahraniční a bezpečnostní politika EU) coby jediné možné a „hladké“ alternativy jejich dalšího vývoje, musíme konstatovat, že koncept Evropy jako globálního hráče má v sobě řadu protikladů.¹⁵⁸ Tato aspirace Evropské unie je podkopávána navíc samotnými Evropany v podobě neochoty vydávat více prostředků na obranu a najít jednotu v zahraničněpolitických otázkách v dů-

156) Chilton, 2002.

157) Parmentier, 2004, s. 131.

158) Nivet, B.: La défense : problématiques et dynamiques d'un chantier européen. In: La revue internationale et stratégique, č. 48, 2002/2003, s. 100.

sledku různorodosti národních zájmů (především pak evropských velmocí, bez nichž se evropská zahraniční a bezpečnostní politika nemůže realizovat). Je zřejmé, že najít jednotný postoj k většině konfliktů (typu např. humanitární katastrofa či občanská válka v Africe) pro státy EU není příliš těžké. Tato jednota ale bude trvat jen do té doby, než se objeví problém typu válka v Iráku, který Evropany opět nesmiřitelně rozdělí. Nehledě na to, že mezi Evropany není shoda ani v otázkách vztahu ke Spojeným státům a potřebnosti transatlantické vazby v obranné a bezpečnostní oblasti (což jsou body pro naši práci klíčové). Některé státy volí jednoznačně „evropskou cestu“ (Francie), některé naopak dávají přednost důrazu na NATO a vazbu na Severní Ameriku (nové členské země z řad postkomunistických zemí, Velká Británie) a zbytek států není ochoten učinit volbu mezi „Evropou a Amerikou“. Troufáme si říci, že bez jednotného postoje států EU vůči problémům, jako byla válka v Iráku, a bez jednotného vnímání role USA a transatlantické vazby ve vztahu k evropské a světové bezpečnosti nebude možné, aby se SZBP a EBOP rozvinuly nad rámec své dnešní velmi omezené a limitované podoby.

SZBP a EBOP tak do značné míry spadají do kategorie evropských teoretických a institucionálních řešení, pro něž chybí skutečná náplň,¹⁵⁹ tedy společné zájmy a vůle je společně realizovat. Pěkným příkladem je v tomto smyslu Evropská bezpečnostní strategie. Vytvoření takového dokumentu, který definuje společné hrozby i způsoby, jak jim čelit, je jistě krok správným směrem. Je ale zcela oprávněné se obávat, že vše zůstane pouze na papíře, protože chybí ochota členských států také učinit praktické kroky a opatření, které by z této strategie vycházely.¹⁶⁰

6.2 Kam EBOP směřuje?

Jestliže EBOP v současné vesměs limitované podobě je pro aktéry v rámci západního společenství akceptovatelná a v zásadě nenarušuje transatlantický vztah, její možné budoucí dopady na transatlantické vztahy budou hodně záležet na tom, jakým směrem se vyvine a jakým cílům bude dána přednost. Další vývoj EBOP má podobně neodhadnutelný charakter jako samotný vývoj evropské integrace, která je sama o sobě projektem *sui generis*. Přesto si můžeme představit tři možné scénáře dalšího vývoje EBOP:¹⁶¹

159) Shepherd, A.: The European Union's Security and Defence Policy: A Policy without Substance. In: European Security, č. 1, 2003.

160) Grevi, 2004.

161) Jedná se o syntézu šesti scénářů navržených autory: Dumoulin, Mathieu, Sarlet, 2003, s. 724–744.

1. „Minimalistická varianta“ – EBOP se bude nadále rozvíjet v rámci svých současných obrysů. EBOP bude nadále autonomním projektem států EU nenarušujícím roli a význam NATO (respekt k „třem D“, princip „dělbý práce“ s NATO) a s poměrně omezenými cíli (Petersberské cíle), které se navíc budou realizovat pouze tam, kde není prostor pro NATO. Tento scénář odpovídá představám USA, Velké Británie (pod vedením Labour Party) a mnohým další zemím EU (krom těch, které jsou zmíněny u scénáře číslo 2).¹⁶²
2. EBOP jako hlavní pilíř evropské obrany – Státy Evropské unie budou schopny dosáhnout autonomní evropské obranné politiky, která učiní organizaci NATO politicky zcela nadbytečnou, protože atlantická aliance se bude nadále točit kolem osy EU–USA. Tento scénář plně odpovídá zájmům Francie, Německa (ovšem především představám současné spolkové vlády), Belgie, Řecka, Lucemburska.¹⁶³
3. Obranná unie tvrdého jádra – EBOP se bude rozvíjet v současných limitovaných obrysech (scénář 1), ale některé státy budou usilovat o větší integraci v oblasti obrany – rozumí se o obrannou unii – a budou tak činit v rámci avantgardního tvrdého jádra (v případě nutnosti i mimo struktury EU). Tento scénář odpovídá především zájmům Francie.

V úvahu samozřejmě můžeme vzít i scénář počítající s úplným krachem projektu EBOP z těch či oněch důvodů. Zastavení projektu EBOP a návrat před rok 1998 (evropská obrana maximálně jako „evropský pilíř NATO“) jsou ale podle našeho názoru velice nepravděpodobné – po téměř sedmi letech existence EBOP a vzhledem k veliké politické vůli, která za tímto projektem stojí. Nehledě na to, že se nyní chceme zabývat tím, jaké dopady bude mít na transatlantické vztahy budoucí vývoj EBOP, takže úvaha o další neexistenci EBOP je pro nás v tomto směru irrelevantní.

6.3 Budoucí vývoj EBOP a transatlantické vztahy

Zamysleme se proto nyní nad tím, jak další rozvoj EBOP, s odkazem na jednotlivé scénáře (1, 2 a 3), ovlivní či pozmění transatlantické vztahy. Mnoho bylo napsáno o vztahu EBOP a NATO a o jejich vzájemné komplementaritě či nevyhnutelném antagonismu. Přesto se však zdá, že problema-

162) Radek Khol tento scénář označuje za optimistický. In: Khol (ed.), 2002, s. 69.

163) Radek Khol tento scénář označuje za pesimistický. In: Khol (ed.), 2002, s. 69.

tika vztahu EBOP–NATO je nyní spíše sekundární.¹⁶⁴ Především proto, že soulad mezi dnešní podobou EBOP a NATO je již zajištěn dohodou EU a NATO z roku 2002 umožňující operace EBOP v rámci plánovacích kapacit NATO a tam, kde není zapotřebí sil Spojených států a kde Spojené státy samy jsou již neochotny zasahovat (Balkán). Klíčovými otázkami jsou nyní vztah Evropské unie s rozvíjející se obrannou politikou ke Spojeným státům samotným a role NATO v rámci tohoto nového vztahu.¹⁶⁵

EBOP v dnešní minimalistické podobě (scénář 1) nelze rozhodně chápat jako „trojského koně v rámci NATO“, jak se o projektu EBOP vyjádřil nominovaný velvyslanec USA při OSN John Bolton.¹⁶⁶ Otázkou ale je, zda další rozvoj EBOP, byť i v omezenější formě, nepovede nutně k oslabení současné role NATO.¹⁶⁷ NATO jako organizace (nikoli obranná aliance, jejíž potřebnost a nutnost zachování nijak nezpochybnujeme) je stále dědic-tvím studené války a na evropském kontinentě do velké míry plní již pouze „servisní funkci“ operacím EBOP (kromě Kosova, kde jsou stále přítomny jednotky NATO), protože jeho plánovací kapacity jsou v praktické rovině zatím pro EBOP nenahraditelné. I mimo evropský kontinent je role NATO jako organizace do budoucna problematická. USA se na NATO spoléhají jen pramálo a chápou jej stále více jako bezpečnostní organizaci určenou Evropanům a umožňující účast Evropanů na operacích vedených Spojenými státy (jednotky NATO v Afghánistánu či americká žádost, aby se NATO angažovalo v poválečném Iráku). Dá se ale předpokládat, že mnoho evropských států již raději z politických a prestižních důvodů („budování značky“) bude preferovat realizaci operací i mimo Evropu a i po boku Spojených států spíše pod vlajkou EU než NATO, zvláště pokud NATO poskytne své plánovací kapacity a pokud EBOP bude i nadále projektem EU jako celku (nikoli aktivitou tvrdého jádra), kde většina členských států je zároveň i členem NATO.¹⁶⁸ Stále více se zdá, že NATO jako politická organizace (nikoli aliance vzájemné obrany) skutečně ztrácí opodstatnění (nikoli však v praktické rovině). Hodně ale záleží na tom, zda Spojené státy uznají jako svého partnera Evropskou unii, přestanou NATO „politicky protežovat“ před EBOP a umožní Evropanům ještě více využívat kapacit Aliance,¹⁶⁹ aby nedo-

164) Bono, G.: L'ambiguïté des relations OTAN/PESD : faux débat ou enjeu réel ? In: La revue internationale et stratégique, č. 48, 2002/2003, s. 137.

165) Otte, 2002, s. 53.

166) Layne, C.: Iraq and Beyond. In: Balis, Serfaty (eds.), 2004, s. 59.

167) Van Ham, 2000, s. 224.

168) Otte, 2002, s. 50.

169) Van Ham, 2000, s. 227.

cházel k duplikacím,¹⁷⁰ a zároveň nebudou podkopávat jejich snahu učinit sebe samé na těchto kapacitách nezávisly. Je nutné nicméně konstatovat, že uskutečnění této alternativy (v zásadě se jedná o scénář číslo 2) stojí a padá s tím, že Američané budou v tomto směru ochotni spolupracovat. A takovou spolupráci USA s Evropskou unií by jistě mohly ohrozit příliš velké (a protiamericky laděné) ambice států Evropské unie (Francie), a především pak eventuální vytvoření „tvrdého jádra“ (obránné unie) některých evropských států (scénář 3).

Samotný rozvoj projektu EBOP, byť spojený s bezpečnostní emancipací Evropy a oslabením politického významu NATO, nemůže za určitých podmínek podle našeho názoru transatlantickému vztahu do budoucna uškodit, i vzhledem k tomu, že samotný transatlantický vztah prochází značnými proměnami.¹⁷¹ V tomto tvrzení polemizujeme s názory Jiřího Schneidera, který vidí v uchování stávající role NATO (a nejen z praktických důvodů) jedinou možnost pro udržení transatlantické vazby a zajištění evropské bezpečnosti, přičemž zároveň připouští, že postavení NATO je ohrožováno (kromě EBOP) i americkým unilateralismem a uplatňováním principu „koalic ochotných“.¹⁷² EBOP je logickým krokem doprovázejícím evropskou integraci, který ale zároveň bez existence transatlantické bezpečnostní vazby a bez spolupráce s USA v oblasti plánovacích kapacit a získávání informací nemá naději na větší úspěch. Cílem EBOP (alespoň převládajícím cílem) není vytvořit z Evropy vojensko-politického rivala Spojených států, ale učinit (spolu s jinými činiteli) transatlantický vztah vyváženější tím, že Evropa na sebe vezme více vojenské zodpovědnosti a že se alespoň trochu vyrovná dosud ohromná propast mezi USA a Evropou ve vojenských kapacitách. A přitom je to tato propast, která v zásadě způsobuje, že si Evropa a USA v bezpečnostních a obranných otázkách rozumí čím dál méně („dialog hluchých“) a že každý volí jiné metody (soft power versus hard power).¹⁷³ A právě EBOP může být stimulem k tomu, aby Evropa kladla větší důraz na hard power. Vyjdeme ze známé úvahy Roberta Kagana (esej *Power and Weakness*) o tom, že „Evropa je z Venuše a Amerika z Marsu“ a že tento diametrální rozdíl mentalit mezi Evropou a Amerikou rozkládá transatlantickou vazbu, protože každý ze zmíněných aktérů „mluví jiným jazykem“. Ve světle této úvahy je potom

170) V tomto smyslu se stále jeví jako problematické nalezení komplementarity mezi Silami rychlé reakce NATO (NRF) a Silami rychlého nasazení EU (RRF).

171) Andréani, Bertram, Grant, 2001, s.78.

172) Schneider, 2003, s. 2.

173) Serfaty, 2004, s. 17.

možné říci, že právě EBOP může zajistit, aby Evropa byla „méně z Venuše a více z Marsu“. EBOP a vše, co se k ní pojí (např. Evropská obranná agentura, vytváření vlastních plánovacích kapacit atd.), jistě zlepšují evropské strategické uvažování a mohou vést k tomu, že Evropa bude schopná se Spojenými státy „mluvit stejným jazykem“, byť se její zájmy mohou čím dál více lišit o těch amerických.¹⁷⁴ Můžeme to ilustrovat na příkladu zbrojního průmyslu. USA a Evropa jsou dva největší výrobci zbraní na světě a jejich produkty mají navíc pro ostatní nedostižitelnou technickou úroveň, byť USA si před Evropou udržují svůj náskok. Nárůst evropské konkurence v oblasti zbrojního průmyslu, kterého se nyní Američané spíše obávají, může jistě dobře stimulovat další výzkum a rozvoj v obranném průmyslu a také přispět k lepšímu vyzbrojení armád, protože bude srážet dolů ceny.¹⁷⁵

V souvislosti s EBOP ale existují i faktory, které mohou do budoucna transatlantický vztah poškodit. Na evropské straně se jistě jedná o přehnané ambice (převážně francouzské provenience) budovat Evropu jako mocnost (což jistě nesouvisí pouze s EBOP), která bude rivalem Spojených států nebo bude ignorovat jejich legitimní právo podílet se na rozhodování o bezpečnosti celého Západu – tedy Severní Ameriky i Evropy (to vše podpořené protiamerickou rétorikou politiků a protiamericky naladěným veřejným míněním). EBOP by se tak projevila jako zásadní faktor vytvoření silné obranné unie, jež by mohla nahradit transatlantickou vazbu.¹⁷⁶ Vzhledem k tomu, že takové vize jsou v rámci celé Evropské unie neprosaditelné, musely by se uskutečnit v rámci již zmiňovaného tvrdého jádra „vyvolených zemí“ (scénář 3), čímž by se vážně narušilo budování rovnocenného vztahu EU–USA (scénář 2), protože by se na evropské straně vytvořily dvě úrovně transatlantické vazby – užší a volnější.

Obecně pak platí, že transatlantické vztahy nebude narušovat jen taková EBOP, která bude celoevropským projektem nesoucím evropské ideje, a nikoli pouhou projekcí zájmů či prodlouženou rukou velkých států EU. To se ovšem mnohým může zdát jako utopie.

Míč je ale i na americké straně. Evropané se EBOP a SZBP vzdát nechtějí, a pokud Američané tyto evropské ambice neuznají, nebo je budou dokonce podkopávat, transatlantickým vztahům to rovněž neprospěje.¹⁷⁷ Ze strany

174) Keohane, 2004.

175) Grant, C.: *Transatlantic Alliances and the Revolution in Military Affairs*. In: Ashbourne, A. (ed.): *Europe's Defence Industry – A Transatlantic Future*. Centre for European Reform, Londýn 1999, s. 63–69.

176) Bono, 2002, s. 137.

177) Layne, 2001, s. 8.

USA zatím chybí opravdové a upřímné přijetí evropských ambicí v oblasti obrany a bezpečnosti (*hard power*) a také uznání, že i evropské metody (např. důraz na *soft power*) mohou přinášet ovoce.

Dalším rizikovým faktorem pro transatlantické vztahy je aktuální trend v americké zahraniční politice. Zde máme především na mysli současný unilateralismus v americké zahraniční politice a princip „koalic ochotných“. Americký unilateralismus transatlantickým vztahům neprospívá, protože vyvolává v Evropě negativní nálady vůči Americe (u veřejného mínění i u politiků) a protože je v zásadě v rozporu s myšlenkou rovného (transatlantického) partnerství a dialogu. Doktrína „koalic ochotných“ zase na druhou stranu odporuje základnímu principu celé Společné zahraniční a bezpečnostní politiky EU – tj. hledání jednotných postojů všech států EU (tento princip je z hlediska SZBP akceptovatelný pouze jako již zmíněný princip *lead nation*: některé státy provádějí operaci, ale mají podporu ostatních). V době, kdy Evropská unie je (nebo se o to alespoň usilovně snaží) relativně politicky integrovaným celkem, se „vrážením klínu“ mezi státy EU mohou transatlantické vztahy jen zhoršit.

Pokud se podaří eliminovat rizika zmíněná v několika předešlých odstavcích, bude EBOP velkým přínosem pro udržení transatlantické vazby.

7. ZÁVĚR

Evropská bezpečnostní a obranná politika (EBOP) je přes svou krátkou historii úspěšným projektem. Zároveň je ve své dnešní podobě akceptovatelná pro drtivou většinu států a politických aktérů na obou březích Atlantiku a je v zásadě i v souladu s transformující se transatlantickou vazbou.¹⁷⁸ Akceptovatelnost EBOP a její soulad s transatlantickou vazbou jsou dány dlouhodobě a na obou březích Atlantiku vyjadřovanou potřebou, aby Evropa byla schopna vyjít ze své bezpečnostní závislosti na USA, převzala odpovědnost za dění „ve svých sférách vlivu“, použijeme-li toto imperiální označení, a přispěla i svými prostředky k obraně Západu.

Mnohé ale záleží na tom, jakým směrem se EBOP vyvine do budoucna. EBOP může zůstat ve svých dnešních limitovaných obrysech, což odpovídá zájmům Velké Británie,¹⁷⁹ dále zemím tzv. nové Evropy a rovněž zájmům Spojených států. EBOP by podle tohoto scénáře zůstala politikou/iniciativou, jejímž podstatným rysem je komplementarita („dělbna práce“) a spolupráce s NATO (potvrzená dohodou mezi EU a NATO z roku 2002 a vycházející ze závislosti Evropanů na vojenských a plánovacích kapacitách NATO) – tedy v rovině faktického „evropského pilíře NATO“ (byť autonomnějšího než Evropská bezpečnostní a obranná identita před rokem 1998).

EBOP ale může nabrat kurz směrem ke skutečné autonomní evropské obranné politice, nezávislé na NATO a USA, jak si to přeje v Evropě čím dál více politických aktérů v čele s Francií a současnou německou spolkovou vládou. Vyloučit nelze ani možnost ustavení tvrdého jádra, či obranné unie menšího počtu „avantgardních“ evropských zemí.

Je zřejmé, že v souvislosti s projektem EBOP jde nyní již o mnohem více než o pouhou „dělbnu práce“ mezi NATO a EU. Samotná problematika vztahu mezi EBOP a NATO se v současné době také jeví jako druhotná: dnes je již zapotřebí zaměřit se na vztah EU–USA.¹⁸⁰

178) Scharioth, K.: Making ESDP Strong Will Strengthen NATO and the Transatlantic Partnership. In: Brimmer (ed.), 2002, s. 165.

179) Velká Británie preferuje EBOP v tom smyslu, aby „EU byla inteligentním zákazníkem vojenských služeb NATO“. Khol, R.: Velká Británie... In: Khol (ed.), 2002, s. 21.

180) Bono, 2002, s. 137.

Evropská unie stále prohlubuje svou politickou integraci a za plné podpory veřejného mínění zesiluje nástroje své Společné zahraniční a bezpečnostní politiky (SZBP). Evropská unie je politický celek, ke kterému má jistě patřit i vojenská dimenze, jinak by byl neúplný – nové bezpečnostní hrozby (terorismus, proliferace, ale i regionální konflikty) mají navíc vzhledem k propojenosti dnešního světa (a Evropy) na všechny státy EU rovnocenný dopad a žádný stát jim již nemůže čelit osamoceně.¹⁸¹ Evropská unie má také svoji vlastní bezpečnostní strategii a její ústava (dosud sice neratifikovaná) předpokládá závazek vzájemné obrany. Z jistého úhlu pohledu se Evropská unie také do budoucna jeví jako univerzální bezpečnostní struktura, která plně odpovídá požadavkům na aktuální nutnost komplexního pojetí bezpečnostní politiky (např. koncept boje proti terorismu i nevojenskými a nesilovými prostředky). Evropská unie je v současné době označována jako civilní mocnost,¹⁸² která má k dispozici slušné nástroje z oblasti *soft power* (diplomacie, prestiž ve světě, ekonomická síla a spolupráce, asistence a humanitární pomoc). Pokud tedy budou státy EU schopny navýšit svůj vojenský potenciál na požadovanou úroveň, bude v tento moment Evropská unie disponovat již velmi širokou škálou prostředků k zajištění vlastní bezpečnosti a k uplatnění svého vlivu ve světě (*soft power* i *hard power* – pojmy osvětleny v kapitole 2). Světovému angažmá Evropské unie pomáhá i fakt, že její zahraniční a bezpečnostní politika (či politiky jejích členských států) se těší ve světě větší důvěře než politika Spojených států. Je to dáno jednak legitimitou jednotného postojů všech členských států, jednak větším důrazem Evropanů na mezinárodní právo a multilateralismus.

Popsaný koncept Evropské unie jako úspěšného globálního hráče v sobě ale má četné rozpory.¹⁸³ Prvním z nich je obtížně dosahovaná jednotota v zahraniční a bezpečnostní politice – jednoty musí být dosaženo mezi všemi členskými státy, a v první řadě pak mezi těmi velkými, bez jejichž přispění jakákoli evropská zahraniční, bezpečnostní či obranná iniciativa nemá legitimitu a naději na úspěch. Státy EU ale nemají jednotné postoje vůči mnoha otázkám a ke škodě jejich společné zahraniční a bezpečnostní politiky se jedná vesměs o otázky klíčové. Státy Evropské unie nejsou jednotné nejen v postojích vůči problémům ve sěžejních oblastech, jakými jsou bývalý Sovětský svaz, Blízký východ či Dálný východ, ale zároveň se neshodnou na tom, jaký charakter by měla mít do budoucna transatlantická vazba, jakou roli by mělo mít NATO v jejich bezpečnosti a kam

181) Cameron, 1999, s. 71.

182) Khol, R: Úvod. In: Khol (ed.), 2002, s. 9.

183) Dumoulin, Mathieu, Sarlet, 2003, s. 461–465.

by měla směřovat i samotná Společná zahraniční a bezpečnostní politika (včetně EBOP). Ukázkovým příkladem kombinace těchto mnoha vrstev nejednoty Evropanů byla roztržka mezi nimi v době irácké krize – zde se zkombinovala nejednotnost postojů vůči řešení problému v palčivém a klíčovém regionu s nejednotností postojů vůči nutnosti podpořit amerického spojence.

Druhou vážnou trhlinou v evropských plánech na světové angažmá a akceschopnou autonomní obrannou politiku je neochota vydávat více prostředků na obranu (USA vydává ročně na obranu skoro dvakrát tolik co všechny státy EU dohromady). Tato neochota diskredituje evropské ambice, škodí evropskému zbrojnímu průmyslu, udržuje Evropu v podřízeném postavení vůči Spojeným státům a v zásadě narušuje i transatlantické vztahy.¹⁸⁴ Stále prohlubující se propast mezi vojenskými potenciály Evropy a USA totiž vytváří nerovnováhu a vzájemnou nedůvěru (Evropa nemá důvěru v americké silové řešení, protože na něm nemůže plně participovat, USA nemají důvěru v evropské mírové řešení, protože na něm nechtějí participovat). Dobře tuto propast mezi Evropou a USA ve vojenské akceschopnosti vystihl Robert Kagan ve své známé esejí *Power and Weakness*¹⁸⁵ – ten zároveň ve svém tvrzení (které je nicméně dosti zjednodušující), že „Evropa je z Venuše a Amerika z Marsu“ (ještě před druhou světovou válkou tomu bylo naopak), navíc přenesl tento problém do roviny rozdílnosti mentalit (nejde pouze o možnost užití síly, ale ochotu ji použít).¹⁸⁶ Evropské ambice v oblasti zahraniční a bezpečnostní politiky jsou tedy podle všeho pro mnohé akceptovatelné také proto, že jsou kvůli těmto zásadním strukturálním limitům v zásadě „neškodné“. Tato úvaha vychází z toho, že Evropě, vzhledem k její obecné „neschopnosti“, prostě nezbyvá nic jiného než lpět na transatlantické vazbě a setrvávat v „podřízeném postavení“ vůči USA.

Přenesme se tedy do roviny teorie a hudby budoucnosti a předpokládejme, že Evropa bude schopna tyto své limity překonat. Vzhledem k charakteru současného bezpečnostního prostředí a proměnám v transatlantických vztazích a v americké zahraniční a bezpečnostní politice totiž z našeho úhlu pohledu již není pro Evropu (pokud bude sama chtít pokračovat v projektu evropské integrace) jiné cesty než té, která by ji vedla k dosažení autonomní obranné politiky a své celkové politické a bezpečnostní emancipace, i když to bude znamenat potřebu jednoty v zahraniční a bezpečnostní politice a větších výdajů na obranu.¹⁸⁷

184) Tamtéž, s. 461–465.

185) Kagan, 2002.

186) Simon Serfaty nabízí podobné srovnání – Evropa žije v kantovském světě a USA v hobbesovském.“ Serfaty, 2004, s. 6.

187) Van Ham, P.: A European View of the U.S. and ESDP. In: Brimmer (ed.), 2002, s. 135.

Potřeba skutečné autonomní evropské obranné politiky je úzce propojena s poměrně problematickou budoucností NATO, coby dosud hlavního pilíře evropské obrany a ztělesnění transatlantické bezpečnostní vazby.¹⁸⁸ Přestože samotná transatlantická bezpečnostní vazba vyjádřená v článku 5 Washingtonské smlouvy není a ani by neměla být zpochybňována, politický význam NATO jako organizace z hlediska dlouhodobější perspektivy do jisté míry bledne,¹⁸⁹ což je tvrzení, se kterým zásadně nesouhlasí skalní „atlantisté“ z postkomunistických zemí (v této práci odkazujeme na Jiřího Schneidera a Michaela Žantovského).¹⁹⁰ Je pravda, že NATO je v současnosti v praktické rovině dosud nenahraditelné (operace EBOP jsou nyní na kapacitách NATO v podstatě závislé), v politické rovině však stále hůře nachází svůj *raison d'être*. NATO jako čistě vojenská organizace již v zásadě neodpovídá současné nutnosti komplexního pojetí bezpečnosti (nutnost kombinace *hard security* a *soft security*, *hard power* a *soft power*) a jeho budoucí role je problematická i v souvislosti s dvěma dalšími faktory: kromě samotného vývoje evropské politické integrace (včetně EBOP), a tedy i nastolování přímého vztahu EU–USA, máme na mysli také současné trendy v americké zahraniční a bezpečnostní politice (pokles zájmu o Evropu, unilateralismus, princip „koalic ochotných“, podkopávající koherenci NATO a vytvářející z něj pouze „zásobárnu“ potenciálních spojenců pro tyto koalice).¹⁹¹ Přestože Američané stále v rétorické rovině trvají na neutuchajícím významu NATO, svými činy z poslední doby dávají najevo, že NATO jako organizaci nepotřebují a nebudou na ni spoléhat (viz např. velmi slabá odezva ze strany Bushovy administrativy na v historii první aktivaci článku 5 Washingtonské smlouvy v reakci na útoky z 11. září).¹⁹² USA se tak vystavují podezření, že NATO jako organizaci „protežují“ jenom proto, že v ní mají dominantní vliv.¹⁹³

Vzhledem k této nevyjasněné budoucnosti NATO se i současná limitovaná podoba EBOP, komplementární s NATO, jeví stále více jako neudržitelná. Současná „dělba práce“ mezi USA, NATO a EBOP totiž vychází z toho, že Evropané sami mohou provádět jen takové operace, na které se svými kapacitami stačí, a tam, kde nechtějí intervenovat Spojené státy a jejich spojenci z „koalice ochotných“. Podle této logiky (kterou sdílí se Spojenými státy i evropští „atlantisté“) mají v operacích přednost Spojené státy a jejich momentální spojenci, poté přichází na řadu NATO (princip *NATO first*), a teprve poté, když

188) Howorth, J.: ESDP and NATO. Wedlock or Deadlock? In: Cooperation and Conflict, č. 3, 2003, s. 252.

189) Van Ham, 2000, s. 224.

190) Schneider, Žantovský, 2003; Schneider, 2005.

191) Schneider, 2003, s. 2.

192) Pro ilustraci zmíníme také fakt, že pouze 8 % amerických ozbrojených sil je vázáno v rámci NATO. Heisbourg, F.: Quel rôle mondial pour l'Europe. Zápis z konference v Paříži, 18. 9. 2003 – Europartenaires, s. 3.

193) Layne, 2001, s. 10.

ani Spojené státy, ani NATO o provedení dané operace nejeví zájem, přichází na řadu EU – nejprve však operace v rámci EBOP podle mechanismu „Berlín+“ (využití kapacit NATO), teprve pak operace států EU realizovaná jimi samotnými (podle konceptu *lead nation*). Ve světle nastolení vyváženějšího vztahu mezi USA a Evropskou unií je ale taková logika do budoucna problematičtější. Aby projekt EBOP měl do budoucna nějaký smysl, EU by neměla být *a priori* odsouvána na vedlejší kolej a měla by mít možnost svobodně realizovat operace s ohledem na své zájmy, a ne pouze v „přidělených“ oblastech (Balkán, Afrika) a pouze za účelem humanitárních cílů (Petersberské cíle). Podmínkou na straně Evropy k tomu samozřejmě je, aby se na svých zájmech a konkrétních operacích dokázala shodnout a aby disponovala patřičnými vojenskými prostředky.

Stejně tak americké (a do značné míry britské) podmínky pro toleranci EBOP (zmíněná 3 D) je nutné v této souvislosti relativizovat, přestože se nejedná již o podmínky zcela aktuální (byly vyjádřeny již v roce 1998 hned po „politickém startu“ EBOP). Bushova administrativa, narozdíl o administrativy Clintonovy, totiž projevuje menší zájem o EBOP i Evropu obecně (dá se říci, že je EBOP paradoxně tím pádem nakloněna více, byť se jedná spíše o „toleranci negativní“, podpořenou vzrůstajícím nezájmem o Evropu). Proto Bushova administrativa neformulovala podmínky nové, které by byly vztaženy k aktuální podobě EBOP. Můžeme nicméně vycházet z toho, že tyto podmínky Clintonovy administrativy stále vypovídají o hlavních obrysech amerického postoje k EBOP.

Podmínka „*no decoupling*“ (nenarušování transatlantického vztahu) je politicky splnitelná i v rovnocenném vztahu EU–USA, přičemž zde hodně záleží i na postoji amerického partnera, zda bude tolerovat evropské ambice, či ne (což znamená udržovat Evropu v závislosti), a zda je bude chápat jako narušování transatlantické vazby. Problematičtější již jsou dvě další podmínky – přístup k EBOP i pro evropské členy NATO a nečleny EU¹⁹⁴ (*no discrimination*) a zamezení duplikací (*no duplication*). EBOP je projektem Evropské unie, která je relativně silně politicky integrovaným celkem a který má právo na své vlastní zájmy (byť je zatím nedokáže plně definovat). Účast (včetně rozhodování) i nečlenských států EU na EBOP je již v zásadě politicky nepřijatelná (i když se počet zemí, které v Evropě jsou členy NATO a nečleny EU, bude do budoucna stále více snižovat). I podmínka zamezení duplikací je dosti problematičtější. Zamezení duplikací ve vojenských a plánovacích kapacitách je sice rozumné (z praktických důvodů – omezení nákladů atd.), ale nesmí sloužit jako záminka k blokování rozvoje evropských kapacit, a tím v zásadě udržování Evropy v podřízeném postavení.

194) Tzv. Non-EU European Allies (NEEA).

Postupný vývoj od dnešní limitované EBOP směrem ke skutečné autonomní evropské obranné politice je z našeho pohledu plně legitimní.¹⁹⁵ Zároveň by tento vývoj neměl za jistých podmínek poškodit transatlantickou vazbu. Podmínkou k tomu na straně Evropy je, aby v EBOP nehledala za tuto vazbu náhradu (a apriorní rivalitu vůči USA) a aby nijak nezpochybovala významnou roli USA v evropské bezpečnosti. Další podmínkou bezpochyby je, aby v Evropě nedošlo k vytváření úzké obranné unie v rámci „tvrdého jádra“ (jak si to přejí mnozí francouzští političtí aktéři), které by Evropu rozdělilo (mohlo by se totiž realizovat i mimo EU) a na evropské straně by deformovalo vazbu na USA vytvořením několika rovin partnerství (některé státy by měly tuto vazbu užší, jiné volnější). Tím by se podkopalo i možné nastolení vyváženého vztahu mezi EU a USA. Jinými slovy, EBOP musí být projektem celé EU, nikoli pouze projekcí zájmů několika (velkých) států.

Podmínkou na straně Spojených států pak je uznání Evropské unie jako subjektu, který má právo na své zájmy a své metody bezpečnosti (efektivní multilateralismus, *soft power*), a zároveň spolupráce s tímto subjektem, a nikoli snaha jej vnitřně rozdělovat „koalicemi ochotných“.

Evropská unie je v dnešní době spíše civilní, nikoli vojenská velmoc, což Spojené státy (vzhledem k jejich současné bezpečnostní politice do velké míry založené na preventivní válce) nutí na Evropu příliš nespolehat a příliš s ní nespolupracovat. Vojenská dimenze Evropské unie, tedy EBOP, která státy EU stimuluje k větším výdajům na obranu a k většímu důrazu na *hard power* v jejich bezpečnostní politice, může paradoxně bezpečnostní mentality Evropy a Spojených států vzájemně přiblížit: Evropa tak bude, parafrázujeme-li Roberta Kagana, „méně z Venuše a více z Marsu“. Zároveň by se tak Evropská unie mohla stát univerzální bezpečnostní strukturou, odpovídající současným požadavkům na bezpečnostní politiku (kombinace *hard power* a *soft power*).

Ani Evropa jako globální politická a vojenská mocnost, která rázem bude realizovat své zájmy i navzdory Spojeným státům, nebude nutně pro zájmy Washingtonu hrozbou.¹⁹⁶

Transatlantické partnerství nyní po patnácti letech od konce studené války a dva roky po irácké krizi dospělo na jistou křižovatku. Aby mohlo přetrvat i do budoucna, musí být nadále skutečným partnerstvím – dialogem rovnocenných partnerů (EU–USA), z nichž ani jeden není na druhém zcela závislý (byť se dnes jedná spíše o závislost Evropy na USA), ale kteří jeden druhého potřebují, byť

195) Layne, 2001, s. 11

196) Layne, 2001, s. 9; Srov. Everts, S., Grant, C.: *President Bush: Why You Need the Europeans?* Centre for European Reform, prosinec 2004..

si to zcela neuvědomují.¹⁹⁷ Evropa v dohledné době zřejmě nedosáhne podobné vojenské síly, jakou disponují Spojené státy, a proto pro ni je a dlouhou dobu ještě bude spojenectví se Severní Amerikou životně důležité. USA jsou sice jedinou světovou supervelmocí, která zdánlivě nikoho nepotřebuje. Ale například kdysi velká síla Ameriky – „moc příkladu“ (srov. *soft power*)¹⁹⁸ – u ní čím dál více vyprchává. To, co Amerika potřebuje, je podle Josepha Nyea „zpětná vazba“ a korekce hegemnických pokusů.¹⁹⁹ A právě proto potřebují Spojené státy Evropu – svého nejvěrnějšího spojence, který má stejné hodnoty a podobný způsob uvažování.

Nicméně jistá geopolitická rivalita a rozdílnost zájmů mezi Evropou a Spojenými státy jsou nyní zřejmě nevyhnutelné.²⁰⁰ Je to přirozený důsledek zmizení společné jednotící hrozby s koncem studené války. A současné hrozby, byť jsou stejně významné pro Evropu i Ameriku,²⁰¹ takový sjednocující účinek, jaký měla sovětská hrozba, nemají.²⁰²

To, že Evropa i Amerika mají každá svoje zájmy a že tyto zájmy mohou být i proti sobě, je přirozené. Důležité je, aby se byly schopny vzájemně dohodnout. To se ale nemusí vždy podařit: vnitřní rozpory jsou typické pro demokratické systémy, můžou tedy být přítomné i ve vztahu mezi demokratickými státy.²⁰³ Co by ale v transatlantickém partnerství mělo být stále přítomné, jsou oboustranná snaha o dialog a konsenzus a uvědomění si, že rozdílnost pohledů a metod či vzájemná konkurence mohou být oboustranně prospěšné a mohou vést k vzájemnému obohacení.

Rozpory jsou znakem vyvrážděného a vyváženého vztahu, nesmí ale chybět umění tyto rozpory řešit a překonávat, byť za cenu jistých ústupků.²⁰⁴ A toto umění se z transatlantického společenství naštěstí ještě nevytratilo, byť se v posledních letech příliš nevyužívalo. Evropa i Spojené státy totiž tvoří i přes některé rozpory a rozdílnosti v zájmech a metodách stále jedno společenství, které sdílí ty nejkvalitnější zájmy a hodnoty.

Jak píše v úvodu autoři publikace *Europe's Military Revolution*,²⁰⁵ všichni, kteří mají na srdci zdar evropské integrace, si musí přát další rozvoj EBOP a SZBP. Můžeme k tomu dodat, že všichni, kteří si přejí uchovat západní společenství

197) Schweiss, 2003, s. 231.

198) Nye, 2003, str. 9.

199) Tamtéž, s. 39.

200) Khol. R.: Spojené státy... In: Khol (ed.), 2002, s. 74.

201) Jak ukazuje srovnání Evropské bezpečnostní strategie a Národní bezpečnostní strategie USA (viz kapitola 2.2).

202) Andréani, Bertram, Grant, 2001, s. 74.

203) Parmentier, 2004, s. 121–122.

204) Solana, 2002, s. IX.

205) Andréani, Bertram, Grant, 2001, s. 7.

i v dnešním postmoderním a globalizovaném světě,²⁰⁶ musí ochraňovat a „opečovávat“ transatlantickou vazbu: nikoli však cestou stagnace a udržování jejího současného stavu (tj. realizace evropské obranné politiky výhradně přes NATO, což vidí jako nutnost např. Jiří Schneider),²⁰⁷ ale cestou její adaptace na nové podmínky.

To, co jsme až doposud popisovali, je ideální vývoj, který ovšem nemusí odpovídat realitě. Tato práce představuje realitu a myšlenky autora v polovině roku 2005, přičemž další vývoj událostí může mnohé z prezentovaných předpokladů zpochybnit. Přesto se domníváme, že projekt EBOP, stejně jako transatlantická vazba mají velmi solidní základy a že neexistuje mnoho faktorů, které by mohly tyto základy podkopat. Rozhodně jimi nejsou výměny vlád v zainteresovaných zemích (i když v případě Velké Británie – pro další vývoj EBOP klíčové zemi – může s nástupem konzervativců k moci dojít k velmi zásadní změně v postoji k tomuto projektu). Ani krach evropské ústavy, která projekt EBOP (i celou SZBP)²⁰⁸ posouvá o hodně vpřed, by neměl další vývoj projektu ohrozit, protože mnohé z ústavních klauzulí se může realizovat, nebo dokonce již realizuje, i bez ústavy. Rizikem v tomto smyslu ale jistě jsou celková diskreditace evropské integrace, právě vinou neratifikace ústavy (nebo jiné podobné smlouvy v budoucnu), či snahy o nastolení tvrdého jádra v obranné oblasti (proti kterému představuje právě ústava jistou pojistku), jež by mohlo být pro transatlantické vztahy škodlivé.

V rovině transatlantických vztahů by ani další podobně závažná krize, jakou byla krize irácká, neměla transatlantickou vazbu ohrozit – irácká krize byla sice velmi závažná, ale jak transatlantické partnerství, tak EBOP tuto krizi přečkaly. I na americký unilateralismus, který se stává konstantou americké zahraniční a bezpečnostní politiky, si Evropa již „zvykla“ a může na něj hrdě odpovědět právě jednotnou zahraniční a obrannou politikou, aniž by tím narušovala spojení s USA.

Uzavřeme tuto práci jistou osobní poznámkou. Mnoho autorů se dnes pře o tom, zda na prahu 21. století žijeme v unipolárním, či multipolárním světě. Mnohé nasvědčuje tomu, že žijeme spíše ve světě unipolárním. Můžeme se ale snažit o to, aby tím jedním pólem nebyly pouze Spojené státy, ale celý Západ.²⁰⁹

206) Paradoxem je, že západní společenství je největším motorem globalizace, přičemž tato globalizace soudržnost západního společenství potenciálně ohrožuje.

207) Schneider, 2005, s. 9.

208) Například vytvořením postu ministra zahraničí EU.

209) Zde se inspirováme úvahami britského politologa Martina Shawa o jednom „západním státě“. Shaw, M.: *Theory of the Global State: Globality as Unfinished Revolution*. Cambridge University Press, Cambridge 2000.

8. EXECUTIVE SUMMARY:

European Security and Defence Policy in the Light of the Transatlantic Relationship

European Security and Defence Policy (ESDP) began in 1998. The project builds upon the necessity that Europeans – having depended on the US for security and defence for much of the Cold War and post-Cold War period – need to take over some of the responsibility for their own security and for the building of permanent peace in Europe (“burden sharing”). The emergence of ESDP was stimulated by three factors. (1) The end of the Cold War saw the end of a unifying threat to the Western Community, and a consequent decrease in US interest in Europe. (2) A change of the security milieu where new so-called ‘asymmetric threats’ have emerged; and (3) Europe’s incapability to react to ‘hot crises’ in the Balkans in 1990s.

The ESDP project has already attained considerable achievements. It is a part of the process of European political integration and has become part of EU primary law (including its own structures and institutions). Under ESDP the EU is creating Rapid Reaction Forces and Battle Groups. Moreover the EU has also participated in three military operations. Two out of them have been in the Balkans (taking over previous Nato missions), with operational support from Nato (SHAPE), and one in the Democratic Republic of Congo, which was largely inspired and made a reality by the two ESDP “lead nations” – France and Great Britain.

Despite these achievements, the ESDP “suffers” from relatively low defence expenditure within European states (in comparison to the US) and from internal divisions amongst European states who have been unable to agree on the very common foreign and security policy objectives and interests. This is also particularly evident regarding conceptions of the future role of ESDP where there are two competing models: a minimalist one (UK, “New Europe”) versus an ambitious one (France, Germany).

There are three fundamental questions addressed in this study. They are following: Is ESDP necessarily in contradiction to the current or future form of the Transatlantic relationship? What could be the future shape of ESDP? An important and related question is what is the future role for Nato? This is particularly germane to the development of ESDP (and the whole Europe's political integration) and to the evolution of the Transatlantic relationship, most especially given America's recent move toward unilateralism.

Key findings:

- ESDP is an acceptable project for all partners in the Transatlantic community given the new geopolitical reality and also given its current limited form which makes it complementary rather than an alternative to Nato. Nevertheless, ESDP cannot remain as it is because it is strongly linked to the process of political integration and is central to Europe's legitimate ambitions to play a more important role in the world.
- The EU is at present (and in practical terms) dependent on Nato, but in the long term the EU through ESDP would seem to be a more universal common foreign and security structure than Nato. Effective security policy is now seen to require the combined use of both soft and hard security and/or soft and hard power policy instruments and strategies.
- Nato's future political role is fading (Nato is "only" a military structure), whereas the Transatlantic relationship should be founded on a balanced EU-US relationship.
- The creation of an autonomous European defence policy is realistic and should not cause damage to the Transatlantic relationship, if the following two conditions are fulfilled:
 - a. The United States should recognise the EU as an equal partner and it should not discourage the EU's efforts to achieve military capability and operational capacity and hence independence from the US in the realms of security and defence. The US should also not divide Europe with a unilateral foreign policy and the creation of "coalitions of the willing".
 - b. The EU should be more united and spend more on defence, but it should not aim at rivalry with the US and replacement of Transatlantic link by the ESDP (notably if the ESDP entails a "hard core" defence group of some states).
- Europe and US can have (and do have) different interests, views and foreign security methods, but they still share fundamental values, and are therefore both subject to the same threats.

- Transatlantic disputes are not something to fear of but they should never cast doubt on the Transatlantic relationship, which is still very necessary for both Europe and the US.

9. SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

Knihy:

- *Andréani, G., Bertram, C., Grant, C.: Europe's Military Revolution. Centre for European Reform, Londýn 2001*
- *Ashbourne, A. (ed.): Europe's Defence Industry – A Transatlantic Future. Centre for European Reform, Londýn 1999*
- *Balis, C., Serfaty, S. (eds.): Visions of America and Europe. Center for Strategic and International Studies, Washington 2004*
- *Boniface, P.(ed.): L'Année stratégique 2005. IRIS, Paříž 2004*
- *Boniface, P. (ed.): L'Année stratégique 2004. IRIS, Paříž 2003*
- *Brimmer, E.(ed.): The EU's Search for a Strategic Role. Center for Transatlantic Relations, The Johns Hopkins University, Washington 2002*
- *Cameron, F.: The Foreign and Security Policy of the European Union CFSP. Sheffield University Press, Sheffield 1999*
- *Daalder, I., Linsay, J.: America Unbound: The Bush Revolution in Foreign Policy. Brookings Institution Press, Washington 2003*
- *Dumoulin, A., Mathieu, R., Sarlet,, G.: La politique européenne de sécurité et de défense (PESD). Bruylant, Brusel 2003*
- *Fidler, J., Mareš, P.: Dějiny NATO. Paseka, Praha 1997*
- *Gnesotto, N.: La puissance et l'Europe. Presses de Sciences Po, Paříž 1998*
- *Heisbourg, F.: La fin de l'Occident. Odile Jacob, Paříž 2005*
- *Khol, R. (ed.): Evropská bezpečnostní a obranná politika: Národní perspektivy. Ústav mezinárodních vztahů, Praha 2002*
- *Král, D., Pítrová, L., Šlosarčík, I.: Smlouva zakládající ústavu pro Evropu – komentář. Institut pro evropskou politiku EUROPEUM, Praha 2004*
- *Lipschutz, R. (ed.): On Security. Columbia University Press, New York 1995*
- *Montbrial, T. (ed.): Ramses 2004, IFRI-Dunod, Paříž 2003*
- *Nye, J.: The Paradox of American Power. Oxford University Press, Oxford 2003*
- *Shaw, M.: Theory of the Global State: Globality as Unfinished Revolution. Cambridge University Press, Cambridge 2000*
- *Transatlantic Trends 2004. German Marshall Fund, Washington 2004*

Články a studie:

- *Andréani, G.: L'Europe de la défense : y a t-il encore une ambition française? In: Politique étrangère, č. 4, 2002*
- *Bono, G.: L'ambiguïté des relations OTAN/PESD : faux débat ou enjeu réel? In: La revue internationale et stratégique, č. 48, 2002/2003*
- *Bugajski, J., Teleki, I.: Washington's New European Allies: Durable or Conditional Partners? The Washington Quarterly, č. 2, 2005*
- *Defarges, P.M.: La France et l'Europe: l'inévitable débat. In: Politique étrangère, č. 4, 2002*
- *Dombey, D.: Europe must spend more on defence. Financial Times, 3/3/2005*
- *Everts, S., Grant, C.: Why You Need the Europeans? – Letter to the President Bush. Centre for European Reform, prosinec 2004*
- *Fatič, A.: Conventional and Unconventional – Hard and Soft Security: The Distinction. South-East Europe Review, č. 3, 2002*
- *Gnesotto, N. (ed): EU Security and Defence Policy: First Five Years. Institute for Security Studies, Paříž 2004*
- *Grant, C.: EU Defence Takes a Step Forward. Centre for European Reform – Policy Brief, prosinec 2003*
- *Grevi, G.: No Strategy Without Politics. Ideas Factory – European Policy Centre, Brusel 2004*
- *Heisbourg, F.: Quel rôle mondial pour l'Europe. Žápis z konference v Paříži, 18. 9. 2003 – Europartenaires*
- *Howorth, J.: ESDP and NATO. Wedlock or Deadlock? In: Cooperation and Conflict, č. 3, 2003*
- *Hurrell, A.: There Are No Rules. In: International Relations, č. 2, 2002*
- *Chilton, P.: La défense européenne, condition nécessaire à la formation d'une identité européenne ? In: La revue internationale et stratégique, č. 48, 2002/2003*
- *Keohane, D.: Europe's new defence agency. Centre for European Reform – Policy Brief, červen 2004*
- *Kagan, R.: Power and Weakness. Policy Review, č. 113, 2002*
- *Krahmann, E.: Conceptualizing Security Governance. In: Cooperation and Conflict, č. 1, 2003*
- *Král, D.: Bushovo evropské turné. Policy Brief, EUROPEUM, únor 2005*
- *Král, D., Pachta, L.: Česká republika a irácká krize. EUROPEUM, Praha 2005*

- Král, D.: *Enlarging EU Foreign Policy: Role of the New Members States and Candidate Countries*. Institut pro evropskou politiku EUROPEUM, Praha 2005
- Layne, C.: *Death Knell for NATO? CATO Institute Policy Analysis*, Washington 2001
- Maulny, J.-P.: *L'industrie d'armement, acteur et bénéficiaire de l'Europe de la défense ?* In: *La revue internationale et stratégique*, č. 48, 2002/2003
- Němec, P.: *Atlantická obchodní válka? Vážme slova*. Hospodářské noviny, 26. 4. 2005
- Nivet, B.: *La défense : problématiques et dynamiques d'un chantier européen*. In: *La revue internationale et stratégique*, č. 48, 2002/2003
- Pachta, L.: *Role EU při prevenci a řešení konfliktů v Africe*. In: *Mezinárodní politika*, č. 11, 2002
- Penksa, S., Warren, M.: *EU Security Cooperation and Transatlantic Relationship*. In: *Cooperation and Conflict*, 3, 2003
- Řiháčková, V.: *EU dnes přebírá od NATO misi v Bosně a Hercegovině*. *Integrace – kalendárium*, 2. 12. 2004
- Shapiro, J., Suzan, B.: *The French Experience of Counter-terrorism*. In: *Survival*, č. 1, 2003
- Shepherd, A.: *The European Union's Security and Defence Policy: A Policy without Substance*. In: *European Security*, č. 1, 2003
- Schneider, J.: *Budoucnost transatlantických vztahů z pohledu České republiky*. In: *Mezinárodní politika*, č. 4, 2005
- Schneider, J., Žantovský, M.: *NATO and the Greater Middle East: A Mission to Renew NATO*. *Pass Policy Paper No. 1*, Prague 2003
- Schweiss, C.: *Sharing Hegemony: Future of Transatlantic Security*. In: *Cooperation and Conflict*, č. 3, 2003
- *The Odd Couple*. *Economist*, 3. 2. 2005
- Úvodník. In: *Mezinárodní politika*, č. 3, 2000
- Van Ham, P.: *Security and Culture, or why NATO Won't Last*. In: *Security Dialogue*, č. 4, 2001
- Van Ham, P.: *Europe's Common Defense Policy: Implications for Transatlantic Relationship*. In: *Security Dialogue*, č. 2, 2000
- Weiss, T.: *Evropská bezpečnostní strategie ve světle Národní bezpečnostní strategie USA*. In: *Integrace*, 27. 9. 2004

Prameny:

- *Declaration on European Defence, Francouzsko-britský summit v Saint-Malo: 4. 12. 1998*
- *Eurobarometr 62, podzim 2004 (europa.eu.int)*
- *European Security Strategy, 2003 (ue.eu.int)*
- *Joint Declaration o European Defense Integration – Center for Strategic and International Studies, 8/2004*
- *National Security Strategy of the United States of America, 2002 (www.whitehouse.gov)*
- *Presidency Conclusions, Evropská rada, 10.–11. 12. 1999*
- *Presidency Conclusions, Evropská rada, 17.–18. 6. 2004*
- *Projev Gerharda Schrödera na bezpečnostní konferenci v Mnichově v únoru 2005 (www.securityconference.de)*
- *Smlouva zakládající ústavu pro Evropu*